

INSTITUTIONEN FÖR
KULTURVETENSKAPER

Från avskild oas till stadspark

En studie av förhandlingarna om Sjöbergens koloniområde

Lisbet Buzleta

Uppsats/Examensarbete:	30 hp
Program och/eller kurs:	Masterprogrammet Kultur och demokrati: Examensarbete
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2023
Handledare:	Helena Holgersson
Examinator:	Åsa Andersson

Abstract

Uppsats/Examensarbete:	30 hp
Program och/eller kurs:	Masterprogrammet Kultur och demokrati: Examensarbete
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt 2023
Handledare:	Helena Holgersson
Examinator:	Åsa Andersson
Nyckelord:	stadsjordbruk, stadsodling, koloniområde, gentrifiering, urbana rum, vardagligt motstånd, Sjöbergen

This master's thesis puts focus on urban space; who controls it, how it is used and by whom. I have studied the allotment garden Sjöbergen in Gothenburg with the purpose of understanding what, if any, democratic role the garden area has culturally and as a place in the city. The study combines theoretical perspectives that focus on spatial aspects and the production of place with theories about urban transformation processes and gentrification. My research shows that the practice of urban agriculture and areas such as Sjöbergen can, at the same time, both challenge a neoliberal hegemony and be used in processes of gentrification. I argue that there are social values in Sjöbergen which make the allotment garden an important alternative place in the neoliberal city, but that these values are difficult to justify within the discourse on sustainable development that dominates the negotiations over urban space in Gothenburg. In a city that operates from the perspective of entrepreneurial governance, economic factors are at the core of every decision about the use of urban space. My analysis shows that it is difficult to preserve an alternative order locally in a neighborhood undergoing gentrification, even when there is an organized resistance. However, the area itself can be preserved by being assigned a new role, in the case of Sjöbergen a local city park. This study also shows that the connection between openness and democracy is ambiguous in a neoliberal context, since more openness increases accessibility, but may also put pressure on alternative sites to adapt aesthetically and socially to the outside world.

Bild framsida: *Abel*, akvarell av Yngve Stéen 1997. Stéen var konstnär och delansvarig för en kaningård i Sjöbergens koloniområde. Kaninerna var ett återkommande motiv i hans verk.

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
2. Bakgrund	3
2.1 Stadsjordbruk och koloniområden	3
2.2 Koloniområdenas historia	4
2.3 Göteborgs Stad och stadsjordbruk	6
2.4 Sjöbergens koloniområde	7
2.5 Kartor	8
3. Tidigare forskning	9
3.1 Stadsjordbruk i en nyliberal kontext	9
3.2 Stadsjordbruk och stadsomvandling i Göteborg	11
3.3 Avslutning.....	14
4. Teoretiska utgångspunkter	15
4.1 Kultur och demokrati	15
4.2 Praktiken och platsen	18
4.3 Platsens roll i stadsomvandlingsprocesser	21
4.4 Bevarandefrågan	24
4.5 Avslutning.....	27
5. Metod och material	28
5.1 Ett etnografiskt arbetssätt	28
5.2 Intervjuer.....	29
5.3 Observationer.....	33
5.5 Textmaterial	34
5.6 Bearbetning och presentation	36
5.7 Avslutning.....	37
6. En heterotopisk oas i förändring	38
6.1 Vardagslivets variation och lågmälda radikalitet	38
6.2 En tillåtande och kreativ fristad	41
6.3 Tidigare och nuvarande förutsättningar	44
6.4 Avslutning.....	48

7. Den gröna platsen i den gentrifierade staden	50
7.1 Viljan att bevara en alternativ plats	50
7.2 Förhandlingar om stadsrummet	54
7.3 I skärningspunkten mellan flera urbana fronter	60
7.4 Avslutning.....	62
8. Att bevara en alternativ ordning	64
8.1 Omvärldens blick.....	64
8.2 En offensiv kamp för rätten till staden	69
8.3 Öppenhet och gemenskap som strategier för bevarande	71
8.4 Den tvetydiga öppenheten	74
8.5 Avslutning.....	76
9. Slutdiskussion	78
9.1 Stadsjordbrukets kulturella och demokratiska roll	78
9.2 Makt och motstånd i den nyliberala staden	81
9.3 Forskningsbidrag och framtida forskning.....	82
Referenser	85
Litteratur	85
Kommunala handlingar	91
Tidningsartiklar.....	91
Övrigt.....	93
Bilaga A: Informationsbrev.....	95
Bilaga B: Intervjuguide	96

1. Inledning

När jag står där på min lott och gräver och hör tupparna gala och ser människor traska förbi är det som att befinna sig i en by på landet. Det är en ljuvlig känsla. Det är lite kaotisk, nästan lite anarkistisk, känsla över området, det är lite ruffigt och kreativt och påhittigt. /.../ Och det gör att det är väldigt god stämning, jag upplever att det är en självklar gemenskap och vänlighet. En frizon, det känns icke-kommersialiserat.

Så beskriver en odlare Sjöbergens koloniområde i Göteborg. Det är ett område där människor har skapat något tillsammans, som inte är planerat utan har uppstått dynamiskt från 1930-talet och framåt. Idag förvaltas Sjöbergen av tre föreningar, vars medlemmar främst ägnar sig åt odling och djurhållning. På området organiseras ibland även aktiviteter för allmänheten, till exempel "Sjöbergens dag" och utomhusyoga. Sedan bygget av Älvsborgsbron på 1960-talet har Sjöbergen haft status som "markreserv", vilket innebär att Göteborgs Stad när som helst kan säga upp arrendena för odlingslotterna och djurgårdarna. Risken för uppsägning har aktualiserats under 2000-talet, då koloniområdet kontinuerligt har varit hotat eftersom marken har blivit intressant för exploatering och byggande av bostäder. Detta har i sin tur gett upphov till mobilisering av ett lokalt motstånd mot omvandlingsplanerna.

I den här uppsatsen undersöker jag genom ett etnografiskt arbetssätt och med hjälp av teorier om plats, motstånd och gentrifiering vilken betydelse ett område som Sjöbergen och de aktiviteter som sker där har i dagens Göteborg. Uppsatsen skrivs inom masterprogrammet Kultur och demokrati och det tvärvetenskapliga ämnet kulturstudier, som utmärks av att studier av kultur kopplas till teorier om makt. Jag betecknar den kultur som idag dominerar våra liv som *nyliberal*, vilket innebär att de flesta rum som vi vistas i präglas av ekonomiska värden, prestationstänk och varumärkesbyggande (Brown 2015; Harvey 2012; se även Franzén, Hertting & Thörn 2016). Jag vill i relation till denna kontext försöka förstå vilken typ av kultur som har uppstått i Sjöbergen med utgångspunkt i stadsjordbruk som praktik, verksamhetens osäkra förutsättningar samt de senaste årens hot mot områdets existens. Här ingår att spåra de förändringar som har skett över tid och en analys av hur praktik och diskurs påverkar varandra.

Det här är en fallstudie med ett koloniområde som empiriskt exempel. Mer generellt handlar uppsatsen om det urbana rummet; vem som bestämmer över det, hur det används och av vem. Jag är i grunden intresserad av hur människor tar stadsrum i anspråk på sätt som potentiellt kan öppna upp för en mer demokratisk stad. Jag menar att det i den nyliberala staden ibland kan ses som en demokratisk handling när invånare använder stadsrummet för att

exempelvis dansa, skapa konst, motionera, odla eller helt enkelt samlas. Den demokratiska potentialen finns både i handlingar som medvetet syftar till att skapa alternativ som utmanar ekonomiska och andra maktstrukturer, och i praktiker som inte är aktivistiska men som ändå placerar sig utanför den nyliberala logiken. Att det blev en uppsats om stadsjordbruk beror på att det mer än de andra exemplen är knutet till en avgränsad plats och oftast pågår på samma plats under en längre period, vilket ger större möjlighet att undersöka rummet och fenomenet tillsammans. Ämnesvalet motiveras också av att forskning om stadsomvandling främst har fokuserat på innerstäder, bostadsområden och tidigare industriområden, medan den här typen av områden inte har studerats lika mycket. Dessutom tenderar kritisk forskning om stadsomvandling att vara ganska dyster läsning och jag ville hitta ett studieobjekt som kanske kunde erbjuda inspiration i form av framgångsrika motståndsstrategier. När jag började läsa på om stadsjordbruk upptäckte jag även att inte heller forskningen inom detta fält uppmärksammar koloniområden särskilt mycket, utan främst har fokus på tillsammansodlingar, vilket i en svensk kontext är ett betydligt mindre fenomen än odling på kolonilott.

1.1 Syfte och frågeställningar

I uppsatsen diskuterar jag om och hur en plats som Sjöbergens koloniområde kan bidra till en mer demokratisk kultur och ett mer demokratiskt stadsrum. Syftet är att undersöka vilka värden som finns i Sjöbergen och möjligheten att hävda dessa i förhandlingarna om stadsrummet, huruvida det går att bevara en alternativ ordning i ett stadsrum som håller på att gentrificeras, samt vad det kan få för konsekvenser när stadsrum öppnas upp.

Mer specifikt besvaras följande frågor:

- Hur har rumsliga förutsättningar, vardagliga praktiker och de verksammars berättelser format Sjöbergens koloniområde som plats?
- Hur påverkar ekonomiska krafter, politiska beslut och offentliga diskurser Sjöbergens position i stadsrummet och koloniområdets roll i pågående stadsomvandlingsprocesser?
- Vilka lokala strategier och yttre faktorer påverkar möjligheterna att bevara Sjöbergen som område samt platsens karaktär?

2. Bakgrund

2.1 Stadsjordbruk och koloniområden

Stadsjordbruk, på engelska *urban agriculture*, kan vara många olika saker. En definition som jag tycker beskriver fenomenet på ett bra sätt är att stadsjordbruk 1) inkluderar aktiviteter som är relaterade till produktion, bearbetning och distribution av mat; 2) det sker i eller i utkanten av en stad; 3) det fyller flera syften såsom att vara en hobby, vara ett verktyg för att möta sociala behov, ge tillgång till närodlad och näringsrik mat, ingå i ett ekonomiskt utbyte eller vara ett sätt att bidra till ett mer ekologiskt hållbart samhälle; 4) det huvudsakligen är privatpersoner eller föreningar som står bakom. (Thibert 2012 s. 351) I svensk litteratur används ofta termen *stadsodling*, vilket ibland specifikt syftar på odling men andra gånger även inkluderar djurhållning. Jag kommer att använda begreppen stadsjordbruk och stadsodling parallellt när jag diskuterar fenomenet mer generellt. Stadsjordbruk fångar visserligen bättre in både odling och djurhållning, men det är samtidigt lite språkligt klumpigt samt skapar lätt associationer till professionellt jordbruk. När jag beskriver konkreta aktiviteter så kommer jag att skilja mellan odling och djurhållning, men annars endast skriva odling, som då liksom stadsodling får en bredare betydelse.

Stadsjordbruk inkluderar allt från bondgårdar inom stadens gränser till odling i privata trädgårdar, på kolonilott, i parker, i bostadsområden, på institutioner såsom skolor eller vårdinrättningar, på hustak eller i balkonglådor. Det kan handla om odling av mat eller av prydnadsväxter, eller om att ha djur såsom bin, höns eller kaniner. Odlingen kan ske i liten eller relativt stor skala, använda olika avancerad teknik, bedrivs enskilt eller kollektivt i grupp, vara fritidsmässig eller kommersiell. (Delshammar 2012 s. 3; Tornaghi 2014 s. 551)

Odlingen och djurhållningen i Sjöbergen sker på ett *koloniområde*, på engelska *allotment gardens*. Det är den typ av stadsjordbruk som historiskt har varit vanligast i Europa, inklusive i Sverige. På koloniområdet är odlingen på den egna lotten i regel det centrala, även om det också sker gemensamma aktiviteter. Office International des Coins de Terres et des Jardins Familiaux (en ideell paraplyorganisation för nationella koloniförbund) definierar en kolonilott som en bit mark som ligger avskilt från hemmet och används av en individ eller familj för icke-kommersiell odling och rekreation. Lotten är en av flera i ett koloniområde, vars organisation och faciliteter är i enlighet med gällande lagstiftning och förvaltas av lokala myndigheter, privata organisationer eller ideella föreningar. Lottinnehavaren betalar en medlemsavgift och/eller hyra och ska följa gemensamma regler. (Bell 2016 s. 3) År 2012

fanns det koloniområden i två tredjedelar av Sveriges kommuner. Antalet lotter var omkring 51 000 (ofta med mer än en odlare per lott), varav ungefär hälften var stuglotter och hälften odlingslotter utan stuga. I Göteborg fanns 6 300 kolonilotter. (Björkman 2012 s. 13)

Koloniområdena är oftast organiserade så att man brukar sin egen odlingslott men inom en kollektiv ram, genom att odlarna är medlemmar i en förening. (Delshammar 2012 s. 3)

I vilken grad det finns koloniområden, samt hur de är placerade och integrerade i det övriga urbana landskapet varierar mellan olika europeiska länder och städer. De äldsta koloniområdena från 1800-talet och tidigt 1900-tal placerades ofta på för ändamålet avsedd mark i städernas dåvarande utkanter. Under 1900-talet, när städerna växte snabbt, anlades koloniområden främst på ytor som ansågs olämpliga för annan användning. I vissa städer har människor också inledningsvis börjat odla utan tillstånd och dessa områden har först senare fått formell status som koloniområden. (Costa et al. 2016 s. 203, 208, 224) Under 2000-talet har nya former av stadsjordbruk uppstått i Europa. En form som ökar och som har fått mycket uppmärksamhet är *tillsammansodlingar*, på engelska *community gardens*, som länge har varit vanliga i Nordamerika. I dessa ligger mer fokus på gemenskapen, oavsett om odlingen sker på individuella lotter eller om all jord brukas tillsammans. Tillsammansodlingar ligger ofta i tätbebyggda områden eller på någon tillfälligt tom yta. De kan vara informella/olagliga (det kallas då även för *gerillaodling*) men kan också vara sanktionerade av myndigheterna. Ibland är avsikten redan från början att de ska vara tillfälliga. (Bell 2016 s. 2-3; Costa et al. 2016 s. 206) Tillsammansodlingar drivs ofta som projekt eller i nätverksform och uppskattades år 2012 engagera 10 000–20 000 personer i Sverige. (Björkman 2012 s. 13-14, 22)

2.2 Koloniområdenas historia

Stadsjordbruk har förekommit lika länge som det har funnits städer. Dagens koloniområden i Europa och tillsammansodlingar i Nordamerika har dock sina rötter i industrialiseringen och urbaniseringen under 1800- och 1900-talen. Med början i Nord- och Centraleuropa tog borgerliga filantroper, politiker och arbetsgivare initiativ till koloniträdgårdar för den nya arbetarbefolkningen, vars tillvaro präglades av fattigdom, undernäring, trångboddhet och en förorenad miljö. På kolonilotten skulle arbetarna få möjlighet att odla näringsrik mat, andas frisk luft och hålla sig borta från mindre uppbyggliga fritidssysselsättningar. På mark som tillhörde en industri eller gruva kunde endast de anställda odla, medan koloniområden på stadens mark var öppna för alla. (Bell 2016 s. 1-2; Delshammar 2012 s. 4; Flodin Furås 2019 s. 15, 31, 34-37; Keshavarz & Bell 2016 s. 8) Det finns en koppling mellan kriser och stadsjordbrukets popularitet. I svåra tider, såsom under den ekonomiska depressionen och de

båda världskriegen i början av 1900-talet, har odlingen i städerna ökat. På samma sätt kan den ekonomiska recessionen under 2000-talet kopplas till att stadsjordbruket på senare år har ökat i Sydeuropa. Mer generellt har också stadsodling historiskt varit ett svar på brist på (bra) mat och ohälsosamma stadsmiljöer. (Bell 2016 s. 2; Keshavarz & Bell 2016 s. 8-9, 30)

I Sverige anlades de första koloniområdena i slutet av 1800-talet av arbetsgivare, till exempel koloniområdet Amerika för de anställda vid Jonserefs textilfabriker i Partille. Den första koloniträdgårdsföreningen var Pildamskolonin i Malmö, som anlades 1895. (Bergquist 1996 s. 36; Delshammar 2012 s. 4; Flodin Furås 2019 s. 34-37) Vid sekelskiftet 1900 bildades koloniföreningar i flertalet svenska städer. Föreningarna arrenderade mark av staden eller privata markägare, och hyrde i sin tur ut lotter till odlare. När Sveriges Koloniträdgårdsförbund bildades 1921 fanns det runt 30 000 kolonister i Sverige. (Bergquist 1996 s. 37) Även i Sverige var livsmedelsproduktion för husbehov och andra nyttighetsaspekter under lång tid det som karaktäriserade stadsjordbruket (Björkman 2012 s. 8). Under första och andra världskriget odlades det dessutom utanför koloniområden, bland annat i parker och på torg (Flodin Furås 2019 s. 82, 99). Efter 1945 ökade inkomsterna och utbudet av livsmedel i affärerna, semestern blev längre och fritiden tydligare avgränsad. Vistelsen på kolonilotten blev nu mer inriktad på avkoppling och man odlade i högre grad blommor. När stadsodlingen inte längre var viktig för matförsörjningen minskade också samhällets intresse för att främja den. Från 1940-talet försvann vissa äldre koloniområden när marken behövdes för andra ändamål. Samtidigt gjorde efterfrågan på kolonilotter som fritidsnöje att det även fortsättningsvis anlades nya områden, exempelvis intill miljonprogrammets bostadsområden på 1970-talet och i nybyggda fritidsbyar på 1980-talet. (Björkman 2012 s. 8; Delshammar 2012 s. 6; Flodin Furås 2019 s. 92, 103-104; Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 22, 38-39, 62) Under 2000-talet har det ökade intresset för närodlad mat av hälso- och miljöskäl både gjort att fler vill odla i städer och att nyttoodlandet verkar vara på väg tillbaka (Björkman 2012 s. 8, 21; Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 22).

Svenska koloniområden har ofta placerats i ytterområden. I takt med att städerna har växt geografiskt har äldre kolonier därmed hamnat i städernas centrala delar, medan nya ligger allt längre ifrån centrum. Kolonier har även placerats i olika mellanområden som har uppstått exempelvis i samband med större byggprojekt. (Bergquist 1996 s. 39-40; Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 33-34) Det vanliga har också hela tiden varit att koloniområden har anlagts på mark som staden för tillfället inte har behövt, men som har varit avsedd att användas för andra ändamål i framtiden. Sedan starten har kolonirörelsen verkat under osäkra villkor och med det överhängande hotet att kolonisterna snabbt kunde behöva avröja och lämna marken.

(Bergquist 1996 s. 40; Norén 2019 s. 16) Särskilt under 1950- och 60-talen, när det nya välfärdssamhället skulle byggas, var det många koloniområden som fick ge plats åt bostäder, sjukhus, skolor och idrottsanläggningar. Även under den fortsatta utbyggnaden av städerna under 1970-talet och i samband med den senare förtätningen, har koloniområdena varit hotade. Från slutet av 1960-talet började dock också röster höjas för betydelsen av odling i staden och för koloniområdena som ett skyddsvärt kulturarv. (Bergquist 1996 s. 38, 44; Flodin Furås 2019 s. 110, 114-116; Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 39)

I Göteborg bildades 1905 Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar (FGK). Följande år skrev man arrendekontrakt med staden för två områden; Burgårds- och Härlandakolonierna. År 1991 hörde 22 kolonier till FGK, av dessa hade 11 anlagts före 1980. (Bergquist 1996 s. 37-38) Idag har FGK 20 medlemsföreningar (Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar u.å.). Utöver kolonierna som hör till FGK har det funnits självständiga småföreningar (till exempel i Sjöbergen), Sävenäskolonin för SJ:s anställda samt ”mer eller mindre bebyggda odlingsområden med skiftande grad av institutionaliserat föreningsarbete” (Bergquist 1996 s. 16).

2.3 Göteborgs Stad och stadsjordbruk

För den som vill ägna sig åt stadsjordbruk på kommunal mark i Göteborg finns några olika möjligheter. Exploateringsförvaltningen (tidigare Fastighetskontoret) driver sedan 2012 projektet ”Stadsnära Odling”, med tre inriktningar: ”Jordbruk”, som är storskaligt lantbruk, ”Stadsbruk”, som är småskalig kommersiell odling, och ”Bostadsnära odling”, som är odling i föreningsform i närmiljön. I alla tre fallen arrenderar brukarna marken av kommunen. Det storskaliga lantbruket består både av djurhållning och odling, med företräde för ekologisk matproduktion som ökar stadens självförsörjningsgrad. Den mer småskaliga kommersiella odlingen ska också vara ekologisk men drivs i kollektiv form, såsom odlarnätverk. I Bostadsnära odling ingår dels 43 koloniområden (varav 13 har stugor eller dagbodas) samt ett par djurföreningar (varav en finns i Sjöbergen), dels tillsammansodlingar. De senare, som främst ligger inom bostadsbebyggelse, ingår i en satsning för att ”bidra till en trygg plats för rekreation och sociala möten” och det är särskilt de som lyfts fram på hemsidan. Stadsnära Odling har bland annat som uppdrag att ”[u]tveckla nya och befintliga odlings- och koloniområden”. (Göteborgs Stad u.å.)

Staden arrenderar alltså ut mark till koloniföreningar, vilka i sin tur hyr ut lotter/tomter till sina medlemmar. En odlingslott kostar ungefär 500 kr per år. Om det finns stugor arrenderas marken, medan stugorna är privatägda och säljs till marknadspris. Det vanliga är att arrendetiderna är korta och att staden kan säga upp avtalet när det går ut. Arrendatorn måste då åter-

ställa och lämna marken. (Göteborgs Stad u.å.) Ett aktuellt exempel på att Göteborgs Stad fortfarande säger upp koloniföreningar är rivningen av Lärjeholms och Solgläntans odlingsområden i Hjällbo 2020. Koloniområdet, som bestod av 140 lotter med stugor för dagtidsvistelse samt viss djurhållning, hade då funnits på platsen i många decennier. Området ska i framtiden istället användas som uppställningsplats för tåg. (Göteborgs-Posten 2020-06-23)

2.4 Sjöbergens koloniområde

Sjöbergen ligger mitt bland bilvägarna vid Älvsborgsbrons södra fäste i stadsdelen Sandarna. Norr om Sjöbergen ligger kulturresevatet Röda sten, i väster Nya Varvet och i söder Kungsstens villabebyggelse. (Förprövningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 4) Man tar sig till området antingen via Otterklintsvägen som har sin infart högst upp på Karl Johansgatan, eller via promenadstigar. Koloniområdet är inte helt lätt att hitta eftersom det omges av en ring av skog och skyltningen är begränsad.

Djurgårdar har funnits i Sjöbergen sedan 1930-talet. Odlingslotterna tillkom 1976, men tidigare fanns det enkla bostäder på berget och de familjer som bodde där odlade. Det har också tidigare bland annat funnits sanatorium för lungsjuka och handelsträdgårdar på området. I Sjöbergen finns ett rikt djur- och naturliv, bland annat många vilda fågelarter och andra vilda djur som grävlingar och rävar, samt ovanliga växter och djur såsom rödhake, turkduva, gårdsmyg och vattensalamander. (Förprövningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 5, 11; Göteborgs-Posten 2015-08-23 och 2021-06-05; Miljömagasinet 2011-08-12; Sjöbergen norra odlarförening u. å.) Idag finns tre föreningar på området: Sjöbergens södra odlarförening, Sjöbergens norra odlarförening samt Sjöbergens djur- och odlarförening. Enligt uppgifter från föreningarnas styrelser har samtliga ettårsarrenden. På området finns ungefär 270 odlingslotter och runt 60 djurgårdar. Det finns elektricitet och sommarvatten, men inget avlopp.

2.5 Kartor

Källa: Elof Hansson Fastigheter (power point u.å.)

Källa: Digital översiktsplan Göteborgs Stad (2023)

3. Tidigare forskning

Det forskningsområde som jag har ringat in är tvärvetenskapligt med bidrag från kulturvetare, etnologer, stadsplanerare, arkitekter, forskare i kulturvård och globala studier, sociologer, statsvetare och framför allt geografer. När det gäller stadsjordbruk i kontexter som är jämförbara med den svenska är det vanligt med forskning som rör matförsörjning, folkhälsa, ekologisk och/eller social hållbarhet samt stadsplanering. Generellt är tillsammansodlingar, framför allt i Nordamerika, ett mer välundersökt fenomen än koloniområden. Den litteratur som jag har fokuserat på är sådan som handlar om rätten till staden, odling som motstånd och stadsodlingens plats i en nyliberal kultur. De här kopplingarna görs främst i internationell forskning och därför kommer jag framför allt att använda mig av sådan. Det finns förvånansvärt få akademiska publikationer om stadsjordbruk i Sverige, i alla fall som jag har lyckats hitta. Det som finns är framför allt några översiktsrapporter, forskning kopplad till olika arkitekturprojekt samt en handfull studier om odlingsområden, bland annat i Göteborg. Studentuppsatser om stadsjordbruk i Göteborg finns det några fler av och några av dessa använder jag i analysen, men en del har jag endast tagit med här för att ge en överblick av forskningsläget. För den lokala kontexten har jag i övrigt kompletterat med litteratur om andra typer av platser i staden som har liknande förutsättningar som Sjöbergen och/eller har varit i fokus i omvandlingsprocesser.

3.1 Stadsjordbruk i en nyliberal kontext

En ganska aktuell sammanfattning av forskningsläget internationellt finns i en artikel av geografen Chiara Tornaghi (2014). Hon lyfter, liksom flera andra forskare (Baudry & Eudes 2016; McKay 2013; McClintock 2013), att stadsjordbruk ofta ensidigt beskrivs kunna bidra till att lösa alla möjliga problem; från att öka tillgången på och kunskapen om nyttig och närodlad mat, skapa en vacker och hälsosam miljö, minska det ekologiska fotavtrycket och bygga motståndskraftiga städer; till att fostra medvetna medborgare, öka sammanhållning och integration, eller vara en radikal utgångspunkt för opposition mot kapitalismen. Ett bra komplement till Tornaghis översikt är en artikel av geografen Nathan McClintock (2013) som både ger exempel på forskning, inklusive hans egen i Oakland i USA, som beskriver fördelar med stadsjordbruk och sådan som har en mer kritisk ingång. Problematiska aspekter är att stadsjordbruk kan bli intrasslat i nyliberala processer och då stödja snarare än motverka rådande ordning, till exempel genom att kompensera för välfärdsfunktioner som det offentliga tidigare stod för eller bidra till gentrifiering genom att höja markvärden. Medan McClintock

utgår ifrån en nordamerikansk kontext, ger antologin *Urban Allotment Gardens in Europe* (Bell et al. 2016) en bra översikt av forskning om koloniområden i Europa ur flera perspektiv.

Stadsjordbrukets roll i den nyliberala staden diskuteras bland annat av urbanforskarna Efrat Eizenberg, Simone Tappert, Nicola Thomas och geografen Andis Zilans (2016), som menar att koloniområden utgör bra exempel för att förstå hur stadsrummet förhandlas. Urbanforskaren Sandrine Baudry och konstvetaren Emeline Eudes (2016) går igenom olika exempel på stadsjordbruk som har startats av någon mer anledning än enbart att få odla, med fokus på tillsammansodlingar på allmän eller ockuperad privat mark i Storbritannien, Frankrike och USA. De menar att vilken roll stadsjordbruket får på en viss plats beror på de lokala odlingsprojektens former och organisation. Geografen Jennifer Barron (2017) benar i en artikel ut de nyliberala processer som stadsjordbruket ingår i, samt diskuterar vilka subjektiviteter, rum och typer av rättvisa som kan bli resultatet i skärningspunkten mellan entreprenörsurbanism, privatisering, decentralisering och olika typer av stadsjordbruk. Hon menar att främjande av subjektiviteter som producent, medborgare och aktivist (till skillnad från konsument, volontär och entreprenör), att lyfta platsens bruksvärde snarare än dess bytesvärde samt att ge fler tillgång till platsen skapar motståndskraft. Om de här processerna på en specifik plats över tid handlar geografen Karen Schmelzkopfs (2002) artikel om konflikten om tillsammansodlingar i New York i USA, som hon menar handlar om rätten till stadsrummet och vilka värden (ekonomiska eller icke-kommersiella) som ska styra.

En bredare historisk översikt är kulturvetaren George McKays (2013) bok som berör kolonilotter och tillsammansodlingar, men också offentliga parker och trädgårdar. Boken handlar huvudsakligen om Storbritannien, med en del utblickar mot främst USA, från 1900-talet och framåt. McKay fokuserar på odling som motstånd men ger även exempel på hur odling har använts av de som styr för att befästa sin makt. Även geografen Laura Pottingers (2016) artikel har fokus på stadsjordbruk som motstånd. Pottinger vill vidga förståelsen av aktivism till att även omfatta vardagliga handlingar, som hon kallar för *lågmäld aktivism*. Hon studerar brittiska odlare som även byter fröer i organiserad form, vilket hon menar kan ses som del av en större rörelse för att bevara biologisk mångfald och utmana företagens kontroll över matförsörjningen. På samma tema skriver geografen Joe Smith och Petr Jehlicka (2013) i sin artikel om hur mat produceras och distribueras inom och mellan hushåll i Polen och Tjeckien, där stadsjordbruket är mycket utbrett. De introducerar begreppet *lågmäld hållbarhet*, som avser praktiker som har positiva ekologiska och sociala effekter men inte kopplas till hållbarhetsmål av de som utför dem. Om odlarnas motiv handlar även sociologen Esther J. Veens och geografen Sebastian Eiters (2018) artikel om koloniområden i Norge och

Nederländerna. De konstaterar att både tillgång till närodlad mat och social samvaro är skäl för att odla, samt att kolonilotten är särskilt viktig för socioekonomiskt missgynnade personer.

Urbanforskarna Susan Noori och Mary Benson (2016) studerar koloniområden utifrån ett sociologiskt perspektiv, med fokus på dem som platser för relationer och meningsskapande. De bygger på forskning i Estland, Finland, Grekland, Irland, Storbritannien och Polen, och menar att koloniområden ger människor möjlighet att delta aktivt i platsproduktion. Urbanforskaren Matthias Drilling, landskapsarkitekten Renata Giedych och geografen Lidia Ponizy (2016) utforskar med exempel från Schweiz, Polen och Portugal hur kolonier kan inkluderas i stadsplanering. De menar att inställningen hos lokala politiker är avgörande eftersom många länder saknar nationella lagar som reglerar koloniområden, vilka dessutom i stadsplaneringspraktiken ofta ses som rumsliga anomalier. Landskapsarkitekterna Sandra Costa, Runrid Fox-Kämper, Russel Good och Ivana Sentić (2016) studerar vilken position koloniområden och tillsammansodlingar har i stadslandskapet, på vilka sätt de är integrerade i grönstrukturen samt hur odlare och utomstående ser på områdena. Analysen sammanför resultat från forskningsprojekt i Österrike, Frankrike, Tyskland, Lettland, Portugal, Serbien och Storbritannien. Om stadsbyggande handlar även landskapsarkitekten Laura Lawsons (2004) historiska genomgång av tillsammansodlingar i USA från 1890-talet, främst på allmän mark och i institutionella sammanhang. Hon menar att stadsplanerare har haft en ambivalent hållning till stadsjordbruk; det har uppmuntrats när det har kunnat bidra till matförsörjningen eller för att uppnå olika sociala och ekologiska mål, men odlingsområdena ses oftast som tillfälliga och ignoreras i den långsiktiga planeringen.

En svensk studie av odlingsområden som platser och stadsjordbrukets roll i staden är statsvetaren Ida Åbergs licentiatavhandling (2019). Hon fokuserar på tillsammansodlingar, med ett empiriskt exempel från Stockholm, och studerar särskilt diskurser; hur de lokalt formar odlares identiteter och hur de används i förhandlingarna om stadsrummet. Hon diskuterar även hur praktiska konflikter, exempelvis gällande öppenhet och estetik, hanteras. Jag har även använt mig av journalisten Ingrid Sommars, fotografen Miriam Preis och illustratören Malin Norlanders (2009) reportagebok, som skildrar olika koloniträdgårdar i Sverige och skriver kolonirörelsens historia med hjälp av forskningslitteratur.

3.2 Stadsjordbruk och stadsomvandling i Göteborg

Etnologen Magnus Bergquist (1996) har studerat Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar med fokus på perioden 1905-1945. Han menar att kolonirörelsen är besläktad med övriga demokratiska folkrörelser och att flera inslag i omvandlingen av Sverige under 1900-talets

första hälft föregrips i kolonirörelsen, som han beskriver som utopisk eftersom han menar att det handlade både om odling och om att praktiskt omsätta en vision om ett nytt vardagsliv och en ny samhällsorganisation. Även Roger Norén studerar FGK i sin masteruppsats i kulturvård (2019), men med fokus på perioden 1950-1980 och den diskursiva maktkampen mellan koloniföreningar och lokala myndigheter om områdenas framtid. Han undersöker vilka föreställningar om koloniernas värde och roll som fanns hos odlare, stadsplanerare och allmänhet, samt hur föreställningarna påverkade odlarnas vardagliga praktik. En tredje text om kolonier är etnologen Lennart Zintchenkos bidrag till antologin *Mellanrummens möjligheter* (Saltzman 2009). Han studerar Torslanda Havsbadskoloni på Skeppstadsholmen på Hisingen under åren 2004-2007 med utgångspunkt i att platsen befinner sig i ett vänteläge samt kontrasterar mot omgivningarna. Han menar att oförutsägbarhet och avskildhet kan leda till osäkerhet och konflikter, men även bidra till höjd livskvalitet och till platsens attraktivitet.

Karin Svensson undersöker i sin kandidatuppsats i globala studier (2014) den rådande diskursen om stadsjordbruk och hållbarhet inom Göteborgs Stad. Lisa Sofie Rosengrens masteruppsats i globala studier (2012) undersöker odlares motiv på fyra olika tillsammansodlingar, som alla har startats på 2000-talet. De sociala värden som skapas genom stadsjordbruk undersöks i David Ekelunds och Ida Sundholms kandidatuppsats i kulturgeografi (2019) samt Rebecca Averdals masteruppsats i landskapsarkitektur (2014). I båda studeras främst föreningar som är knutna till Stadsnära Odling och sker på allmän platsmark. Även landskapsarkitekten Marie Larssons avhandling (2009) handlar om stadsodling som mötesplats, med Lärjeåns Trädgårdar som ett exempel på en ”självorganiserad trädgård”. Specifikt om Sjöbergen finns Tim Anderssons och Simon Skallebergs kandidatuppsats i kulturgeografi (2019) och Sanna Klefboms masteruppsats i interaktionsdesign (2022), som båda handlar om hur man i stadsutvecklingsprocesser kan synliggöra de sociala och kulturella värden som finns på en plats som Sjöbergen med hjälp av olika kommunikativa verktyg, samt Jennie Vildskogs kandidatuppsats i kulturvård (2021) om odlares drivkrafter.

De verksamma i Sjöbergen kan numera inte bara ägna sig åt odling och djurhållning, utan behöver förhålla sig till gentrifieringsprocesser. Ett tidigt exempel på en sådan process lokalt är omvandlingen av den centrala stadsdelen Haga, som har studerats av bebyggelseantikvarien Ingrid Martins Holmberg (2006) samt av sociologen Håkan Thörn (2013). Haga var på 1960-talet en sliten arbetarstadsdel och centrum för stadens alternativkultur. Efter protester bevarades en del av bebyggelsen men platsens karaktär kom att förändras. Holmberg har fokus på den språkliga diskursen, medan Thörn är särskilt intresserad av proteströrelsen och dess strategier. Holmberg menar att omvärderingen av Hagas bebyggelse från vanlig och

folkelig till ”gammal och fin” i samband med bevarandekampen var viktig för gentrifieringsprocessen. Enligt Thörn övertygades beslutsfattarna av att husen hade kulturhistoriskt värde men genom att föra fram det argumentet bidrog aktivisterna, som även ville bevara det sociala samman-hanget, oavsiktligt till gentrifieringen. Sociologerna Mats Franzén, Catharina Thörn och statsvetaren Nils Hertting (2016) undersöker omvandlingen av Göteborgs stadskärna sedan 1990-talet, vilken har skett utan att husen har förändrats särskilt mycket eller genom andra drastiska åtgärder. Det nya har införts gradvis och med små medel, såsom annan typ av skyltning, och har inte gett upphov till protester. I boken diskuteras också entreprenörs-urbanismens påverkan på det offentliga rummets demokratiska funktioner, som de menar alltmer har försvunnit. Ett annat exempel från centrum är omvandlingen av Långgatorna under 2000-talet, som studeras i etnologen Joakim Forsemalms avhandling (2007). Lång-gatorna hade länge fått utvecklas utan inblandning från staden och beskrevs i den allmänna diskursen som alternativa och karaktärsfulla. Eftersom de motsvarade planeringsidealet om ”blandstaden” fick det vara kvar som de var men användes i omvandlingen av områdena runtomkring, som blev attraktivare genom närheten till något hippt och lite ruffigt.

Flera forskare har studerat området runt Gustaf Dalémsgatan på Hisingen, som i början av 2000-talet omvandlades till bostadsområdet Östra Kvillebäcken. Det var ett tidigare industriområde med en blandning av marknader, restauranger, småbutiker och föreningar som hade lockats dit av goda kommunikationer och låga hyror. Fram tills att en av planerna för området konkretiserades fick bebyggelsen förfalla och verksamheter gavs endast korttidskontrakt och tillfälliga bygglov. Gustaf Dalénsområdet har många likheter med Sjöbergen; verksamheterna hade vuxit fram spontant i ett rumsligt mellanrum under tillfälliga förutsättningar, samtidigt som de hade varit på platsen länge. Arkitekturforskaren Gabriella Olshammar undersöker i sin avhandling (2002) området utifrån ett socialt och estetiskt perspektiv. Hon vill förstå det som stadsmiljö och fenomen genom att undersöka bebyggelsen och verksamheterna, de historiska och formella förutsättningarna samt förändringsplanerna. Olshammar utvecklar begreppet *permanentat provisorium* för att beskriva platstypen samt tre platskategorier; platsen som *praktiskt använd*, som *betraktad* och som *visionerad*. Själva omvandlingen av Gustaf Dalénsområdet har studerats av sociologerna Helena Holgersson och Catharina Thörn ihop med fotografen Katarina Despotovic (Thörn & Holgersson 2014b; Thörn & Despotovic 2015). Utan att möta några samordnade protester ersattes all befintlig bebyggelse av nybyggda hus och 52 av 53 verksamheter försvann från området medan mer resursstarka grupper flyttade in. Omvandlingen skedde i ett privatoffentligt partnerskap, vilket gjorde det

svårt för brukarna att få insyn, och drevs igenom med hjälp av två parallella berättelser om området som nedgånget respektive tomt. Detta underlättades av att platsens värden var sociala snarare än estetiska, vilket diskuteras i Holgersson bidrag till antologin *Heritage, Gentrification and Resistance in the Neoliberal City* (Hammami, Jewesbury & Valli 2022).

Etnologen Kerstin Gunnemark (2022) beskriver en betydligt mer utdragen gentrifieringsprocess i sin studie av villaområdet Ekeback, som ligger precis intill Sjöbergen. De första invånarna var arbetare som byggde husen på sin fritid, den andra generationen var högskoleutbildad och kreativ medelklass som lockades av billiga hus med fin utsikt, och de som har flyttat in under 2000-talet är höginkomsttagare som sätter stor vikt vid husens estetik och materiella historia. Även Kungsstens industriområde, som är i riskzonen för gentrifiering och undersöks i Johan Thorstensson kandidatuppsats i kulturvård (2016), ligger i anslutning till Sjöbergen. Där finns verkstäder kvar jämsides med nyinflyttade kulturella verksamheter. Thorstensson kommer fram till att både brukarna och stadens tjänstemän anser att det är en välfungerande plats som vid tidpunkten fyller önskad funktion i staden. Ett annat område i riskzonen är ”Drömmarnas kaj” i Gullbergsvass, som sedan 1970-talet arrenderas av en ideell fartygsförening och studeras i Jennifer Brohammers kandidatuppsats i kulturvetenskap (2017). Verksamheten har likheter med Sjöbergen genom att den inte är kommersiell, har funnits på platsen länge men med tillfälliga kontrakt och hotas av stadens planer på att göra marken på båda sidor älven till attraktiva centrumområden. Brohammer menar att uppfattningen av platsen som unik ger den ett kulturellt värde som ökar chanserna att den bevaras i någon form.

3.3 Avslutning

Det har gjorts studier av stadsjordbruket i Göteborg som praktik kopplat såväl till social hållbarhet lokalt som till större samhällsstrukturer, liksom undersökningar av odlingsområdets roll som platser i staden och i den kommunala planeringspraktiken. Med undantag av de studier som har en historisk inriktning, finns det dock oftast inte särskilt stort fokus på förändringsprocesser och inte heller ett kritiskt anslag. Det har också gjorts studier av hur nyliberala omvandlingsprocesser påverkar stadsrummet på olika platser i Göteborg. Ingen av dessa har dock grundligt undersökt ett odlingsområde. Min fallstudie av Sjöbergens koloniområde kan förhoppningsvis bidra med att börja fylla den här luckan genom att koppla ihop kulturen på en sådan plats och dess roll i pågående stadsomvandlingsprocesser.

4. Teoretiska utgångspunkter

Jag valde Sjöbergens koloniområde som mitt empiriska exempel utifrån att jag trodde att det kunde säga oss något mer generellt om hur vårt samhälle fungerar. Sociologen Howard S. Becker framhåller att inget äger rum ”i världen i allmänhet, eller i en ’social miljö’ utan /.../ just här, och allt som gäller för denna plats kommer att påverka den”. Allt sker också ”någon gång, och när detta någon gång är har betydelse.” (Becker 2008 s. 67-68) I min analys försöker jag koppla ihop det som sker i Sjöbergen här och nu med större samhällsprocesser. Min studie är utforskande och knyter snarare ihop flera olika aspekter av makt, motstånd och demokrati i en nyliberal kontext, än att grundligt pröva enskilda teorier och begrepp. McKay menar att för att förstå stadsjordbrukets kulturella roll behöver man dels studera hur själva platsen tas i anspråk och formas; dels de berättelser som finns om stadsodling; dels hur odling har varit en del av politiska kamper för områdets bevarande eller som del av större strider. Han diskuterar tre betydelser av ”plot”; odlingslotten som ”land, history and politics”. (McKay 2013 s. 7-9) I det här kapitlet kommer jag inledningsvis att gå igenom några generella utgångspunkter, och därefter i tur och ordning de teoretiska perspektiv som är kopplade till analysens tre kapitel om Sjöbergen som plats, områdets roll i stadsomvandlingsprocesser samt bevarandefrågan.

4.1 Kultur och demokrati

Begreppet *kultur* kan ha olika innebörder. Sociologen Nick Couldry definierar kultur som alla de föreställningar och praktiker som skapas, upprätthålls och förändras genom olika sociala processer på flera nivåer i ett samhälle (2000 s. 28). Han är kritisk till forskning som studerar kulturella erfarenheter och uttryck som systematiska enheter och olika typer av motstånd som strukturella svar på enhetliga underliggande förhållanden. Starka strukturella krafter gör visserligen att kulturen i ett samhälle blir ganska likriktad, men individers och grupper relationer till den övergripande kulturen kan ändå vara fulla av motsättningar. Kulturer är komplexa och som forskare är det viktigt att vara öppen för alla de flöden i olika riktningar som tillsammans formar kulturella rum och de maktförhållanden som präglar dem. (Couldry 2000 s. 46-47, 50, 102-103, 110) I likhet med Couldry ser jag både att det finns strukturella krafter som försöker likrikta tillvaron och att kulturella processer är komplexa och mångtydiga. Statsvetaren Wendy Brown menar att vi idag inte bara lever i ett kapitalistiskt system där ekonomiska intressen får inflytande över allt fler delar av samhället, utan att vi också lever i en *nyliberal kultur*, som kännetecknas av att ekonomiska värden dominerar och

att allt ses som varor. Hon menar att både stater, städer och människor betar sig som entreprenörer, konsumenter och/eller investerare som hela tiden säljer sig själva och försöker vinstmaximera på den ena eller andra marknaden. Fler och fler mänskliga behov och begär kommersialiseras tills vi till slut själva har omvandlats från människor till humankapital. Precis alla delar av våra liv, även sådant som våra nära relationer och vår självuppfattning, genomsyras av den nyliberala logiken. Det är denna struktur som likriktar kulturen, även om dess konkreta uttryck varierar i tid och rum. (Brown 2015 s. 17, 21-22, 28-34)

Min uppsats fokuserar särskilt på hur makt och motstånd tar sig uttryck inom kulturen. Min syn på *makt* utgår från filosofen och idéhistorikern Michel Foucault, som definierar makt som "[d]en mångfald av styrkeförhållanden som finns inneboende i – och organiserar – det område där de fungerar; det spel som genom kamp och oupphörliga konfrontationer omvandlar dem, förstärker dem, kastar om dem" (Foucault 1976/2002 s. 103). Enligt Foucault finns makten inte i vissa strukturer, institutioner, positioner eller individuella förmågor, utan uppstår i relationer och är situationsspecifik. Eftersom styrkeförhållandena är rörliga skapas makttillstånd som är lokala och ostadiga. (Foucault 1976/2002 s. 103-104) Sociologerna David Courpassons och Steve Vallas syn på *motstånd* utgår ifrån Foucaults syn på makt. Makt utövas inte bara med repressiva politiska och ekonomiska medel, utan också på "positiva" sätt genom att uppmuntra vissa beteenden. Det är således sannolikt att även en del motståndspraktiker kommer att vara subtila. Courpasson och Vallas har därför en öppen hållning till vad som kan räknas som motstånd, vilken jag ansluter mig till. Enligt dem behöver varken handlingen kopplas ihop med medvetna avsikter eller kunna identifieras som motstånd av betraktare, vilket annars är vanliga kriterier i motståndsforskning. Medvetenhet kan lika gärna uppstå genom handlande och det finns ofta skäl att protestera på mindre konfrontativa sätt. Däremot räcker det inte med en avsikt, det är handlingen och inte tanken som räknas. (Courpasson & Vallas 2016 s. 3-7)

Demokrati är också ett begrepp som kan betyda olika saker. De vanligaste definitionerna, som båda kommer att användas i den här uppsatsen, är enligt idéhistorikern Anders Burman att uppfatta demokrati som en styrelseform eller som en samhällsform. I det första fallet handlar demokrati om allmänna och rättvisa val, att alla ska kunna inneha politiska ämbeten, att det är fritt att uttrycka sig och organisera sig på andra sätt, samt att individen skyddas av mänskliga rättigheter. (Burman 2021 s. 13-14) I det andra ses demokrati som ett sätt för människor att vara på. Ofta kopplas då ett levande civilsamhälle, där många till exempel engagerar sig i föreningar, till en mer välfungerande politisk demokrati. Med statsvetaren Robert D. Putnams terminologi byggs "socialt kapital" genom en demokratisk vardagskultur.

Man kan också se demokratin som levd kultur som värdefull i sig, även utanför den politiska sfären. (Burman 2021 s. 15-16) Jag kommer särskilt att utgå ifrån arkitekturforskaren Teresa Hoskyns diskussion om begreppet *det tomma utrymmet* (på engelska *the empty space*) när jag diskuterar på vilka sätt det som sker i och i relation till Sjöbergen kan eller inte kan anses bidra till ett mer demokratiskt samhälle. Hoskyns menar att olika former av demokrati kan existera parallellt eftersom de hör ihop med olika typer av rum. Det finns rum som präglas av resonerande samtal och de som präglas av konflikt och förhandlingar. De förra finns oftare i civilsamhället och de senare inom politiska institutioner. (Hoskyns 2014 s. 52, 180) Enligt Hoskyns avgörs graden av demokrati i ett rum av i vilken grad det tomma utrymmet upprätthålls. Begreppet är filosofen Claude Leforts och avser ett utrymme (föreställt eller fysiskt) som kan vara approprierat men som inte domineras av någon, utan där maktrelationerna ständigt är under förhandling. Det är ett rum som kräver ett brett deltagande och som hela tiden aktivt måste produceras för att förbli tomt. (Hoskyns 2014 s. 48, 82, 176-177)

Genom hela uppsatsen diskuteras också Sjöbergen som *plats*. Platser är fysiska rum som människor har fyllt med mening. Platser produceras i ett samspel mellan rummets geografiska placering, fysiska förutsättningar, de ekonomiska, teknologiska och sociala krafter som påverkar det, samt de mänskliga praktiker, upplevelser, känslor, relationer och minnen som är kopplade till det. Genom tolkningar och berättelser konstrueras vid en viss tidpunkt en plats med en viss mening, som är flexibel och kan vara omstridd. (Barron 2017 s. 1143; Holmberg 2006 s. 14, 36; Noori & Benson. 2016 s. 291, 295, 301; Olshammar 2002 s. 149-150) Olshammar skiljer mellan tre platskategorier, som utgår ifrån att olika personer har skilda relationer till samma fysiska rum. (Kategorierna är inspirerade av, men motsvarar inte helt, filosofen och sociologen Henri Lefebvres rumsliga triad.) En plats kan produceras baserat på att det är en *praktiskt använd plats*, som direkt erfars av någon som kroppsligt brukar vara där till vardags. De här personerna upplever miljöns rumslighet i alla dess dimensioner (jämför Kohns diskussion nedan om ”rumslig kraft”). De som ibland besöker platsen eller som passerar förbi den erfars den också med sinnena, men indirekt. De har ett estetiskt förhållnings-sätt till platsen som bild eller skådespel och skapar sig en uppfattning om den *betraktade platsen* baserat på kunskap om liknande platser och annan förförståelse. Slutligen finns det de som förhåller sig till en *visionerad plats*, som är en mental föreställning om platsen i framtiden. Visionen kan, men behöver inte vara grundad i egen erfarenhet, utan kan också konstrueras utifrån politisk vilja och platsens läge på stadskartan. Hur vi värderar en plats påverkas av vår relation till den och våra intressen. (Olshammar 2002 s. 8-9, 148-149, 156-

158, 161) I uppsatsen kommer det att framgå att det finns olika intressen kopplade till Sjöbergen och att de hör ihop med olika platsrelationer.

4.2 Praktiken och platsen

Baserat på tidigare forskning hade jag en idé om att praktiken i Sjöbergen och/eller platsens roll i stadsrummet, vilket är vad jag undersöker i det första analyskapitlet, kanske kunde bidra till att öppna upp demokratins *tomma utrymme* genom att göra motstånd mot och erbjuda alternativ till nyliberalismens dominans. Det har visat sig att det är så. Dock är det i liten grad genom kopplingar till större politiska rörelser, och inte heller främst genom föreningslivet på platsen, som Sjöbergen har en demokratisk roll i staden, utan genom den levda kulturen. Teorier om rörelseengagemang och politisk aktivism blev därför inte så relevanta för mig att använda. Min analys visar istället att många av aktiviteterna på platsen kan karaktäriseras som ett *vardagligt motstånd* och framför allt att Sjöbergen kan kännetecknas som en *heterotopi*; en plats som erbjuder ett alternativ till stadsrummet i övrigt.

Det är inte bara vissa typer av makt, utan även vissa motståndsstrategier som kan beskrivas som ”positiva” (Courpasson & Vallas 2016 s. 8). Stadsodling beskrivs ofta så eftersom det inte bara handlar om att protestera, utan om att skapa något (McKay 2013 s. 10). Pottinger använder begreppet *lågmäld aktivism* (på engelska *quiet activism*) för att beskriva praktiska, kroppsliga och kreativa handlingar som upprepas i vardagen, som inte behöver vara uttalat politiska men som har potential att bidra till samhällsförändring, till exempel genom att vara uttryck för alternativa sätt att leva (2016 s. 215-217, 221). Ett närliggande begrepp är Smiths och Jehlickas *lågmäld hållbarhet* (på engelska *quiet sustainability*), som avser aktiviteter som sker som en del av vardagen fast utanför marknadsekonomin, som bidrar till ekologisk och social hållbarhet, men av de verksamma motiveras på andra sätt. Praktiker som ingår är att producera själv, reparera, ge eller byta bort, vilka alla utmanar nyliberala subjektiviteter och varufiering av tillvaron. (Smith & Jehlicka 2013 s. 149, 154-156) Sociologerna Anna Johansson och Stellan Vinthagen definierar på ett liknande sätt *vardagligt motstånd* (på engelska *everyday resistance*), som är det begrepp som jag kommer att använda, som praktiska, rutinmässiga aktiviteter med potential att underminera rådande maktförhållanden. Praktiken kan ske individuellt eller kollektivt, men är inte formellt organiserad och behöver inte vara medvetet politisk. Johansson och Vinthagen utgår från Foucaults maktperspektiv och menar att för att kunna avgöra om handlingar bör räknas som vardagligt motstånd måste de ställas i relation till strukturer och maktförhållanden i den historiska och sociala situationen på den aktuella platsen. Det som avgör är hur de förstås och vilka

reaktioner de ger upphov till inom den materiella och diskursiva maktkamp som pågår i alla samhällen. (Johansson & Vinthagen 2016 s. 418-423)

Förutom att försöka avgöra om praktikerna kan ses som demokratiska, så kan man även undersöka vilka värderingar och identiteter de är sammankopplade med (Barron 2017 s. 1146). Flera forskare menar att stadsjordbruk, särskilt tillsammansodlingar, kan reproducera nyliberala subjektiviteter som genomsyras av en marknadslogik. Det kan handla om att se sig själv som konsument eller entreprenör och att bejaka ideal som valfrihet, individualism och att klara sig själv (Barron 2017 s. 1146; McClintock 2013 s. 154-155; Pottinger 2016 s. 216, 220). Å andra sidan kan stadsjordbruk även ge upphov till subjektiviteter som står i motsats till nyliberalismen; till exempel producent, vän, medborgare och aktivist (Barron 2017 s. 1148; McClintock 2013 s. 153; McKay 2013 s. 164, 167). Stadsjordbruk kan även bidra till social hållbarhet genom möten där olikheter överbryggs och tillit och gemenskap byggs (Veen & Eiter 2018 s. 138). Social hållbarhet är kopplat till demokrati genom att sammanhållning, samarbete, ömsesidighet och deltagande anses bygga socialt kapital.

Stadsjordbrukets demokratiska potential har också att göra med den typ av platser där odlingsområdena oftast ligger. Oavsett stad och nationell kontext har stadsjordbruket fått hålla till i geografiska *mellanrum* i städernas periferi eller mellan annan bebyggelse. Att det finns luckor eller mellanrum i städer kan bero på att det behövs marginaler vid stadsplanering och det har blivit mark över i samband med något byggprojekt, att planer för ett område av olika skäl inte har genomförts eller att det medvetet har skapats buller- eller skyddszoner mellan exempelvis bostäder och trafikleder. Särskilt när städer expanderar och det fortfarande finns gott om utrymme är det vanligt att vissa områden hoppas över. Eftersom de här områdena inte är planerade för en viss verksamhet ses de ofta av stadsplanerare som övergivna eller outnyttjade. (Olshammar 2002 s. 52; Saltzman 2009a s. 8-9, 12-13; Wikström 2007 s. 147-148, 158-161) I många gamla industristäder finns det ganska stora sådana områden som ligger rätt centralt, vilket är fallet i Göteborg (Saltzman 2009a s. 9). Topografin har också betydelse, i Göteborg har ofta bergiga områden lämnats obebyggda (Saltzman 2009b s. 39). Sjöbergen ligger just i ett sådant bergigt, relativt centralt och formellt obebyggt mellanrum.

Väldigt ofta används dock de här ytorna på ett eller annat sätt, antingen informellt eller i mer organiserad form. Stadsjordbruk har varit ett vanligt sätt att ta stadens mellanrum i anspråk på båda sätten. Även när städer formellt har lånat eller hyrt ut marken, så har dock utgångspunkten, oavsett stad och nationell kontext, generellt varit att det har rört sig om ett tillfälligt nyttjande av marken. Det vanliga har varit – och är – att odlarna har arrendekontrakt på ett eller några få år, även i de fall då de har varit på samma plats i decennier. Odlings-

områden har sällan betraktats som något långsiktigt som bör inkluderas i framtida stadsplaner. (Lawson 2004 s. 153; Saltzman 2009b s. 51; Thibert 2012 s. 352) Under tiden som marken är i pausläge uppstår det dock ett vardagsliv på platsen, ofta präglad av verksamheter som är för ekonomiskt svaga eller för udda för att kunna finnas på andra ställen (Olshammar 2002 s. 11; Saltzman 2009a s. 13; Saltzman 2009b s. 35). Olshammar fångar detta tillstånd med sitt begrepp *permanentat provisorium*, som inte bara betecknar ett geografiskt område, utan även den specifika situation som har beskrivits ovan och som råder i Sjöbergen. Olshammar skriver: ”Ordet provisorium betyder övergångstillstånd eller utväg för stunden. /.../ Ordets innebörd visar att om än provisoriet är en tillfällighet så är det också medvetet iordningställt”. (Olshammar 2002 s. 12) Både Olshammar och etnologen Katarina Saltzman menar att platser som i någon mening har en perifer position och samtidigt är del av pågående förändringar både kan vara betydelsefulla för de människor som är verksamma där och ha en större betydelse. Utifrån framstår mellanrummen ofta som ofärdiga, oordnade och i otakt med omgivningen men de kan i själva verket vara uttryck för en annan slags ordning, där det finns utrymme för det oprövade och annorlunda, för alternativa historier och levnadssätt. (Olshammar 2002 s. 48, 193-194; Saltzman 2009a s. 7, 9, 12, 16; Saltzman 2009b s. 31)

Med tanke på att Sjöbergen ligger i ett rumsligt mellanrum och att koloniverksamheten sker under provisoriska förutsättningar, har jag vidare undersökt om Sjöbergen kan ses som en *heterotopi* eller till och med en *motståndsheterotopi* (engelska *heterotopia of resistance*). Begreppet heterotopi utvecklades av Foucault och syftar på platser som på något sätt är avskärmade och annorlunda; som har kopplingar till övriga platser i samhället, men som på en och samma gång speglar, ifrågasätter och utmanar dem (Kohn 2001 s. 507-509). Statsvetaren Margaret Kohn menar att alternativa identiteter och praktiker kan uppstå när det erbjuds ett avskilt rum där nya idéer får tid att utvecklas. Även vardagliga aktiviteter, som att dricka ett glas vin ihop, omsluts då av rummet och tolkas i relation till det. När ett socialt sammanhang skapas på en plats påverkas alla som kommer i kontakt med platsen av dess ”rumsliga kraft”, som uppstår genom att rum inte bara uppfattas kognitivt utan även upplevs med sinnena och därigenom sammanlänkar sociala, symboliska och fenomenologiska dimensioner. På så sätt sammankopplas individens självuppfattning med bredare ideal och institutioner. När det finns ett hus eller någon annan fysisk struktur förändras också stadens symboliska landskap; platsen blir en påminnelse om att det finns andra sätt att organisera samhället. (Kohn 2001 s. 503-510) Eftersom det går att hävda att även extremt nyliberala platser som nöjesfält, shoppinggallerior och inhägnade bostadsområden uppfyller kriterierna för en heterotopi, har Kohn utvecklat det mer specifika *motståndsheterotopi*: platser där alternativ till och resurser för att

bekämpa det rådande systemet kan utvecklas. Dessa uppstår när politiska idéer manifesteras fysiskt och socialt på en plats och kännetecknas av sin förmåga att föra samman människor som kan skilja sig åt på många sätt, men som har ett gemensamt mål. (Kohn 2001 s. 506-509, 520-521)

4.3 Platsens roll i stadsomvandlingsprocesser

När jag startade uppsatsarbetet visste jag att koloniområdet i Sjöbergen hade varit hotat av byggplaner och jag hade därför läst på om andra stadsomvandlingsprocesser i Göteborg för att få förståelse för vad som kunde vara på gång. Det som jag däremot inte var förberedd på var att mitt material skulle visa på att flera gentrifieringsprocesser redan har påbörjats. I det andra analyskapitlet, där jag undersöker Sjöbergens roll i pågående stadsomvandlingsprocesser, har jag därför använt mig av olika begrepp hämtade ur gentrifieringsteorier, främst *borträngning*, *räntegap* och *urban front*, som alla fångar den maktkamp som präglar de här processerna och den minskade mångfald och jämlikhet som blir resultatet av dem. Min empiri illustrerar att sådana maktkamper är både ekonomiska och diskursiva, och för att synliggöra vad det är som sker diskursivt har jag framför allt haft nytta av begreppsparet *bytesvärde* och *bruksvärde*.

Under den period som koloniområden har blivit ett inslag i stadslandskapen har sättet att styra, planera och bygga städer på förändrats. Fram till 1970-talet byggdes Göteborg, liksom många andra städer i vår del av världen, utifrån en modernistisk modell som var kopplad till utbyggnaden av välfärdsstaten. Stadens markytor delades upp i zoner med olika funktioner (till exempel boende, arbete, konsumtion) och i snabb takt byggdes både nya bostäder och välfärdsinstitutioner såsom skolor, bibliotek och badhus. Efter 1970-talets ekonomiska kris behövde industristäder som Göteborg hitta en ny inriktning. Den modell som sedan dess har dominerat stadsutvecklingen är den *nyliberala* eller *entreprenöriella*. Utgångspunkten är inte längre att bygga välfärd för invånarna, utan att i konkurrens med andra städer sälja staden på den globala marknaden i syfte att locka till sig företagsinvesteringar, välbeställda invånare och turister. Ett annat mål är att höja värdet på stadens mark. Städer blir i enlighet med den nyliberala logiken till varor. Det blir viktigt att skapa ett starkt varumärke, vilket ofta sker genom evenemang, spektakulära projekt såsom skyskrapor eller nöjesparker, nya stadsdelar, ny infrastruktur eller omvandling av äldre stadsdelar. (Bergquist 1996 s. 97, 281; Eizenberg et al. 2016 s. 97; Franzén, Hertting & Thörn 2016 s. 17-19, 23-24, 30; Smith 1996 s. 38-39)

En effekt av marknadsstyrd stadsomvandling är *gentrifiering*. När begreppet myntades på 1960-talet avsågs renoveringar och andra förändringar av äldre och slitna arbetarstadsdelar, med resultatet att fastighetsvärdena höjdes och nya medelklassinvånare ersatte den tidigare

befolkningen. (Smith 1996 s. 33; Thörn & Holgersson 2014a s. 14) Idag förstås gentrifiering oftast bredare, som den rumsliga *bortträngning* som sker när människor som bor, verkar i eller besöker ett område byts ut mot personer med högre inkomster eller status i takt med att bebyggelsen förändras. Bortträngningen kan ske på andra ställen än i bostadsområden, till exempel i kommersiella centra eller i tidigare hamn- och industriområden och även i samband med nybyggnation av exempelvis bostäder, shoppinggallerior eller kontor. Den kan vara direkt genom att tidigare boende och verksamma inte kan vara kvar, men också indirekt genom att även andra invånare inte längre har tillgång till den delen av staden. De är redan från början exkluderade eftersom de inte har möjlighet att bosätta sig eller ta del av andra resurser som finns där, antingen för att de inte har råd eller för att rummets nya utformning och atmosfär gör att de inte känner sig välkomna. (Holmberg 2006 s. 28, 33; Smith 1996 s. 33, 39; Thörn & Holgersson 2014a s. 12-13, 18; Thörn & Holgersson 2014b s. 14, 163-164) Det är i den senare och bredare betydelsen som begreppet används i den här uppsatsen.

Det finns olika sätt att se på vad som driver gentrifiering. Ett perspektiv som de flesta forskare idag förhåller sig till är det ekonomiska. Geografen Neil Smith är en av de som fokuserar på ekonomiska faktorer; han förklarar varför och var gentrifiering sker med hjälp av sin teori om *räntegapet*. Smith menar att alla politiska, sociala och kulturella processer som hör ihop med gentrifiering i slutändan kan spåras tillbaka till hur kapital strömmar in och ut ur olika områden. Processen påbörjas när det går att göra rejäla ekonomiska vinster genom att investera i ett område, vilket sker när räntegapet (skillnaden mellan möjlig avkastning baserad på nuvarande användning och potentiell framtida avkastning baserat på en annan användning) är tillräckligt stort. De områden som blir intressanta är sådana där fastighetsvärdena är låga, vilket kan bero på att de har glömts bort, men ofta handlar det om att de medvetet har försumrats. Både kapitalflykt och återinvestering är sammanhållna processer eftersom fastighetsvärden på en plats påverkas av värderingen av omkringliggande områden. (Smith 1996 s. 51, 67-70, 190-193)

Den mark som koloniområden ligger på är oftast väldigt lågt värderad, vilket speglas i de låga arrenden som betalas av brukarna. Kommuner brukar dessutom försöka hålla nere sina kostnader för mellanrumsområden till ett minimum, ofta sker endast nödvändig röjning och städning. Själva anledningen till att odlingsområden har kunnat anläggas är ju att kommunen inte anser att marken för tillfället kan användas till något annat. Samtidigt kan odlingen i väntan på att räntegapet blir tillräckligt stort subventionera stadens kostnader för invånarnas välfärd och fritidsaktiviteter. När marken blir intressant för investerare tas dock sällan hänsyn till att den har andra värden än sådana som kan formuleras i ekonomiska termer. (Eizenberg et

al. 2016 s. 97, 102; McClintock 2013 s. 156, 160-161; Wikström 2007 s. 175-176) Ytterligare ett ekonomiskt skäl till att det är fördelaktigt med just stadsjordbruk i mellanrummen är att det kan höja markvärdena inför framtida gentrifiering (Eizenberg et al. 2016 s. 102; McClintock 2013 s. 156). Även odlingsområden som inte trängs undan kan dras in i den nyliberala logiken och få hjälpa till att sälja den ”gröna” staden. Geografen David Harvey påpekar att även om koloniområden används som icke-kommersiella allmänningar (se nedan), så kan de hanteras som en vara i andra sammanhang, på samma sätt som en atmosfär som skapas kollektivt av stadens invånare kan användas som säljargument och ge inkomster till turistindustrin (2012 s. 74). Beträktade som grönområden konkurrerar dock koloniområden enligt Drilling, Giedych och Ponizy med andra gröna ytor som anses ha liknande funktioner (2016 s. 36, 44).

Stadsrummet är ständigt under förhandling, både materiellt och diskursivt. Ofta koncentreras förhandlingen till vissa omstridda och värdeladdade platser (Thörn 2013 s. 62). Smith kallar de platser som fokuseras i samband med gentrifiering för *urbana fronter*. Berättelsen om fronten är ett sätt att ge processen positiv mening; nergångna och otrygga områden ”uppgaderas” och ”får nytt liv” genom att anpassas ekonomiskt och stilmässigt för att locka medelklassen. Inte sällan har dock berättelsen undertoner av klassförakt och rasism. Fronten utgör också en konkret linje i landskapet och reflekterar en ”rå ekonomisk verklighet”. Fronten flyttas inte slumpmässigt, utan i takt med att investerare tar strategiska beslut om var de kan tjäna mest pengar. (Smith 1996 s. 13-17, 23, 26-27, 189) Vilken användning en plats får styrs delvis av lagar och lokala politiska beslut, men avgörs i slutändan av en mängd olika aktörers intressen och resurser, samt av maktrelationerna i situationen (Tahvilzadeh 2015 s. 40; Thörn & Holgersson 2014b s. 166). Utrymmet för förhandling blir särskilt stort när det gäller koloniområden eftersom det i många länder inte finns någon nationell lag som reglerar stadsjordbruket. I Sverige är det Plan- och bygglagen som ramar in förutsättningarna för stadsjordbruk, men det berörs inte specifikt i lagen och ett odlingsområdes existens och former avgörs därför av lokala planerare och beslutsfattare baserat på förhandlingar i den aktuella kontexten. (Drilling, Giedych & Ponizy 2016 s. 36-37, 44, 59)

De senaste decennierna har det dock inte bara skett en fysisk omvandling av stadsrummet utan en nyliberal logik har tagit över genom att alltfler rum privatiseras och kommersialiseras, och invånarna i allt högre grad tilltalas som konsument. I entreprenöriell stadsomvandling ingår också strategier för att göra stadsrummet ”tryggt och snyggt”. Omvandlingen sker dessutom ofta i privat-offentliga partnerskap, där medborgare har liten eller ingen insyn. Sammantaget handlar det om en avpolitisering som skapar bilden av en trivsamt och

konfliktfri stad där alla gemensamt strävar mot samma mål. (Franzén, Hertting & Thörn 2016 s. 96; Hoskyns 2014 s. 61) Något som inte behöver, men kan, vara ett verktyg i detta är diskursen om *hållbar utveckling*. Statsvetaren Nazem Tahvilzadeh har studerat hur Göteborgs Stad hanterar spänningen mellan tillväxt och omfördelning. Han menar att stadsutveckling dels är en entreprenöriell verksamhet med syfte att skapa ekonomisk tillväxt, dels en form av socialpolitik med målet att skapa jämlika levnadsförhållanden och stadsrum. Båda formuleras idag i termer av ekonomisk, social och ekologisk hållbarhet, trots att de kan stå i konflikt med varandra. Även om visions- och strategidokument i Göteborg och andra kommuner är fulla av formuleringar om hållbar utveckling är det därför svårt att förutsäga den konkreta politiken. (Tahvilzadeh 2015 s. 1-4, 11, 72)

Hållbarhetsdiskursen kan påverka stadsjordbruket på olika sätt. Vanliga hållbarhetsstrategier, även i Göteborg, är förtätning genom nybyggnation i luckor i den befintliga bebyggelsen, energieffektiviserande renoveringar samt utbyggnad av kollektivtrafik. Detta ska minska transportbehov och bidra till bättre utnyttjande av gemensamma resurser. (Eizenberg et al. 2016 s. 97; Tahvilzadeh 2015 s. 2; Thibert 2012 s. 353) Kolonier som ligger i de mellanrum som byggs ihop med nya stråk och stadsdelar inkluderas dock ofta inte i strategierna. Däremot uppmuntras gärna odling som ryms inom bebyggelsen, till exempel på gräsplättar i bostadsområden. Odling blir då ett sätt att höja invånarnas livskvalitet samtidigt som staden kan stärka sin gröna profil, hålla nere kostnader för markskötsel och främja en trivsamt stadsmiljö. (Baudry & Eudes 2016 s. 481) Hållbarhetsarbete kan dock också resultera i ökad jämlikhet om man till exempel bevarar odlingsområden som är viktiga för mindre privilegierade grupper. (Eizenberg et al. 2016 s. 106-107)

Enligt både Barron och Schmelzkopf är det svårigheterna att sätta ett pris på stadsjordbruket som gör att det inte inkluderas i långsiktig planering av den nyliberala staden. När odlarna vill ha kvar sina områden medan staden och byggherrar vill använda marken till något annat, så är det i grunden en konflikt mellan hävdande av *bruksvärde* respektive *bytesvärde*. Det är av samma anledning som kampen för att bevara ett odlingsområde så väl illustrerar vad som står på spel i förhandlingarna om staden. (Barron 2017 s. 1142, 1150; Schmelzkopf 2002 s. 325-326, 332) Hoskyns menar att rum kan demokratiseras genom användning, planeringspraktiken eller genom de föreställningar som finns om rummet. För att demokratis *tomma utrymme* ska upprätthållas krävs att ingen ideologi helt dominerar, utan att det pågår förhandlingar mellan olika uppfattningar om stadsrummets mening. (Hoskyns 2014 s. 82, 177-179) Förutom att stå emot bortträngning och likriktning av hur stadsrummet används, kan

en kamp mot gentrifiering därför också potentiellt bidra till en mer demokratisk kultur genom att politisera samtalet om rummet.

4.4 Bevarandefrågan

Utöver att det fanns ett hot mot Sjöbergen, så visste jag också när jag inledde uppsatsarbetet att det pågick en bevarandekamp. Efterhand som jag har pratat med de verksamma på området och läst tidningsartiklar, så har jag förstått att det i själva verket handlar om två parallella bevarandekamper; en för att behålla koloniområdet som plats och en för att bevara platsens nuvarande karaktär och atmosfär. I det tredje analyskapitlet diskuterar jag den spänning som finns mellan dessa två målsättningar samt olika bevarandestrategier. För att förstå varför motsättningen finns och hur den kan hanteras har jag tagit fasta på betydelsen av områdets estetik samt en annan karaktäristisk hos platsen; att Sjöbergen är ett *halvoffentligt rum*.

Förutom att ligga i mellanrum och vara permanentade provisorier, kännetecknas koloniområden oftast av att vara halvoffentliga rum. Offentliga rum brukar, till skillnad från privata, framhållas som viktiga för demokratin. I ett privat rum, till exempel hemmet, får endast de vistas som släpps in av den som har ägar- eller brukanderätt till platsen. Ett offentligt rum är däremot en allmän plats, till exempel gator, torg, parker, köpcentrum och tågstationer, dit alla i princip har tillträde. I praktiken är dock även tillträdet till allmänna platser reglerat, både juridiskt och socialt. En plats blir ett offentligt rum genom att användas på ett demokratiskt sätt; genom att medborgare samlas där för att ägna sig åt politiska aktiviteter, såsom att fritt uttrycka sina åsikter; men också genom att platsen har många användningar och är öppen för alla kategorier av människor. (Hoskyns 2014 s. 57-58; Franzén, Hertting & Thörn 2016 s. 9, 44-45) En demokratisk kultur ger upphov till offentliga rum, som omvänt skapar förutsättningar för demokratiska relationer och aktiviteter (Hoskyns 2014 s. 175).

Koloniområden hamnar någonstans mittemellan privata och offentliga rum. Odlingsområdena, och de individuella lotterna inom dem, brukas av enskilda grupper och individer. De är dock ofta öppna för allmänheten att vistas i eller saknar åtminstone visuella barriärer, så att de som passerar kan betrakta vad som pågår där. Det varierar dock från att det är vanligt med låsta grindar i Storbritannien, till att det i Tyskland är lag på att områdena ska tillgängliggöras för allmänheten. Det är också vanligt att koloniområden drivs i föreningsform och att delar av området är avsatt för gemensam användning, till exempel möteslokaler eller lekplatser. Koloniområden är således rumsligt ambivalenta. (Costa et al. 2016 s. 201, 210, 219)

I och med att koloniområden förvaltas gemensamt, vilket är fallet i Sjöbergen, och att det inte är ägarna, utan brukarna som utformar och bestämmer hur de används, kan de också

karaktäriseras som *allmänningar*. Det engelska ordet *commoning* betecknar processen som gör något till en allmänning. (Hoskyns 2014 s. 79) Harvey beskriver *commoning* som att ett kollektiv tar allmänna utrymmen och allmänna nyttigheter (till exempel utbildning, sjukvård, renhållning) i anspråk under demokratiska och icke-kommersiella former och gör dem till sina. Ett offentligt ägt torg blir inte demokratiskt för att det tillhandahålls av det allmänna, utan genom att det används för exempelvis demonstrationer (alltså när det görs till ett offentligt rum). Det sker inte en gång för alla, utan måste upprätthållas eftersom det hela tiden pågår en maktkamp om rummet. Det är således kollektivets relation till platsen som är det centrala, vilket gör att till exempel ett koloniområde kan ses som en demokratisk plats även när det endast är en begränsad grupp som har tillträde till den. Harvey menar samtidigt att inte alla allmänningar är radikala på så sätt att de utmanar nyliberalismen, eftersom platser kan tas i anspråk under dessa former av olika grupper och anledningar. (Harvey 2012 s. 72-74)

I Sjöbergen är frågan om platsens öppenhet sammanlänkad med dess estetiska uttryck. Sociologen Sharon Zukin är en av de som har lyft fram estetikens roll för gentrifiering, särskilt våra uppfattningar om *autenticitet*. Den medelklass som dras till gentrifierade områden vill konsumera det lokala, det förflutna och det annorlunda, fast i en form som är igenkännbar överallt. Det som avses med begreppet autentisk är inte att värna om det som faktiskt är ursprungligt på platsen, utan det handlar om att inom ramen för det nya skapa en autentisk atmosfär genom inslag av kulturella referenser till det ursprungliga, till exempel graffiti på butiksfönster eller sågspån på golvet i en bar. (Zukin 2011 s. 15-16, 43, 284) Många städer har börjat se vissa byggnader från den industriella epoken som kulturarv och i samband med gentrifiering av tidigare industriområden kan även byggherrar se värdet i att behålla delar av industrihistorien för att skapa autenticitet. Det är dock främst stora fabriker och liknande från 1800-talet eller tidigare som anses värda att kulturminnesmärka och som uppskattas som delar av nya exklusiva områden. Mindre ”coola” platser, som exempelvis hela den tidigare bebyggelsen i Gustaf Dalénsområdet, bevaras dock inte. (Holgersson 2022 s. 43, 48, 52-53) Holmberg kallar den här typen av historiebruk, som används för att omvandla stadsrummet, för *historisering* (2006 s. 314-315). När det gäller koloniområden så har det, särskilt under 1960- och 70-talen, gjorts försök att få de äldsta kulturminnesmärkta utifrån argumentet att de som fenomen är nästan jämgamla med industristaden och precis som fabriker och arbetarbostäder också representerar folkets historia (Bergquist 1996 s. 52-53, 58), men det är nog inte så många av de nyare områdena som skulle anses vara tillräckligt autentiska. Holgersson menar dock att områden som anses sakna ekonomiskt, estetiskt eller kulturhistoriskt värde ändå kan ha viktiga sociala och känslomässiga värden, och att det kan

vara befogat att bevara dem av dessa skäl (2022 s. 55-57). Det kulturhistoriska temat har inte varit framträdande i min empiri, men områdets estetik har ändå varit i fokus, fast genom att kopplas till sociala värden.

4.5 Avslutning

Sjöbergen är ett koloniområde i Göteborg som har en form och där det pågår ett vardagsliv som gör platsen till vad just den är, men som även gör den lik vissa andra platser. Sjöbergen är också ett område i fokus för förhandlingar om stadsrummet, vilket sker i en kontext som liknar kontexten i många andra städer. Det som är karaktäristiskt för Sjöbergen kommer att påverka positioner, strategier och diskurs i förhandlingarna om stadsrummet. Dessa förhandlingars form, och inte minst utfallet av dem, påverkar i sin tur praktiken och atmosfären på platsen. Min analys är disponerad utifrån dessa tre teman; det första analyskapitlet handlar om Sjöbergen som plats, det andra om områdets roll i stadsomvandlingsprocesser och det tredje om bevarandefrågan. Det jag vill försöka göra i den här uppsatsen är att knyta ihop mikro- och makroperspektiven genom att kombinera teorier som fokuserar rumsliga aspekter och platsers karaktär med mer processinriktade teorier om stadsomvandling. Jag har medvetet gett mer utrymme åt mikroperspektivet, vilket dels beror på att jag skriver inom kulturstudietraditionen som betonar vikten av att särskilt lyfta fram de röster, grupper och sammanhang som brukar få minst utrymme, och dels eftersom människorna sällan är särskilt synliga i litteratur om stadsrummet, för att inte tala om djuren och växterna, som ofta är helt osynliga.

5. Metod och material

Den här studien baseras på ett etnografiskt arbetssätt, som har varit öppet och utforskande. Mina tre huvudtyper av material är intervjuer, offentliga dokument och artiklar/inlägg från tidningar och annan media. Jag har även använt mig av observationer samt av sociala medier och hemsidor på internet för kompletterande information. Jag visste från början att jag ville använda flera olika typer av metoder och material, men däremot var det inte självklart att det skulle bli just de här. Under arbetets gång har jag av praktiska skäl fått överge ambitionen att använda mer platskänsliga metoder samt metoder som kan komma åt en större bredd av röster. Samtidigt har det visat sig att jag genom att fokusera på intervjuer och textmaterial har kunnat få en djupare förståelse av vissa företeelser och processer, och därigenom kunnat få syn på förändringstendenser och samband som jag annars kanske hade missat.

5.1 Ett etnografiskt arbetssätt

Etnologerna Gösta Arvastson och Billy Ehn beskriver ett etnografiskt arbetssätt som ”olika, mestadels kvalitativa, metoder som används för att skaffa kunskap om det dagliga livet på platser där forskaren själv är närvarande”. De vanligaste metoderna är observation och intervju, men begreppet omfattar alla typer av fältarbete som används inom kultur- och samhällsforskning. (Arvastson & Ehn 2009 s. 19) Sociologen Philip Lalander menar att det som kännetecknar all etnografi är att forskaren ”försöker närma sig den andres perspektiv på tillvaron”, men att studierna i övrigt kan vara designade på olika sätt. Vissa forskare tillbringar långa perioder i fält för att göra deltagande observationer, medan andra kanske kombinerar intervjuer med studier av texter eller fotografier. (Lalander 2022 s. 117-119)

I min analys har jag använt olika typer av källor tillsammans för att visa hur de stödjer, förstärker eller motsäger varandra. Enligt etnologerna Lars-Erik Jönsson och Fredrik Nilsson är en kombination av metoder, vilket kallas för ”bricolage”, ofta att föredra eftersom många frågor inte kan besvaras annars. De menar att om man använder ett brett material, sammanfogar fragment från olika källor och sätter in materialet i en kontext, går det både att skapa en sannolik bild av den kultur man studerar och att öka graden av generaliserbarhet. (Jönsson & Nilsson 2017 s. 8, 16) Kulturers komplexitet gör det i sig logiskt att använda mer än en materialtyp eftersom det borde öka chanserna att komma åt fler dimensioner av en kultur. Ännu ett skäl att använda bricolage är, enligt min erfarenhet, för att få uppslag inför nästa steg i forskningsprocessen och möjlighet till djupare förståelse i varje steg. Om man observerar något som verkar egendomligt kan man ställa frågor om det i en intervju; om en intervju-

person säger något som låter som någon annans ord kan man förstå diskursen som uttalandet anknyter till genom att läsa ett policydokument; om policydokumentet verkar vila på någon uttalad premiss kan man förstå denna genom att läsa en nyhetsartikel, och så vidare.

Något annat som enligt Lalander är typiskt för etnografin är att man har en öppen hållning när man gör sin empiriska undersökning; man har en ram för vad som kan anses vara intressant men utan att tidigt låsa sig vid vissa teorier och frågeställningar (2022 s. 118). Den beskrivningen stämmer med hur jag har arbetat. Jag hade läst mycket tidigare forskning och urbanteori innan jag började samla in material, både för att få en bakgrund och för att orientera mig bland möjliga teoretiska ingångar. Under fältarbetet blev sedan vissa teman mer framträdande och intressanta att utforska vidare, medan andra trängdes undan. Becker menar att när man samlar in material, behöver man uppmärksamma ett språk ”där ting separeras i kategorier. /.../ När man märker att det görs sådana distinktioner och dras sådana skiljelinjer vet man att detta är något att följa upp, att ta reda på mer om.” (2008 s. 162-163). Ett tema som jag till exempel inte hade förutsett var att det fanns ett före och ett efter vad gäller föreningsengagemanget, vilket jag diskuterar i det första analyskapitlet. Ett exempel på ett tema som jag däremot inledningsvis trodde skulle få mer utrymme var kopplingen mellan vardaglig praktik och politisk aktivism. Det finns fortfarande med, men i mycket mindre grad, eftersom det inte betonades av de som jag intervjuade. I en etnografisk forskningsprocess kan man jobba fram och tillbaka mellan teori och empiri, och även använda olika teorier för att förstå och förklara olika företeelser (Van Maanen 2011 s. 156-157). Jag har uppskattat att jobba så och tror att det minskar riskerna att man anpassar sitt resultat till ett visst perspektiv.

5.2 Intervjuer

Jag har avgränsat min undersökning av kulturen i Sjöbergen till de verksammas perspektiv. De personer som kommer till platsen som besökare har alltså inte fått komma till tals. Jag bestämde mig för att fokusera på de verksamma eftersom de har formell anknytning till platsen, är medlemmar i de föreningar som förvaltar den och mer sannolikt är där regelbundet. Genom intervjuer med odlare och djurgårdsägare har jag dels velat få reda på fakta om aktiviteter och händelser på platsen, dels nå människors subjektiva förståelse; hur de tänker, känner och talar om olika fenomen och företeelser. Det kan man göra på olika sätt. De flesta andra uppsatser som jag har läst om stadsjordbruk i Göteborg har också till viss del byggt på intervjuer och jag misstänker, baserat på hur intervjupersonerna beskrivs, att det delvis är samma personer som är med i flera olika studier. Jag ville gärna få med fler röster och så många perspektiv som möjligt. Couldry menar att om man vill förstå en kultur och ansluter

sig till demokratiska värderingar om att varje persons röst räknas, så behöver man försöka få med olika erfarenheter och åsikter (2000 s. 58). Inledningsvis funderade jag därför på att använda en frågelista, som liknar en enkät men består av öppna frågor som besvaras skriftligt i löpande text och analyseras kvalitativt. Enligt etnologerna Charlotte Hagström och Lena Marander-Eklund är en fördel med frågelistor att de snabbt ger ett stort och brett material (2005 s. 9, 12, 16). För att få både bredd och djup tänkte jag dock även göra ett mindre antal intervjuer med exempelvis styrelsemedlemmar. När jag började leta efter intervjupersoner var det dock rätt få som svarade, och jag drog därför (den kanske felaktiga) slutsatsen att det skulle bli likadant med frågelistan. När de inledande intervjuerna dessutom gick bra och jag förstod att jag skulle kunna få fram ett intressant material genom att göra intervjuer, så valde jag att jobba vidare med den metoden istället.

För att få kontakt med personer att intervjua började jag med att kontakta styrelserna i odlarföreningarna via mailadresserna på deras hemsidor. Djurföreningen har ingen hemsida, men jag fick hjälp med en mailadress till dem via en av odlarföreningarna. Jag fick tag i en intervjuperson på det här sättet. Jag gjorde också ett inlägg i gruppen Naturrepubliken Sjöbergen med en kort beskrivning och uppmaning till intresserade att höra av sig till mig. Genom detta fick jag kontakt med fem personer. Via de första intervjupersonerna fick jag kontakt med ytterligare några, av vilka jag senare kom att intervjua tre. Vid den här tidpunkten hade jag dock få personer från den norra odlarföreningen samt få som var nya på området. Även om det inte går att göra anspråk på representativitet när man intervjuar ett dussin av flera hundra som är verksamma på en plats, så ville jag ändå försöka få lite spridning vad gäller exempelvis föreningstillhörighet, ålder, kön och tid på platsen. Jag fick hjälp av en vän, som sitter i styrelsen i norra föreningen, med en mer riktad förfrågan i deras medlemsutskick, vilket resulterade i ytterligare två personer. Oavsett kontaktväg, så har jag i enlighet med Vetenskapsrådets etiska riktlinjer alltid bifogat ett brev med information om uppsatsens ämne och förutsättningarna för intervjun, däribland anonymitet (se bilaga A). (Vetenskapsrådet 2017 s. 7, 12-13)

Jag har intervjuat totalt 11 personer. (Under hösten 2022 gjorde jag även en förberedande intervju med min ovan nämnda vän, men den har inte använts i uppsatsen.) Intervjuerna har varat mellan 50 och 115 minuter. Jag har använt en diktafon för att spela in intervjuerna och sedan skrivit ut dem. Total intervjutid är 12,5 timmar, vilket har resulterat i 93 transkriberade sidor. Intervjupersonerna är jämnt fördelade mellan föreningarna. Sex är pensionärer, övriga är i 40- eller 50-årsåldern. Fyra har varit verksamma på platsen i 20-40 år, fem 5-10 år och två kortare tid. Åtta är kvinnor och tre är män. Sju sitter eller har suttit i en av styrelserna. Flera

av de intervjuade kan anses vara ”nyckelpersoner” eftersom de har styrelseerfarenhet, ett stort kontaktnät eller har varit på platsen länge. Veen och Eiter, som använde sig av observationer, enkäter och intervjuer i sitt fältarbete under en sommar i Oslo och en dubbelt så lång period i Almere, menar att de delvis kunde kompensera för färre observationstillfällen i Oslo genom att använda sig av nyckelpersoner för att få information om områdets generella funktionssätt. (Veen & Eiter 2018 s. 143-144). Även för min studie har nyckelpersonerna varit värdefulla genom att de har goda kunskaper om platsens organisation och/eller historia.

Intervjuerna gjordes under mars och april 2023. Intervjupersonerna fick själva avgöra när och var de ville genomföra intervjun, även om jag nämnde för alla att jag gärna sågs i Sjöbergen. Sju intervjuer gjordes på koloniområdet, varav fyra inne på intervjupersonens djurgård och tre utomhus på odlingsområdena, två intervjuer gjordes hemma hos intervjupersonerna i Kungsladugård och två på kafé i Majorna. Holgersson menar att var intervjuer sker har betydelse eftersom olika platser gör olika identiteter, roller och erfarenheter framträdande för intervjupersonerna och påverkar hur de svarar. I en bekant miljö påminns man om händelser och personer och kan ge mer konkreta exempel. (Holgersson 2011 s. 39-40, 53)

Jag har gjort semistrukturerade intervjuer, som har formen av ett vardagligt samtal men styrs av intervjuaren utifrån en intervjuguide med vissa teman och förslag till frågor, som oftast är ganska öppna. Den som intervjuar har dock möjlighet att anpassa frågornas form och ordningsföljd, be om förtydliganden, följa upp svar och utforska nya teman som kommer upp. (Kvale & Brinkmann 2014 s. 45, 165-166) Intervjuerna har inletts med att jag i enlighet med forskningsetiska principer har förklarat innehållet i informationsbrevet en gång till och säkerställt frivillighet och samtycke. Jag har även informerat om att Sjöbergen som plats kommer att namnges, vilket inte står i brevet. (Vetenskapsrådet 2017 s. 7, 9-10, 12-13) Under intervjuerna har jag utgått ifrån en guide (se bilaga B), vars frågeordning jag följde ganska strikt under de första intervjuerna men efterhand kunde ha mer som en checklista. Generellt tycker jag att intervjuerna har gått bra; jag har kunnat hålla dem lagom långa och ändå fått svar på de flesta frågorna. Jag skulle dock ha kunnat vänta in svaren på de öppna frågorna mer, jag var nog lite snabb med att exemplifiera och förtydliga när intervjupersonen mest behövde betänketid. Då hade jag emellertid behövt göra längre intervjuer eller ha färre frågor.

Intervjuers fördel är att man kan nå sådant som inte kan uppfattas enbart med sinnen eller genom logik; såsom tankar, känslor och planer. Svagheten är att informationen begränsas till det som människor minns och/eller väljer att lyfta fram i sina berättelser, vilket till exempel sällan är vardagliga kroppsliga och rumsliga erfarenheter. Dessutom innehåller intervju-situationen outtalade förväntningar och maktrelationer som påverkar det material som den

resulterar i. (Kusenbach 2003 s. 462) Etnologen Anna Sofia Lundgren påminner om att all vetenskap är subjektiv och påverkas såväl av kontext som personkemi. Forskaren skapar således tillsammans med intervjupersonen materialet genom den interaktion som uppstår i mötet mellan deras respektive identiteter, positioner och förförståelse. (Lundgren 2013 s. 668-669, 679) När det gäller etiska aspekter, så upplevde jag inte någon tydlig maktobalans mellan mig och de som jag intervjuade. Jag var inte där som en myndighetsperson eller någon med en akademisk titel, utan en student som skulle skriva en uppsats. De flesta hade också en utbildnings- och/eller klassbakgrund som liknade min. Jag var även i samma ålder eller yngre än de som jag intervjuade. Den mest påtagliga asymmetrin var att vi kunde ha olika mycket information. Jag hade alltid minst kunskap om vardagen på platsen, men i flera fall hade jag mer kunskap om stadsomvandlingsprocesser. Det gjorde att det blev ett informationsutbyte åt båda hållen och ett gemensamt resonerande, vilket jag upplevde som positivt. Den etiska fråga som har varit klurigast att hantera har rört förväntningar. Jag uppfattade att flera personer trodde att uppsatsen skulle handla om Sjöbergen som ett positivt exempel på lokaldemokrati. Jag betonade att forskning kan ge blandade resultat, vilket också är vad jag har fått, men jag hoppas att de ändå tycker att jag har gett en rättvis bild och att jag även har lyft de aspekter som de ville framhålla.

Jag upplevde för min del samtliga intervjuer som givande samtal. Möjligtvis kan de ha varit väl trevliga. Lundgren menar att intervjuer är ett halvslutet sammanhang där vi gärna vill skapa konsensus och ett gemensamt ”vi”, vilket kan göra intervjupersoner ovilliga att uttrycka en åsikt som avviker från intervjuarens (2013 s. 681). Enligt genusvetaren Tine Davids kan det också lätt bli så att man låter bli att studera människor, frågor och situationer som man inte tycker om, irriterar sig på, eller som stör ett i övrigt sammanhållet material. Hon menar att man som forskare har ett ansvar att ta sig över denna barriär och orka känna sig obekvä. (2014 s. 52-55) Jag upplever inte att jag har känt mig obekvä på det sättet. Däremot har inte jag och intervjupersonerna alltid varit överens om beskrivningar av olika saker och ibland har jag formulerat mig på sätt som har gjort att någon inledningsvis har blivit defensiv. Som sociologen Les Back påpekar, så är dock både jag och de intervjuade människor, vilket behöver ges utrymme både under arbetsprocessen och i redogörelser (2007 s. 152, 157). I analysen kan jag sällan hävda att alla intervjuade är överens, men det är också rimligt i en kvalitativ och kritisk studie. Samtidigt har jag försökt ta det etiska omsorgsansvar som Back menar att man som forskare har (2007 s. 152), genom att inte hänga ut någon i uppsatsen och i övrigt använda den information som jag har fått förtroendet att förvalta på ett respektfullt sätt.

5.3 Observationer

Jag tänkte redan från början att jag skulle göra egna observationer som ett komplement till övriga metoder. Kohn menar att det inte går att helt förstå en plats kognitivt genom att lyssna eller läsa, utan den måste även upplevas med sinnen (2001 s. 503). Holgersson menar även att ”platskänsliga” metoder kan bidra till en djupare analys eftersom man inte är begränsad till utsagor, utan även kan diskutera utseenden, ljud och lukter (2017 s. 72, 83). Observationer kan visserligen inte ge oss förklaringar till varför något ser ut eller görs på ett visst sätt, men å andra sidan ges möjlighet att få syn på sådant som aktörer själva inte är medvetna om, såsom rutiner, minspel, kroppsspråk och vilka materiella ting som finns i miljön (Arvastson & Ehn 2009 s. 24; Kusenbach 2003 s. 461). Det finns dock ett praktiskt problem som jag delar med alla andra masterstudenter som har skrivit om stadsjordbruk i Sverige, och det är vädret. Sjöbergen finns där året om att röra sig på och på grund av djurhållningen är det ovanligt mycket liv där under den kalla årstiden jämfört med på andra koloniområden, men det är ändå så att det är först i april-maj som odlingen kommer igång och som man kan observera odlarna, deras aktiviteter och grödorna. 2023 var det dessutom nollgradigt och snö en bit in i april.

Min ursprungliga plan var att som Pottinger (2016) följa med brukarna och samtala under deras ordinarie aktiviteter på koloniområdet. Metoden, som kallas ”go-along”, förespråkas av sociologen Margarethe Kusenbach eftersom man precis som i en intervju kommer åt subjektiva erfarenheter och meningsskapande samtidigt som man kan observera och ställa frågor om miljön när man interagerar med den (2003 s. 459, 463). På grund av årstiden och vädret fick jag överge den ambitionen, men jag har som sagt ändå försökt göra så många intervjuer som möjligt på plats på koloniområdet. Det har vid de flesta tillfällena varit en enslig och kylig upplevelse, men har ändå gett mig en känsla för platsen.

Trots att jag inte har kunnat observera särskilt mycket av aktiviteterna, så har jag dock gjort ett mindre antal observationer av materialiteten. Den här informationen har jag främst använt för att jämföra med andras beskrivningar, men i enstaka fall har jag i analysen även använt observationerna som underlag för helt egna resonemang. Jag har dels observerat i samband med intervjuerna och dels har jag varit på platsen själv och promenerat runt vid två tillfällen i maj, ungefär en timme åt gången. Jag gjorde också en förberedande observation hösten 2022 under kursen i uppsatsmetodik. Eftersom jag enbart har observerat den yttre miljön och inte människorna eller något innanför grindarna till djurgårdarna, så har jag inte informerat de som har varit närvarande om att jag observerar. En sådan ”dold” observation är enligt Lalander forskningsetiskt försvarbar i en relativt offentlig miljö där det som observeras inte kan knytas till individer (2022 s. 123-124). Vid alla tillfällena har jag ”antecknat i

huvudet” på området, skrivit ner anteckningarna direkt efteråt när jag har satt mig i min bil och renskrivit hemma senast dagen efter. Jag har endast antecknat det som har varit nya upptäckter eller upplevelser för mig vid varje tillfälle. Det har resulterat i sex sidor utskriven text. Jag har också tagit ett tiotal bilder på exempelvis anslag med mycket information. Under observationerna har jag försökt att inte bara använda synen, utan att också registrera andra sinnesintryck och reflektioner (Arvastson & Ehn 2009 s. 21). Kulturvetaren Ella Johansson, som har gjort observationer enbart av materialitet, menar att känslan i detta fall kan vara extra viktigt för förståelsen. En bänk som ser obekvämt ut kan till exempel visa sig vara funktionell om vi sätter oss på den. (Johansson 2009 s. 161, 170-171) Jag har inte använt känslan så mycket på detta sätt, men däremot vänt mig inåt för att uppmärksamma vilka känslor platsen gav upphov till, eftersom det är ett tema som har återkommit i de andra källorna.

Observationer är alltid subjektiva eftersom de påverkas av forskarens minnen, känslor, kunskaper och intressen. Det som utmärker vetenskapliga observationer är att man har en reflexiv hållning och gör systematiska iakttagelser. Man kan börja i helheten eller i detaljer, eller fokusera på något särskilt. (Arvastson & Ehn 2009 s. 20, 29-30; Becker 2008 s. 107-108; Lalander 2022 s. 133) Några saker som man till exempel kan fokusera på när man observerar materialitet är uttryck för hur olika behov tillgodoses eller vilka tidigare historiska lager som finns kvar i de samtida uttrycken (Johansson 2009 s. 163-166). Jag hade från början en ganska öppen blick och var inte mer systematisk än att jag försökte få grepp om helheten samt registrera detaljer som antingen var väldigt vanliga eller som särskilt utmärkte sig och som av båda anledningarna kunde vara intressanta att följa upp. Allteftersom jag gjorde intervjuer och läste olika texter och inlägg började jag titta mer på estetiska uttryck och hur tillgängliga olika delar av området är, eftersom det var två teman som återkom i det övriga empiriska materialet. Becker menar att en stor utmaning med observationer är att lyckas skriva ner en så rak, otolkad beskrivning som möjligt först och vänta med att värdera tills det är dags att medvetet analysera sina anteckningar (2008 s. 87-88, 94). Estetik och öppenhet är svårt att beskriva utan att värdera men en medelväg är Lalanders tips att ge konkreta exempel när man använder värderande adjektiv (2022 s. 135), vilket jag försöker göra i analysen.

5.4 Textmaterial

Den sista typen av material som jag har använt är olika texter, främst tidningsartiklar samt offentliga kommunala dokument. Jag har även använt sociala medier och sidor på internet för en del kompletterande information. Artiklarna har jag hittat genom att söka i Mediarkivet. De flesta kommunala handlingarna har jag hämtat på Göteborgs Stads hemsida under rubriken

”Kommun och politik”, underrubrik ”Handlingar och protokoll”. Handlingar som inte finns där har jag begärt att få ut från stadsbyggnadskontorets diarium och fått skickat till mig via e-post. I övrigt har jag letat runt på Göteborgs Stads hemsida (den gjordes om i april 2023, så det finns en risk att angivna länkar inte längre är aktuella eftersom jag samlade in det mesta av det materialet i februari) samt använt Google för att hitta djur- och odlarföreningarnas hemsidor, annan information om Sjöbergen och diverse övriga upplysningar. Anledningen till att jag inte har använt internetkällor mer är dels att varken mina egna sökningar eller andra källor har indikerat att det skulle vara där som jag bäst kan få svar på mina frågeställningar, dels att jag varken är särskilt aktiv på nätet eller har erfarenheter av nätetnografi sedan tidigare och att det således kändes rimligare att använda material och metoder som jag är förtrogen med.

Jag har använt textmaterialet både för att få faktakunskaper (inklusive för att bekräfta påståenden som har gjorts i intervjuerna), särskilt om stadsplaneprocesser, och för att nå kunskaper om subjektivt meningsskapande. Jag har också använt det för att få tillgång till fler röster. I tidningsartiklarna intervjuas även andra personer som är verksamma i Sjöbergen än de som jag har intervjuat. I de kommunala handlingarna finns stadens perspektiv (jag har inte tagit upp politiska meningsskiljaktigheter, utan det är besluten och förvaltningarnas underlag som fokuseras). Textmaterialet har även använts för att lyfta blicken. Organisationsteoretikern John Van Maanen menar att i en kritisk studie, där man som jag har valt den grupp och plats som studeras för att man tror att det kan säga något om samhällets funktionssätt i stort, behöver man komplettera sitt fältarbete med metoder som gör att man även får grepp om kontexten (2011 s. 128-129). Olshammar menar också, med hänvisning till Lefebvre, att kunskapen om hur rummet produceras måste bygga på den historia ur vilken det har uppkommit. Det räcker inte att utgå ifrån en statisk beskrivning av en plats som den är just nu. (Olshammar 2002 s. 154) Utan textmaterialet hade det varit svårt för mig att förstå en del av det som pågår i Sjöbergen, särskilt vissa förändringar.

Jag har även använt textmaterialet tillsammans med intervjuerna för att analysera diskursen om Sjöbergens roll i staden. I en diskursanalys är man inte främst intresserad av vad som sägs, utan hur och varför. Diskurser är enligt statsvetaren Kristina Boréus ”regler för och regelbundenheter i hur olika människor talar och skriver” (2022 s. 201) och enligt sociologen Ingrid Sahlin ”innehåll i vad vi säger och skriver samt sättet vi gör det på” (1999 s. 88). Vad som anses vara en diskurs varierar mellan vetenskapliga discipliner; språkliga utsagor ingår alltid men diskurser kan också anses innefatta handlingsmönster. En central teoretisk utgångspunkt för diskursanalys är att språket inte bara avspeglar våra tankar utan också begränsar vad vi kan tänka eftersom språket både har sitt ursprung i en samhällelig kontext

och påverkar denna genom hur verkligheten konstrueras socialt genom språket. Eftersom diskurser både påverkar och påverkas av samhället kan diskursanalys genom att relateras till tidigare forskning och infogas i en annan teoretisk ram ingå i en undersökning som vill förstå samhällsförändring. (Boréus 2022 s. 201, 208, 213; Sahlin 1999 s. 88-91, 98, 104) Det är så jag använder diskursanalys i den här uppsatsen.

Vidare gör jag i likhet med statsvetarna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe ingen distinktion mellan diskursiva (språk) och icke-diskursiva (beteende, institutioner, organisation och teknik) praktiker. De menar att både mentala och materiella strukturer ingår i den sociala meningsproduktionen. (Laclau & Mouffe 2001 s. 107) I min analys diskuterar jag de diskurser som framkommer i textmaterialet och intervjuutskriften, men även hur diskurser uttrycks materiellt genom praktiker och strukturer på koloniområdet. Vissa av bevarandestrategierna är till exempel inte språkliga, såsom att inte utföra standardhöjande arbete på husen eller att ha utrotningshotade djur, men utförs inom diskurser om vad som anses värdefullt lokalt respektive kommunalt. Diskurser kan också ha både diskursiva och sociala konsekvenser (Sahlin 1999 s. 102). Ett tema i min analys är till exempel hur den diskurs som dominerar i förhandlingarna om stadsrummet påverkar hur de som är verksamma i Sjöbergen pratar om platsen, vilken oro och förhoppningar de uttrycker, handlingar som utförs som en följd av detta och hur det påverkar platsens form och estetik.

5.5 Bearbetning och presentation

Van Maanen framhåller att en social värld som representeras i skrift, till exempel i en uppsats som den här, alltid har filterats genom författarens erfarenheter och upplevelser. Dessutom är framställningen beroende av alla de val som författaren har gjort på vägen. När det gäller det sista steget, att skriva för läsare, så behöver man vara medveten om hur den representativa stil man väljer kan påverka hur texten tas emot. Utmaningen är att både göra den studerade kulturen rättvisa och att skriva på ett sätt som är meningsfullt för dem som läser. (Van Maanen 2011 s. xiii-xvii, 1, 13) En stor del av min text bygger på utsagor från olika personer. Mina intervjupersoner har redan från början lovats anonymitet, medan brukare och myndighetspersoner som intervjuas i tidningsartiklar är namngivna i källmaterialet. Jag har ändå valt att genomgående i uppsatsen inte nämna några namn eftersom jag inte vill ge någon röst mer vikt än någon annan. Jag har dessutom inte heller varit intresserad av specifika personer, utan av kollektiv, organisationer och rum. Av dessa skäl har jag inte gett intervjupersonerna och de personer som återkommer i tidningsartiklar fiktiva namn eller nummer, utan återger bara vad som har sagts utan att knyta det till en viss person. Fram till slut-

redigeringen har jag dock haft kvar uppgifter om vem som har sagt vad för att säkerställa att alla som har låtit mig intervjua dem kommer till tals i någotsånär samma utsträckning. I övrigt är det mina frågeställningar som har styrt hur jag har gjort urvalet av vilka delar i de olika insamlade materialkategorierna som ska komma med i uppsatsen.

Hur materialet sedan har bearbetats vidare av mig har självklart betydelse för framställningen. När det gäller intervjuaterialet så har det dessutom betydelse utifrån vilka principer utskriften har gjorts. Etnologen Barbro Klein menar att transkribering är en analytisk handling i sig men att det inte finns några rätt eller fel utan att det viktiga är man är konsekvent och att texten är anpassad till det specifika forskningsändamålet. Om man till exempel väljer att transkribera utifrån principen om att åstadkomma en prosatext som är lätt att läsa, behöver man vara medveten om att de nyanser i tonfall, långa pauser, upprepningar och liknande som man rensar bort kan vara lika betydelsebärande som orden. (Klein 1990 s. 44, 48, 62) Jag har ändå valt att fokusera på läsbarhet, vilket även innebär att jag har redigerat citat för att korrigera talspråk, ordföljd med mera.

5.6 Avslutning

Jag har alltså använt mig av en kombination av intervjuer, observationer, tidningsartiklar, kommunala handlingar och en del internetkällor för att besvara mina frågeställningar. Oavsett materialtyp har jag velat få kunskap om fakta, meningsskapande och diskurser. Det första analyskapitlet, som handlar om platsen, bygger helt på material från fältarbetet. I det andra analyskapitlet, som handlar om Sjöbergens roll i stadsomvandlingsprocesser, samt i det tredje, som handlar om bevarandefrågan, använder jag däremot alla de olika källtyperna tillsammans. Jag har inte kunnat genomföra undersökningen med riktigt så platskänsliga metoder som jag hade tänkt mig. En konsekvens av det är att jag inte har fått en så god förståelse av rummet som jag hade önskat, en annan att det är svårare för mig att här i skrift levandegöra Sjöbergens rumsliga egenskaper. Å andra sidan har jag kunnat lägga mer tid på intervjuer och textmaterial, vilket har gjort att jag har fått en djupare förståelse för meningsskapandet på platsen och för de processer som pågår runtomkring koloniområdet. Jag tror att det är kunskap som kan vara värdefull såväl som utgångspunkt för vidare forskning, som för aktivisterna i Sjöbergen och för de som planerar våra städer.

6. En heterotopisk oas i förändring

[K]oloniområdets placering i staden och dess relation till det omgivande området vad gäller tillträde, användning, gränser, och ägande är direkt kopplat till den platsskapande processen /.../ det geografiska läget och koloniområdets materiella form spelar en viktig roll för hur området används, av vem, och vilka meningar som knyts till det, vilket inte bara formar områdets identitet utan även påverkar odlarnas identiteter. (Noori & Benson 2016 s. 295, min översättning)

Det här första analyskapitlet handlar om det som Olshammar kallar för en *praktiskt använd plats*, om hur platsen Sjöbergen erfars med kroppen och sinnena av de som använder den till vardags, samt om de berättelser och meningsskapande processer som är sammanvävda med denna praktik (2002 s. 156). Odlingsområdets läge och materiella struktur har visat sig ha stor betydelse för hur och av vem det används. Sjöbergens koloniområde har präglats av att det länge har legat avskilt och av djurhållningen, vilket har gjort att det har uppstått en alternativ kultur där. Jag använder begreppet *heterotopi* för att förklara varför detta gör Sjöbergen, och liknande platser, viktiga i stadsrummet. Det som jag ser som kärnan i den alternativa atmosfär som erbjuds i Sjöbergen, och som på ett lågmält sätt är väldigt radikalt i en nyliberal värld, är friheten i att slippa prestera och att slippa anpassa sig. Sjöbergen är inte främst en aktivistisk plats eller en mötesplats, men det pågår likväl en hel del aktiviteter där som kan anses utmana rådande sanningar om hur samhället bör organiseras och varför, vilket jag analyserar med hjälp av begreppet *vardagligt motstånd*. Jag ser dock också att generationsskiften och byggnadsprojekt i angränsande geografiska områden på senare år har satt igång en hel del förändringsprocesser i Sjöbergen. Dessa kommer främst att beskrivas i det här kapitlet, men sedan utgöra underlag för vidare analys i de kommande kapitlen.

6.1 Vardagslivets variation och lågmälda radikalitet

Föreningen har inte så stor betydelse för mig. Men på en sådan här plats kan man dela med sig av saker och ting, av frön och plantor, att man inte behöver köpa så mycket nytt, att alla inte behöver vara sin egen ö. Det är kanske det som är en förening...

I ett kapitalistisk och nyliberalt samhälle ligger fokus på ständig tillväxt, nyproduktion, konkurrens och individualism (jfr Brown 2015). I likhet med den odlare som citeras ovan ger flera av de personer som jag har intervjuat i Sjöbergen exempel på praktiker som i ett sådant samhälle kan ses som *vardagligt motstånd*; alltså anspråkslösa och rutinartade handlingar som

utmanar dominerande värden och handlingsmönster (jfr Johansson & Vinthagen 2016; Pottinger 2016; Smith & Jehlicka 2013). Odlingen och djurhållningen i Sjöbergen sker icke-kommersiellt och av skäl såsom lust att gräva i jorden, intresse för djur eller önskan att äta bra mat. Flera av mina intervjupersoner ägnar sig dessutom åt återbruk, samarbetar och hjälps åt på olika sätt. Ett par av djurgårdsägarna berättar att om något går sönder, så byter de bara den biten. En av dem berättar också om hur han har tagit tillvara och återanvänt virke från ett av områdets gamla torp när han har byggt sitt eget hus. Det är också vanligt att man lånar ut sina verktyg och hjälps åt att snickra på husen. Ett av hönskooperativen fick till exempel hjälp av en snickare på området som lade en sommar på att helt ideellt rusta upp deras hus. En djurgårdsägare berättar att folk ibland har arbetsdagar på sina hus och att om hon går förbi och ser det, så brukar hon stanna och hjälpa till en stund. Det går även att få hjälp med olika uppgifter på odlingslotterna om man själv inte kan eller har ork. Det kan antingen ske informellt eller mer organiserat genom föreningen. En person berättar till exempel att han brukar bistå äldre personer med att röja sly, slå med lie och rensa gångar runt deras odlingslotter. En annan har själv fått hjälp med att såga ner ett träd, vilket skedde under en av föreningens arbetsdagar och genom att hon kontaktade styrelsen med en förfrågan. Man hjälps även åt med djuren. Några grannar har till exempel ett gemensamt rullande schema för att se till att deras djur får tillsyn varje dag.

En annan praktik som det har gjorts vissa försök att styra upp, men som mestadels bara händer, är att byta fröer och plantor samt att dela med sig av skörden. En odlare berättar att hon spontant brukar ge bort grönsaker om hon får för mycket av något. Då bara plockar hon och ger till de som är i närheten. På samma sätt får hon själv ibland skörd av någon annan. Andra odlare berättar att de byter plantor eller fröer med andra, främst med de som odlar närmast. Det som byts är allt från blomskott och grönkålsplantor som har köpts i plastlådor i grönsaksaffären, till rabarber och stockrosor. Det verkar helt enkelt bygga på att om man har mycket av något så frågar man andra om de vill ha. Utbytet sker även genom lappar på områdets anslagstavlor eller i Facebookgruppen Naturrepubliken Sjöbergen. Även möbler och prylar byts, bland annat genom att det på sommaren finns ”Ge och ta”-bord utställda.

Precis som i Smith och Jehlickas studie av praktiker som bidrar till ekologisk och social hållbarhet i Polen och Tjeckien (2013 s. 154-155) motiverar de verksamma i Sjöbergen sina handlingar främst med att man gärna delar med sig om man har något som någon annan kan ha glädje av, och av inställningen att det är klart att man hjälps åt. Det är ingen av intervjupersonerna som ser sig som entreprenör eller uttrycker någon annan typ av tydlig nyliberal subjektivitet, men det är också få som själva uttryckligen resonerar kring att deras handlingar

utgör någon typ av alternativt levnadssätt eller aktivistisk praktik. På det sättet skiljer sig mina resultat från vad som enligt bland andra Barron är fallet i många studier av tillsammansodlingar, där brukarna själva ofta uttryckligen kopplar ihop sina aktiviteter med politiskt engagemang i frågor om ekologisk hållbarhet, rättvis fördelning av resurser eller rätten till staden. I vissa fall är det själva anledningen till att de har börjat med stadsodling, i andra fall är det praktiken och det sociala lärandet på odlingsområdet som har gett upphov till insikter som i sin tur har lett till deras engagemang i större frågor. De studier som sammanfattas av Barron är dock gjorda i en nordamerikansk kontext. (Barron 2017 s. 1146-1148) Även Pottinger, som har studerat både tillsammansodlingar och koloniområden i Storbritannien, fann dock att odlare resonerade kring sin praktik som en politisk aktivitet, men som en produktiv praktik som ställdes i motsats till de mer verbala och utåtriktade protestaktiviteter som de kopplade ihop med aktivism, såsom opinionsbildning eller demonstrationer (2016 s. 218-220). Av dem som jag har intervjuat är det ingen som uttalar att de betraktar sin praktik på det sättet heller. I de fall som intervjupersonerna kopplar ihop praktiken i Sjöbergen med större ekonomiska och politiska frågor, så handlar det huvudsakligen om matproduktion och ekologisk hållbarhet. Tre av intervjupersonerna nämner särskilt att coronapandemin och de senaste årets kraftiga prishöjningar på mat har fått dem att inse att det finns en trygghet i att delvis vara självförsörjande på grönsaker eller ägg.

Hur och varför intervjupersonerna odlar eller har djur i Sjöbergen varierar i övrigt mycket. Självklart påverkas man av samtida metoder och trender (det är till exempel många som odlar i pallkrage idag, vilket man inte gjorde förr), liksom av varandra, men det finns en stor mångfald. En del som har djur är på området dagligen, ibland flera timmar. Djuren behöver ha tillsyn varje dag året om, men de som hjälps åt ihop med andra eller är del av ett kooperativ kommer inte varje dag. De flesta odlare är bara i Sjöbergen under odlingssäsongen; då är vissa där nästan varje dag, andra några eller bara någon gång i veckan. Även vissa av odlarna är på området året om av sociala skäl eller på grund av intresse för djurlivet i området. För en del är odlings- eller djurintresset i fokus. Flera djurgårdsägare berättar att de helt enkelt är där mycket för att de tycker om att vara med och sköta om sina kaniner, höns eller småfåglar. En odlare är där även under vinterhalvåret för att jobba med förbättring av jorden, har mycket planer och beskriver att hennes lott inte räcker till för alla grönsaker, örter och blommor som hon vill odla. Flera andra ser sig också som hängivna odlare och berättar hur de går runt på området för att titta på andras odlingar, få inspiration och sedan själva prova att genomföra nya idéer. För andra handlar det mer om att vara i naturen, ha saker att greja med eller att ha händerna i jorden. Flera personer tycker om att titta och lyssna på områdets vilda fåglar, att

plocka bär, svamp och ätliga växter i skogen eller att sätta sig på klipporna och titta ut över älven. Ytterligare andra menar att det är själva arbetet med jorden som är lustfyllt och att skörden är mindre viktig även om det är fint med egna grönsaker. Det finns också de som främst odlar blommor och som använder sin lott mest som en trädgård. Oavsett sina egna skäl till att vara i Sjöbergen, så menar de flesta att det finns en acceptans på området för att låta människor uttrycka sin särart, vilket de uppskattar.

6.2 En tillåtande och kreativ fristad

Han som har det huset och jag brukar träffas, inte planerat men vi har samma vanor och brukar stöta ihop, vi är här på förmiddagen. Vi brukar prata om allt mellan himmel och jord. /.../ Sen är det andra som är här nästan dagligen, man träffar på folk. Det är ett kollage av människor av alla slag som är roliga att prata med, höra om deras liv och uppväxt. Det är också väldigt många som vandrar eller som rastar hundar, promenerar. /.../ Jag brukar heja och prata.

Jag är inte så social däruppe alls, utan jag är på min odlingslott och gräver och lyssnar på poddar. Jag har väl genom åren lärt känna en handfull människor som jag hejar på och byter några ord med. /.../ Det är ett rekreationsställe för mig. Jag får jättemycket energi och lust och glädje där.

Jag sitter som sagt mycket och läser och har lurar på mig, så då är jag inte så särskilt social. Jag har varit och är aktiv i andra sammanhang. Så det är ett medvetet val att bara ta det lugnt i Sjöbergen.

Som det första citatet ovan ger exempel på, är den sociala aspekten av att vara i Sjöbergen väldigt central för vissa av intervjupersonerna. Det är dock faktiskt fler som, i likhet med de andra två intervjupersonerna som citeras, beskriver en plats där de ganska mycket är för sig själva även om de uppskattar att, som en av odlarna uttrycker det, ”göra sin enskilda sak i sällskap av andra som gör sina enskilda saker”. I föregående avsnitt beskrev jag hur det pågår rätt mycket aktiviteter i Sjöbergen som kan anses ske utanför den nyliberala logiken samt kan bidra till att bygga socialt kapital. Samtidigt är det inte alla som deltar i det ömsesidiga utbytet eller olika informella samarbeten. Det går inte heller att entydigt karaktärisera Sjöbergen som en mötesplats eller en plats för gemenskap. Veen och Eiter drar i sin mycket mer omfattande studie av koloniområden i Norge och Nederländerna liknande slutsatser. De menar att möten och sociala band kan uppstå på koloniområden eftersom det är en avslappnad miljö som odlarna besöker regelbundet. Sociala relationer blir en naturlig del av att befinna sig nära in på varandra och hålla på med liknande saker. Hur mycket människor uppskattar kontakterna varierar dock. Det är just att man kan ägna sig åt sitt eget projekt men ändå känna att man är

en del av en helhet som är utmärkande för koloniområden. (Veen & Eiter 2018 s. 138, 147-148)

Vissa av intervjupersonerna beskriver alltså att det sociala är en viktig aspekt av att vara i Sjöbergen. De går runt och pratar med folk, går till områdets kafé ”Guldtuppen” på helgerna och betonar att människorna i Sjöbergen är öppna och vill umgås. Flera av intervjupersonerna har familjemedlemmar eller nära vänner som också har odlingslott eller djurgård och som man umgås mycket med. Det är också vanligt att man bjuder in vänner och familj utifrån för att exempelvis grilla eller fira födelsedag. Andra är som sagt mest för sig själva och arbetar på lotten eller är med sina djur, pratar eventuellt lite med dem runtomkring och tar en promenad på området ibland. Både de som är väldigt sociala och de som är mer enstöriga uttrycker dock att det är trivsamt på området, att de känner en tillhörighet till platsen och att det är viktigt att få vara en del av ett kravlöst sammanhang – det är ett svar som återkommer ofta på frågan om vilken betydelse platsen har. Inte minst gäller det när livet är motigt på ett eller annat sätt, till exempel under en period av arbetslöshet eller under coronapandemin.

Genomgående i intervjuerna är också att nästan alla beskriver Sjöbergen som en *oas*, det har blivit en gemensam berättelse som i stora drag omfattar friheten, kreativiteten, naturen och lantligheten. Citaten nedan ger några exempel på de svar jag har fått när jag har bitt intervjupersonerna specificera vad de menar med ”oas”:

I Sjöbergen är det fågelkvitter och tuppar, det är på något sätt som en by. Om man beskriver det lite skämtsamt, skulle man kunna beskriva det som Christiania, framför allt de här ruffiga kåkarna. Men också engagemanget som finns där, ett stort odlingsintresse, att det ligger rätt skyddat där uppe. /.../ Det finns glädje och något sprudlande med odlingarna och djuren, det finns en energi i det.

Det är ett fint stycke natur. Man hör bruset och man vet var man är, man inbillar sig inte att man är på landet, men för mig är det den lite småskräpiga, oreglementerade naturen och stigarna, och man hittar lite rösen och ett gammalt bilvrak, och duvslagen och gårdarna är byggda lite hur som helst. /.../ Det är fortfarande lite vild verksamhet och det tilltalar mig.

Det är ett andhål. När det brusar för mycket här hemma eller när jag har varit i förorten, då tar jag min cykel och cyklar dit upp. Och även om motorvägen går där, så är det tyst och stilla och där kan man bara vara. /.../ Det är en tillhörighet och en fristad. /.../ Det är mycket tokiga människor, och ännu mer förr. Skogen runt och gäss och kaniner och odlingar.

Dessa och övriga berättelser handlar mycket om en plats där man får komma ifrån och vara ifred, om en plats som är något annat än ens liv i övrigt och de stadsrum man vanligtvis vistas

i. Jag menar att det särskilt är den här aspekten av vardagen på koloniområdet som gör Sjöbergen till en *heterotopi*; en plats som har kopplingar till övriga platser i samhället men där andra sätt att leva har utvecklats (jfr Kohn 2001). Samtidigt som platsen tydligt ligger i anslutning till resten av världen – man kan höra tupporna, de vilda fåglarna och bruset från motorvägen på samma gång – så är den en kontrast till andra platser genom att erbjuda en typ av kravlöst sammanhang som är väldigt svårt att hitta i staden. Jag skulle däremot inte säga att Sjöbergen är en *motståndsheterotopi* eftersom människorna på platsen inte delar någon politisk eller annan gemensam övertygelse.

Som heterotopi har Sjöbergen *som plats* i stadsrummet en viktig demokratisk betydelse, genom att både praktiskt och symboliskt vara ett alternativ som utmanar den entreprenöriella produktionen av stadsrummet (Eizenberg et al. 2016 s. 106), som bidrar till mångfalden och därmed till att upprätthålla *det tomma utrymmet*. Foucault menar att heterotopier behöver finnas för att inte drömmar och kreativitet ska gå förlorat i ett samhälle (refererad i Kohn 2001 s. 508). Koloniträdgårdar är dessutom en typ av platser där drömmar och kreativitet kan ges konkret uttryck på ett sätt som inte erbjuds i så många andra miljöer. Det här är också något som uttrycks av flera intervjupersoner:

Jag kan sitta här många timmar och hålla på med grejer. Eftersom jag har byggt det själv, det är det.

Det är viktigt att det finns en plats som inte är som det vanliga stadsrummet, där en parkbänk är placerad för att Park- och naturförvaltningen vill att den ska stå där, utan för att människor faktiskt vill sitta där för att de har upptäckt att de tycker om att sitta där.

Många promenerar här. Jag skulle beskriva det som ett ställe man kan få vara på ibland för att bara njuta och känna inspiration. Och längta till, som jag gjorde innan. Man kan titta och beundra och drömma.

Noori och Benson menar att varje lott är ett estetiskt uttryck för individens personlighet och att koloniområden är en av få platser i stadsrummet där vanliga människor ges möjlighet att göra ett avtryck på det sättet. På kolonilotten känner sig människor som hemma, fast med den skillnaden att det inte finns någon dörr att stänga, utan andra människor kan observera och inspireras av vad man håller på med. (Noori & Benson 2016 s. 309-310, 314) Arkitekturforskaren Tomas Wikström, som har studerat den sortens mellanrumsområden som utgör av olika typer av restytor inom bostadsområden, såsom ytor av oklippt gräs och andra fragment av kvarlämnad natur, menar att på de stigar som människor själva har trampat upp kan man, till skillnad från på den asfalterade trottoaren, se spår av fotgängares och cyklisters

förflyttningar; av ett vardagsliv som fungerar i enlighet med en annan logik än den planlagda (Wikström 2007 s. 164-166, 171). De behöver dock fortsätta trampas upp för att finnas kvar.

6.3 Tidigare och nuvarande förutsättningar

Hur har då den här platsen blivit vad den är? Något som jag trodde skulle ha stor påverkan på vardagen i Sjöbergen, men som av de flesta intervjupersoner inte har lyfts särskilt mycket, är att platsen är ett *permanentat provisorium* (jfr Olshammar 2002). Sommar, Preis och Norlander beskriver att många av de kolonister som de har mött runt om i Sverige har varit medvetna om att de har sin lott till låns och har uttryckt osäkerhet om sitt koloniområdes framtid. Störst är oron där marken är mest värdefull och exploateringstrycket högt, främst i de äldsta områdena i centrala stadsdelar och i områden nära havet. (Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 179) Även Norén, som har studerat de koloniföreningar som ingick i FGK under 1950- och 60-talen, beskriver att ettårskontrakten och framtida exploateringsplaner skapade en ständigt närvarande osäkerhet. När planerna låg långt fram i tiden eller när planer avbröts så började dock kolonisterna förhålla sig till koloniträdgårdarna som om de vore permanenta. (Norén 2019 s. 17,19)

I Sjöbergen vet alla att det finns ett hot mot området men en tredjedel av dem som jag har intervjuat, samtliga odlare, kände inte till att alla tre föreningarna arrenderar marken på ettårskontrakt. Av de som är medvetna om förutsättningarna, bland annat samtliga djurgårdsägare, menar de flesta att man slutar tänka på det efter ett tag. En odlare resonerar kring att man har lotten till låns och att det är så det är; man får anpassa sig till det och tänka säsong för säsong. En djurgårdsägare menar att det alltid finns en oro över att förlora de pengar som man har satsat på huset men ”har det funnits sedan tidigt 1900-tal, så...”. En annan berättar att han inledningsvis inte köpte något virke utan byggde hela huset av lastpallar men att han nu, trettio år senare, inte tänker så utan bygger som han vill. Osäkerheten om framtiden spelar ändå främst in i överväganden om investeringar i stugorna. En av djurgårdsägarna berättar att hon och hennes sambo resonerade som så att de inte trodde att risken var så stor att de skulle bli avhysta inom en femårsperiod, att de i så fall tyckte att det var värt investeringen, och sedan har kunnat lägga orostanken åt sidan. En av odlarna som övervägde att köpa en stuga avstod dock just på grund av risken att arrendet kan sägas upp.

En annan förutsättning som jag däremot menar har varit avgörande för platsens karaktär och för den kultur som har uppstått där är Sjöbergens *mellanrumssposition* (jfr Olshammar 2002; Saltzman 2009a och 2009b). Sjöbergen ligger visserligen ganska centralt i staden, mitt i vägnätet och bland annan bebyggelse, men samtidigt väldigt avskilt och insynsskyddat

eftersom platsen omsluts av en ring av träd. Att det är svårt att hitta till Sjöbergen och att platsen dessutom under lång tid har varit ointressant för kommunen, som har hållit sig borta, har gjort att det har uppstått en egen form av ordning där (jfr Olshammar 2002; Saltzman 2009a och 2009b). En viktig del av denna ordning är djurgårdarna. Platsens avskildhet och de låga kostnaderna för arrenden och byggnader, som är en annan och mer fördelaktig sida av att verka under provisoriska förutsättningar, har gjort att det har varit möjligt för föreningar och individer som har djur icke-kommersiellt att etablera sig på platsen. Det är ovanligt att ha djur i städer på det här sättet och det är därmed något som rent faktiskt särskiljer Sjöbergen från andra odlingsområden och gör platsen rätt unik. En intervjuperson som har varit på platsen länge resonerar kring att det är djurgårdarna och deras ägare som ger platsen dess karaktär:

Det är ett krav att ha djur här för att ha gård och det gör att det aldrig har blivit det där prydliga med virkade gardiner utan det måste vara någon som har lite dagledighet och som kan se till hönsen eller kaninerna. Särskilt förr var det ett stort inslag av ”huttgubbar” som träffades över en öl och så.

Drickandet som förekom i djurgårdarna återkommer i flera intervjuer och även i ett reportage i Göteborgs-Posten där några djurgårdsägare intervjuas. De som blir intervjuade i artikeln lyfter dock också att det finns en frihet på platsen som gör att alla möjliga människor, men kanske särskilt personer som har svårt att hitta sin plats i samhället i övrigt samt alla andra sorters ”original” kan finna ett sammanhang. (Göteborgs-Posten 2015-08-23)

Sjöbergen håller dock på att förändras. Enligt intervjupersonerna dricks det inte lika mycket alkohol på området längre eftersom de flesta av de personerna inte finns kvar. Djurgårdarna har förändrats även på andra sätt. I ett reportage i Göteborgs-Posten från 1997 om personer som föder upp djur i Sjöbergen beskrivs att det då fanns ”ungefär trettio kaningårdar, nästan lika många duvslag och några hundgårdar” samt en del hönsgårdar där (1997-10-25). Jag har inte lyckats få en helhetsbild av vilka och hur många djur det finns på området idag, men det är i alla fall betydligt färre än när reportaget gjordes. Det finns fortfarande de som föder upp kaniner och andra djur för avel och som har många djur. Flera av de som nyligen har köpt djurgårdarna nöjer sig dock med att ha ett litet antal höns eller vaktlar. I de hus som tidigare var duvslagen finns det nu några hönskooperativ, vilket är ett nytt inslag i Sjöbergen.

En annan pågående förändring är det generationsskifte som flera av intervjupersonerna har observerat. ”Äldre”, vilket syftar på pensionärer, har börjat ersättas med ”yngre”, som är personer mellan 25-45 år. Många av de yngre är barnfamiljer. Det här stämmer med generella trender. För hundra år sedan var det framför allt barnfamiljer i svenska koloniområden, medan

de äldre (särskilt kvinnor) har dominerat de senaste decennierna. Nu verkar trenden vara att barnfamiljerna är på väg tillbaka. (Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 87) Djurföreningen har enligt flera av mina intervjupersoner påverkats mer av generationsskiftet än odlarföreningarna. De menar att det är mer blandat på kolonilotterna och att det fortfarande kommer in en och annan pensionär i odlarföreningarna, medan de flesta som har köpt djurgård det senaste decenniet är runt 30 eller 40 år. Jag har pratat med några av de yngre, men inte med någon av de allra yngsta. Jag vet inte varför de inte har anmält intresse att bli intervjuade men kanske har de inte tid eller kanske hade jag nått dem om jag använt andra kanaler. Den nya generationen beskrivs i alla fall av de personer som jag har intervjuat som ambitiösa odlare och ett par av intervjupersonerna beskriver att de känner igen ”gröna vågen”-känslan från 1970-talet; en vilja att komma närmare jorden och odla sin egen mat. De yngre beskrivs också som bra på sådant som rör delaktighet och föreningsaktivitet. Några av intervjupersonerna kopplar därför generationsskiftet till den förändring av förvaltningen av området och föreningsverksamheten som har skett under det senaste 10-15 åren.

Hoskyns (2014) menar att det som krävs för att upprätthålla demokratins *tomma utrymme* är att många deltar i samtal och gemensamma angelägenheter och att rummet inte domineras av någon, utan att maktrelationerna ständigt är under förhandling. Fram tills ganska nyligen har det, enligt de flesta av de intervjupersoner som har varit på platsen längre än ett decennium och andra som har fått historien berättad för sig, inte varit så i Sjöbergen. När odlingslotterna anlades 1976 så förvaltades området av kommunen med hjälp av arbetsledare. De båda odlarföreningarna, Norra och Södra, tillkom i slutet av 1980-talet eller under 1990-talet (jag har fått lite olika uppgifter). Djurgårdar har funnit i Sjöbergen sedan 1930-talet och det har funnits olika djurföreningar åtminstone sedan 1980-talet (jag har inte forskat vidare i djurföreningarnas historia), bland annat Sjöbergens djurförening, Sanna Kaninarbetsklubb, Biodlarföreningen Sjöbergen och Älvsborgs brevdueförening. Häromåret samlades alla djurföreningarna som var kvar i Sjöbergens djur- och odlarförening. Under lång tid ska det ha varit ett fåtal personer som skötte det mesta i Sjöbergen. Även om det verkar ha funnits en fin gemenskap inom vissa av djurföreningarna, så beskriver flera av de intervjuade att man ganska mycket ägnade sig åt sitt eget individuella projekt och att det inte fanns så mycket föreningsverksamhet. Någon gång runt 2010-2015 ska det ha kommit in nya personer i styrelserna och ifrågasatt den rådande ordningen. Under den här perioden verkar det ha varit en del konflikter; olika intervjupersoner beskriver det som ”stormiga möten”, ”stickor och strån rök” och ”inbördeskrig”.

Att det enligt de flesta som har varit med ett tag har skett en förändring i riktning mot ett mer demokratiskt föreningsliv och mer deltagande generellt kan vara kopplat till generationsskiftet. Men den ökade viljan att engagera sig i gemensamma interna angelägenheter sammanfaller också tidsmässigt med att Sjöbergen runt 2011 upplevde ett allvarligt hot mot områdets existens, vilket gav upphov till en bevarandekamp som fortfarande pågår (se analyskapitel tre). Det kan naturligtvis vara så att det är samma personer som varit drivande både på området och utåttriktat, några namn återkommer i intervjuerna, men jag har inte forskat vidare i det. Samtidigt är det nog inte alltför långsökt att tänka sig att den interna och den externa mobiliseringen hänger ihop. En del av intervjupersonerna gör också den kopplingen. Hoskyns menar att det är just när rummet är utmanat eller tydligt under förhandling som det verkligen kan bli ett politiskt rum (2014 s. 81). Enligt Barron kan subjektiviteter förändras i samband med att man tvingas in i en viss position; det utvecklas en större medvetenhet hos de som måste försvara sitt odlingsområde på möten, genom demonstrationer eller andra typer av aktivism. Både personerna och det område som försvaras förvandlas genom att aktivisterna måste reflektera över sin praktik. (Barron 2017 s. 1148)

Ett koloniområde som har varit i en situation som liknar den som Sjöbergen har befunnit sig i de senaste åren är Pispala i Tampere i Finland. Området har använts för odling i mer än hundra år, men från 1997 och under 15 år framåt var det hotat eftersom marken skulle användas för att bygga bostäder. Staden bestämde sig för att avbryta planerna av tekniska och ekonomiska skäl, men urbanforskaren Krista Willman, som har studerat området, menar att både odlarnas gemenskap och platskänsla stärktes genom de aktiviteter och berättelser som ingick i bevarandekampen och de känslor som den gav upphov till. (Box 11.3 i Noori & Benson 2016 s. 300) I Sjöbergen finns, som jag diskuterar i föregående avsnitt, en stark känsla av tillhörighet till platsen. Alla de som har kommit till Sjöbergen de senaste åren, liksom nästan alla veteranerna, tycker dessutom att föreningsarbetet idag är välfungerande i samtliga föreningar. Styrelserna sköter det de ska och informerar medlemmarna. Man beskriver att det är välbesökta möten med ett bra klimat där det går att ta upp både nya idéer och klagomål. Det verkar också vara självklart för alla att man går via föreningarna, genom att höra av sig till styrelsen eller skicka in en skrivelse till medlemsmötena, om man vill påverka något på området. Alla föreningarna har arbetsdagar, som man måste delta i på något sätt om man vill behålla sitt kontrakt. Då sköter man gemensamma uppgifter, såsom att fixa till grusgångarna, rensa diken och röja sly.

En av veteranerna menar att det är tack vare att medlemmarna numera förväntas vara med i föreningens arbete och ta ansvar för förvaltningen av området som engagemanget har ökat. En

annan säger att hon själv först nu, trots fyrtio år på området och mycket föreningsaktivitet på andra håll, har börjat tänka på Sjöbergen som en plats för engagemang och delaktighet. Än så länge finns dock, vilket jag också diskuterar i föregående avsnitt, inte en stark gemenskap mellan människorna i Sjöbergen. Det är också fortfarande begränsat formellt samarbete mellan föreningarna. Nyligen har det dock startats upp en samordningsgrupp. Det har på senare tid bland annat gemensamt anlagts nya komposter, allmänna fruktlundar och picknickbord. Man har även börjat med kortare föredrag om aktuella ämnen i samband med arbetsdagar som en gemensamhetsskapande åtgärd. En av odlarna berättar också att han sedan några år tillbaka ordnar naturstudiecirkelar och nybörjarcirkelar i odling då han bjuder in folk från alla tre föreningarna för att skapa band över gränserna. Flera av de här initiativen är strategier som ingår i bevarandekampen, som jag återkommer till i det tredje analyskapitlet.

6.4 Avslutning

Det är demokrati som levd kultur (jfr Burman 2021) som har varit i fokus i det här kapitlet. Det som mina intervjupersoner har berättat om individuella och gemensamma praktiker i Sjöbergen tyder, i likhet med resultaten av annan kritisk forskning, på att det inte finns något självklart samband mellan stadsjordbruk och möjligheten att bygga gemenskap, socialt kapital och en demokratisk kultur (jfr Baudry & Eudes 2016; Barron 2017; Eizenberg; McKay 2013; McClintock 2013). Även om kulturen på platsen inte entydigt kan kännetecknas som demokratisk, till exempel med tanke på att föreningsengagemanget fram tills nyligen har varit ganska begränsat, så finns det dock många inslag i den som kontrasterar mot hur nyliberalismen inskränker demokratin genom att kommersialisera och likrikta.

En del av detta är det *vardagliga motstånd* som till exempel uttrycks genom den utbredda beredvilligheten att hjälpa utan krav på direkta motprestationer. Det som särskilt gör Sjöbergen till en *heterotopi* är dock att det är en plats där man kan komma ifrån de krav som finns i omvärlden. Det här skulle kunna ses som att man ägnar sig åt stadsjordbruk för att slippa engagera sig i det som pågår i resten av samhället (Pottinger 2016 s. 220-221; Veen & Eiter 2018 s. 149). Jag tror dock att den tolkningen härrör från att så mycket forskning har fokuserat på tillsammansodlingar. Åberg beskriver att de nya typerna av tillsammansodlingar, som idag ökar i antal i Sverige, utmärks dels av att de är integrerade i stadsväven på ett annat sätt än koloniområden, dels av att de får sin legitimitet genom att de ingår i en hållbarhetsdiskurs inom vilken de förväntas kunna skapa gemenskap och lösa olika problem som staden tampas med (Åberg 2019 s. 88). Det blir därmed ett misslyckande om odlingen inte också leder till nytta i form av ökat socialt kapital. På en plats som Sjöbergen finns inte de här

förväntningarna på samma sätt. Visserligen är även kolonirörelsens historia sammankopplad med tankar om samhällsförbättring, vilket beskrivs i de inledande kapitlen, men Sjöbergen tillhör en mer autonom del av kolonirörelsen och de värden som har utvecklats där handlar snarare om rätten att inte helt och hållet behöva inordna sig, vilket är lika viktigt för demokratin som mötesplatser och sammanhållning.

Det som är gemensamt för nästan alla som jag har intervjuat, oavsett hur de i övrigt använder och ser på platsen, är att de gillar Sjöbergen ”som det är nu”. Flertalet uppskattar kombinationen av mer föreningsengagemang och att mycket praktiskt har styrts upp, samtidigt som den brist på estetisk ordning som följer av djurhållningen och den tillåtande attityden i övrigt finns kvar. Det är dock sannolikt att de förändringsprocesser som mina intervjupersonen har identifierat kommer att förstärkas framöver, vilket har att göra med yttre faktorer som jag har antytt i det här kapitlet och som jag kommer att utveckla och diskutera mer i de kommande två kapitlen.

7. Den gröna platsen i den gentrifierade staden

Även om orsakerna till och effekterna av gentrifiering sammantaget utgörs av en komplex väv av sociala, politiska, ekonomiska och kulturella förändringar, så hävdar jag att det är komplexiteten i kapitalets rörelser in och ut ur den byggda miljön som är kärnan i denna process. /.../ den nya urbana fronten är helt klart en ekonomisk skapelse. (Smith 1996 s. 51, min översättning)

I det föregående kapitlet diskuterade jag vad som utmärker Sjöbergen som plats, vilken roll platsen har i staden och de förändringar som har skett där under det senaste decenniet. I det här kapitlet resonerar jag vidare kring förändringar såväl på platsen som i omvärlden. Jag redogör för de stadsomvandlingsprocesser som är igång i närområdet och som påverkar Sjöbergen på olika sätt. Genom min undersökning har jag – vilket jag inte väntade mig – fått syn på att koloniområdet är utsatt för ett gentrifieringstryck som, trots brukarnas försök att motverka sådana processer, har börjat leda till *bortträngning* av vissa grupper och en utifrån stadens perspektiv ny roll för Sjöbergen i det ”hållbara” stadsrummet. Jag visar hur det är berättelsen om den gröna oasen som särskilt har lyfts fram i de diskursiva förhandlingarna om Sjöbergens framtid och diskuterar innebörden av detta. Sjöbergen kan idag betecknas som en *urban front* och jag menar att det är ekonomiska faktorer som i slutändan har varit avgörande för hur förhandlingarna har utfallit. Det är genom nybyggnation i närområdet som det har uppstått ett större behov av grönområden och det byggs i närområdet eftersom *räntegapet* har blivit tillräckligt stort för att göra investeringar lönsamma. Jag ser också att nybyggnationen i närområdet och stadens nya intresse för Sjöbergen medför att platsens avskildhet sannolikt kommer att minska, vilket ur ett demokratiskt perspektiv kan ha både för- och nackdelar.

7.1 Viljan att bevara en alternativ plats

Jag får höra till här. Jag betalar hela 365 kr om året för att få känna att här får jag vara, här är jag, det är min del av Göteborg.

Det är ens identitet. Jag tänkte att om det här försvinner, vart ska jag ta vägen då? Det är något viktigt med att få lov att vara med i Sjöbergen och få lov att odla nära. /.../ Man skulle mista en stor del i sitt liv, ett värde som inte går att definiera i pengar, det kostar ju nästan inget att vara där.

De värden som de två odlare som citeras ovan, liksom alla andra intervjupersoner, lyfter och som de uppskattar så mycket i Sjöbergen är inte ekonomiska, utan ekologiska och sociala. Barron, som diskuterar tillsammansodlingar i Nordamerika, menar att de konflikter som

uppstår i samband med exploatering av odlingsområden i grunden handlar om en konflikt mellan *bytesvärde* och *bruksvärde*; att platsens kommersiella betydelse i ett storskaligt perspektiv övervärderas, medan dess ekologiska, sociala och kulturella betydelse lokalt undervärderas. När det uppstår en kamp för bevarande av ett odlingsområde är det en utmaning av det hegemoniska antagandet att bytesvärde alltid trumfar andra värden. Förutom att olika aktörer har olika syn på platsen eftersom de betonar olika värden, så handlar det också om att man har olika relationer till rummet. (Barron 2017 s. 1150) För odlarna är det en *praktiskt använd plats*, som de har en vardaglig koppling till. För stadsbyggare och byggherrar är det en *visionerad plats*; ”platsen betraktad i ett strategiskt omvärldsperspektiv. Det är den bild av platsen som visas utåt för att locka turister och näringsliv” (Olshammar 2002 s. 148-149). Odlarna har alltså inte bara andra åsikter än de som vill bygga, utan de pratar om helt andra saker. Schmelzkopf menar att en viktig del av en bevarandekamp därför blir att vinna den diskursiva dragkampen; att visa att det som inte är möjligt att prissätta på marknaden och som kan verka storskaligt ineffektivt ändå är rimligt och viktigt att bevara (2002 s. 324, 332, 335-336). I ett samhälle som bygger på ekonomiska principer och metaforer är det enligt Schmelzkopf en utmaning att ens föreställa sig att något kan ha andra värden och en ännu större utmaning att hävda det offentligt (2002 s. 325). De verksamma i Sjöbergen har antagit den här utmaningen genom att hävda andra värden än ekonomiska inåt och till viss del även utåt.

Det är många i Sjöbergen som anser att djurgårdarna är viktiga för hela områdets karaktär och som gärna vill bevara denna karaktär. Det ställs därför krav på den som vill köpa en gård att man måste ha djur och att dessa behöver vara av olika kön så att det ska kunna bli fler djur. Det finns också regler i nyttjandeaftalet som gör det svårt att ha husen som boende; man får till exempel inte dra in vatten i husen utan enbart in på tomten och det är inte tillåtet att sova över såvida inte ens djur är sjuka eller dräktiga. Om man vill renovera eller ersätta ett hus ska det ske i enlighet med befintliga mått. Tanken är att reglerna ska hålla borta de som enbart vill ha en sommarstuga och hålla nere priserna. Enligt mina intervjupersoner samt de som uttalar sig i olika tidningsreportage (Göteborgs-Posten 2015-08-23; Miljömagasinet 2011-08-12), så verkar reglerna ha bromsat riktigt rejäla ny- och tillbyggnader och avskräckt en del sommarstugeaspiranter. Reglerna har sannolikt också dämpat huspriserna. Enligt samma källor som ovan säljs djurgårdarna idag för 200-300 000 kr. Det är betydligt lägre än på andra koloniområden i Göteborg, där man får betala mellan 500 000 och 1,5 miljoner kronor för en stuga. I havsbadskolonierna kan stugorna kosta upp till 3,5 miljoner (vissa av dessa ”stugor” är dock snarare fritidshus på upp till 60 kvadrat). (Göteborgs-Posten 2021-04-03) Samtidigt är de små

”foderladorna” i Sjöbergen rejält mycket dyrare idag än för bara 10-15 år sedan, då det gick att köpa ett gammalt duvslag för 10 000 kr (Göteborgs-Posten 2021-06-05). Även om de hus som var i bättre skick kostade mer redan då har priserna, trots hoten mot området, under en längre tid stadigt gått uppåt. Det råder också lite delade meningar om huruvida djurgårdarna fortfarande faktiskt i första hand utgår från djurhållningen. Det som alla jag har pratat med i djurföreningen i alla fall är överens om är att styrelsen inspekterar att det finns djur på gården samt att de ersätts med nya inom den tidsgräns som anges i avtalet om någon inte har djur, till exempel för att man precis har köpt gården eller för att mården har dödat alla ens hönor.

Förutom att situationen i djurföreningen illustrerar att det är svårt att påverka stugpriser enbart med lokala åtgärder, så är det även på andra sätt tydligt att ekonomiska krafter i omvärlden gör det svårt att upprätthålla en alternativ oas. Gunnemark beskriver i sin studie av villaområdet Ekeback, som ligger alldeles intill Sjöbergen, en väldigt långsam gentrifieringsprocess som hon kopplar till generationsskiften. Husen i Ekeback uppfördes på 1920-talet av arbetare som byggde dem på sin fritid och från början var det arbetarfamiljer och deras hyresgäster som bodde i dem. När arbetarna blev gamla och inte orkade eller hade råd att fortsätta ta hand om husen, köptes de från 1960-talet av unga medelklasspersoner med högskoleutbildning och/eller kreativa yrken som uppskattade de stora husen med fin utsikt, som på grund av renoveringsbehov var billiga utifrån deras budget. Den tredje generationen, som flyttade in från 2000-talet, har ännu större plånböcker eftersom de ofta jobbar med till exempel reklam eller teknik inom det privata näringslivet. (Gunnemark 2022 s. 7, 49-51, 65-68, 93-94) Gunnemark menar att även om Ekeback inte under någon av perioderna har varit helt socialt homogent, så var det arbetarklassens kultur som dominerade under 1900-talets första hälft, medan det är medelklassens livsstilar som numera präglar området (2022 s. 110).

Det verkar vara något liknande som är på väg att ske i Sjöbergen. De flesta som jag har pratat med gillar att det är en blandning av människor, och framför allt en åldersmässig spridning, på området. En grupp som enligt intervjupersonerna i väldigt liten grad finns i Sjöbergen är personer med mycket pengar. En annan grupp som saknas är personer med invandrabakgrund; flera beskriver att Sjöbergen är ”väldigt vitt”. I övrigt beskriver en intervjuperson de verksamma som att ”det är väl medelklass”, en annan att ”det är en del unga entusiastiska hipstermänniskor; unga familjer och par, och så de som har varit här sedan 80-talet”. Samtidigt konstaterar flera att det verkar ha blivit färre personer med arbetarklassyrken och fler som tillhör kategorin ”intellektuell medelklass”, även om det både har varit och är relativt blandat. Det stämmer med mer generella trender. Koloniområdena i svenska städer skapades för arbetarklassen men har alltid varit öppna för alla och blev tidigt relativt socialt

blandade. Från början dominerades de ändå av arbetare och lägre tjänstemän, men i takt med att områdenas praktiska betydelse och synen på dem har förändrats (se ”Bakgrund”), har de lockat fler högtbildade. (Bergquist 1996 s. 15, 51, 111-113; Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 84, 87)

De som jag har intervjuat uttrycker att mångfald är positivt och menar att det finns en välkomnande attityd på området. Djurgårdarna har fortfarande relativt överkomliga priser och att odla är väldigt billigt, så rent ekonomiskt är platsen också tillgänglig för de flesta. Den bortträngning som ändå har börjat ske här är av en delvis annan typ än vad som oftast beskrivs i gentrifieringsforskningen (jfr Thörn & Holgersson 2014a och 2014b). Det är ingen i Sjöbergen som tvingas bort, tvärtom hjälps man åt så långt det går med skötsel eller på andra sätt om någon tillfälligt eller på grund av ålder inte riktigt orkar hålla efter sin lott eller djurgård. Det som däremot har hänt är att människor som har varit på platsen länge har blivit gamla och dött. En av odlarna berättar om en person som dog nyligen, som hon menar var ett typiskt exempel på ”den gamla Sjöbergentraktionen”. Det var en kvinna som hade en djurgård med kaniner, bodde i Majorna och hade jobbat i charken i livsmedelsbutik hela livet. De nya som nu tar över lotter, och särskilt djurgårdar, speglar den nya befolkningen i Majorna, Kungsladugård och Sandarna. De tidigare arbetarstadsdelarna befolkas numera av en blandad befolkning. Några utmärkande drag är dock att invånarna har lägre inkomst än genomsnittsgöteborgaren, men att utbildningsnivån är bland de högsta i Göteborg och andelen utlandsfödda är låg. (Göteborgs-Posten 2018-05-26; Majorna: Beskrivning av stadsdelen 2008 s. 7, 12) Veen och Eiter skriver att de flesta som odlar på kolonilott bor max några kilometer därifrån och att områdena i likhet med grannskapen idag därför ofta är ganska socioekonomiskt homogena (2018 s. 154). Flera av intervjupersonerna resonerar också själva kring att den demografiska sammansättningen i Sjöbergen är kopplad till att man vill odla i närheten av sin bostad. Det som med tanke på detta kan tänkas ske i Sjöbergen framöver är en *exkluderande bortträngning*; alltså att många människor redan från början inte har möjlighet att ta del av de resurser som finns på platsen (Thörn & Holgersson 2014b s. 164).

De flesta som är verksamma i Sjöbergen bor i närområdet och närområdet har långsamt gentrifierats, vilket spiller över på koloniområdet. Medan odlingsområdena fördelar sina lotter genom ett kösystem i Norra och intresseanmälan samt lottning på Södra (Sjöbergen norra odlarförening u. å.; Sjöbergen södra odlarförening u.å.), så verkar det dessutom enligt de som jag har intervjuat vara så att djurgårdarna främst förmedlas genom kontakter, vilket i så fall ytterligare kan förstärka exkluderingen. Medan båda odlarföreningarna har hemsidor med information om hur man blir medlem, så är det däremot inte särskilt lätt att hitta information

om djurföreningen på internet. Både nytillkomna odlare och djurgårdsägare i Sjöbergen verkar i och för sig ha ambitionen att behålla områdets karaktär, men det går likväl inte att komma ifrån att det är en annan typ av människor där idag än tidigare och att det kan påverka vilka som känner sig bekväma och hemmahörande på platsen. Gunnemark menar att även om mellangenerationen i hennes studie av Ekeback också själva betraktar sig som bevarare, så är det ”uppenbart att områdets sociala karaktär förändrades påtagligt när arbetarnas barn flyttade ut och akademiskt skolade tjänstemän inom offentlig sektor och innehavare av estetiska yrken flyttade in”. Stadsdelen började så smått omdanas, vilket förberedde för en mer påtaglig gentrifiering längre fram. (Gunnemark 2022 s. 89)

7.2 Förhandlingar om stadsrummet

Närområdets popularitet gör också att många vill bygga där. Det här har medfört att det har funnits risk för en mer direkt bortträngning av hela koloniområdet. Några av de som jag har intervjuat har nämnt att det har funnits olika hot mot Sjöbergen under åren, men de har inte kunnat ge några konkreta exempel efter bygget av Älvsborgsbron i mitten av 1960-talet, då flera djurgårdar försvann och det samtidigt ska ha funnits planer på att bygga ett museum i området, vilket dock inte blev av. Det finns inga hänvisningar till tidigare byggplaner i de kommunala dokument som jag har använt i uppsatsen och det enda jag har hittat från de senaste 30 åren när jag har sökt i Mediearkivet är att HSB och Selmer Bygg ville bygga 60 lägenheter på Korseberget 2001 (Göteborgs-Posten 2001-04-27). Från och med att Röda Stens Fastighetsutveckling fick en markanvisning av Fastighetsnämnden i området 2007, så har det dock hela tiden funnits ett mer eller mindre påtagligt hot om exploatering av marken där koloniområdet ligger eller av närliggande områden.

Röda Stens Fastighetsutveckling, som vid denna tid ägdes av kommunala Bostadsbolaget och ett antal norskägda fastighetsbolag, lanserade 2008 en plan på att bygga 1500 bostäder samt lokaler för kontor och handel i den rondell som ligger vid infarten till Sjöbergens koloniområde. Tanken var att däcka över trafikleden och bygga en sammanhållen bågformad byggnad samt en riktigt hög skyskrapa. (Göteborgs-Tidningen 2008-06-27; Göteborgs-Posten 2007-09-07; Tjänsteutlåtande: Markreservat till Västra Sandarna Fastighetsutveckling 2018 s. 1) Talespersonen för byggbolaget menade att de ville skapa ”en byggnad som sätter Göteborg på kartan” (Göteborgs-Tidningen 2008-11-20). Projektet skulle påverka de tre djurgårdar som ligger i rondellen, men inte resten av koloniområdet. Det visade sig dock att det inte skulle bära sig ekonomiskt att enbart bygga i rondellen. Röda Stens Fastighetsutveckling ansökte därför 2011 under det nya namnet Västra Sandarna Fastighetsutveckling

om att få bygga i rondellen plus på mera mark, vilket skulle täcka en del av koloniområdet. Samtidigt ville en annan grupp, bestående av Stena Fastigheter, ByggVesta, HSB, Familjebostäder och Skanska bygga en ny stadsdel med bland annat 1200 bostäder på andra sidan åt Kungsstenshället till, vilket också skulle inkräkta på koloniområdet. Det här fick kolonisterna att reagera och en mobilisering inleddes för att bevara Sjöbergen som ett område för odling och djurhållning (jag återkommer till bevarandekampen i nästa kapitel). Det slutade med att både Stadsbyggnadskontoret och Byggnadsnämnden ansåg att koloniområdet inte skulle röras, med motiveringen att rekreations- och naturvärden var viktigare för området än nya bostäder samt att trafiksituationen var problematisk både avseende framkomlighet och buller. Däremot gav Byggnadsnämnden 2012 klartecken att fortsätta utreda möjligheterna för exploatering i rondellen. (Göteborg Direkt 2012-05-27; Göteborgs-Posten 2011-05-23; Sveriges Radio Göteborg 2011-12-18; Tjänsteutlåtande: Markreservation till Västra Sandarna Fastighetsutveckling 2018 s. 1) Efter att Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2013 svarade negativt på stadens förfrågan om att upphäva strandskyddet på berget mot älven, var både markanvisningen och det program för Västra Sandarna, som Stadsbyggnadskontoret hade påbörjat, vilande ett tag eftersom projektet inte ansågs ekonomiskt genomförbart. 2017 återkom dock byggbolaget med en ny ansökan. Flera av de tidigare delägarna hade nu dragit sig ur, däribland Bostadsbolaget, medan nya hade tillkommit. Jag har inte fått någon klar bild av ägarförhållandena, men Elof Hansson Fastigheter verkar numera vara det ledande bolaget. (Tjänsteutlåtande: Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 3; Tjänsteutlåtande: Markreservation till Västra Sandarna Fastighetsutveckling 2018 s. 1-2).

2018 lämnade föreningarna i Sjöbergen för sin del in Göteborgsförslaget ”Skydda Sjöbergen!” till kommunen. Ett Göteborgsförslag kan lämnas in av alla som bor i staden via kommunens hemsida och måste behandlas av ansvarig nämnd om minst 200 andra invånare röstar på det. Förslaget gick ut på att bevara Sjöbergen ”i sin nuvarande form” genom att detaljplanera området med ”planbeteckningen ’Odling och djurhållning’ för koloniområdet och ’Natur’ för grönområdet”. En detaljplan reglerar juridiskt markens användning och därigenom skulle Sjöbergen inte längre klassificeras som en markreserv, utan få mer varaktigt skydd. (Göteborgsförslag ”Skydda Sjöbergen!” 2018) Byggnadsnämnden beslutade att i enlighet med förslaget ”upprätta områdesbestämmelser för odlingsområdet och del av angriänsande natur och skogsmark” med en avgränsning ”som innebär att skogspartiet, odlingsområdet och /.../ området på höjden nära älven /.../ inte exploateras”. Detta skulle dock ske först efter att staden hade antagit sin nya översiktsplan, som är ett dokument som

anger visioner och riktlinjer för hela stadens mark- och vattenområden. (Mötesprotokoll 2020-03-17 s. 33). Jag återkommer till den nya översiktsplanen längre fram.

I vårt demokratiska styrelseskick (jfr Burman 2021) har svenska kommuner planmonopol och rätt att bestämma vem som får exploatera mark, och formellt är stadsplanering en lagstadgad process som är resultatet av demokratiskt tagna politiska beslut. I den marknadsstyrda stadsutvecklingen har emellertid privata byggbolag stor makt över vad som faktiskt byggs eftersom det är de som i allmänhet står för själva byggandet samt delvis finansierar planprocesserna genom olika handläggningsavgifter (Tahvilzadeh 2015 s. 40-41). Olshammar menar dock att även de som saknar ekonomiska resurser eller politiska positioner kan skaffa sig makt genom att gå samman och diskursivt skapa en trovärdig och stark bild av vad något är och kan utvecklas till (2002 s. 143-144). Sahlin påpekar samtidigt att ”vissa företeelser och relationer passar in i det meningssystem och den begreppsapparat som diskursen bestämt för ämnet, medan andra helt enkelt inte kan uttryckas”, vilket i sin tur får konsekvenser för vad som uppfattas som ”verkligt, oundvikligt, möjligt och önskvärt” (1999 s. 102). Statsvetaren Carol Lee Bacchi och Susan Goodwin menar att diskursanalys är särskilt användbart för att komma åt sådana outtalade premisser, antaganden och förgivettagna tankesätt som olika problemlösningsförslag och praktiker vilar på (2016 s. 15-16, 20). I de diskursiva förhandlingarna om Sjöbergen har det varit berättelsen om den gröna, snarare än den alternativa, oasen som särskilt har hamnat i fokus. Det är en vision om platsen (jfr Olshammar 2002) som både föreningarna och staden numera delar. Samtidigt kvarstår en hel del frågetecken kring vad den gemensamma uppslutningen kring det gröna innebär för möjligheten att bibehålla det alternativa, vilket jag återkommer till i nästa kapitel.

I intervjupersonernas berättelser, liksom i tidningsreportage om platsen (t.ex. Göteborg Direkt 2012-05-27 och 2015-09-01; Göteborgs-Posten 2011-08-20, 2015-08-23, 2015-08-30 och 2021-06-05; Miljömagasinet 2011-08-12) lyfts omväxlande både platsens värde som en grön oas och som en alternativ social oas. Den gröna platsen är dock mer framträdande när de verksamma mer direkt vill påverka politikerna, genom debattartiklar och på andra sätt. Till exempel skriver föreningarna i ett gemensamt inlägg i Göteborgs-Posten att Sjöbergen är ”ett område med stora naturvärden”; det finns 70 olika fågelarter samt flera rödlistade vilda djur och växter på området, liksom utrotningshotade hönsraser på djurgårdarna. Platsen präglas också av ett ”tydligt kretsloppstänkande”. Dessutom anknyter man till den offentliga diskursen; enligt Park- och naturförvaltningen räknas Sjöbergen som ett av de 23 viktigaste naturområdena i Göteborg, Länsstyrelsen har pekat ut Sjöbergen som ett skyddsvärt naturområde och i stadens budget står det att göteborgarna ska ha tillgång till gröna ytor

såsom parker och naturområden. Uppmaningen lyder: ”Låt oss behålla denna gröna, natursköna lunga”. (Göteborgs-Posten 2011-05-28).

I det medborgarförslag som kolonisterna lämnade in till staden är det dels den gröna platsen och dels platsens allmänintresse som fokuseras: ”Höns, kaniner, zucchini, rödbetor, blåbär, rådjur, brevduvor, bin, grodor, hundar och tusentals göteborgare – alla älskar Sjöbergen”. (Göteborgsförslag ”Skydda Sjöbergen!” 2018) Området ska inte enbart skyddas för odlarnas och djurgårdsägarnas skull, utan för att det är viktigt för allmänheten. Förslaget är ett motstånd mot exploatering av Sjöbergen, men motståndet formuleras samtidigt på ett sätt som gör att man inordnar sig i en stadsutvecklingsdiskurs som går ut på att sälja staden och som många av politikerna och tjänstemännen kan tänkas förstå och hålla med om, man appellerar till ett gemensamt intresse. Man skriver ”Sjöbergen är ett unikt djur-, natur- och kulturområde i västra Göteborg som flitigt används av odlare, djurägare och allmänhet.” (Göteborgsförslag ”Skydda Sjöbergen!” 2018) Det är ett unikt område, ett sådant som kan göra en stad attraktiv. Även i webbkomentarerna till förslaget, som samtliga stödjer det, återkommer att Sjöbergen är en unik plats samt en oas (jfr intervjuerna). Sjöbergen får i kommentarerna symbolisera något naturligt och mänskligt i den ”bullriga” staden. Det upprepas också att det är en angelägenhet för alla göteborgare att platsen bevaras. Även inordningen i sälja-staden-diskursen återkommer, till exempel i denna kommentar: ”Sjöbergen är något att visa upp för miljöintresserade besökare. Konstigt att Göteborg som profilerar sig mer och mer som grön stad ännu inte har gett Sjöbergen en stabil grund.”

Varken att hänvisa till allmänintresset eller att prata om koloniområden som oaser för att bevara dem är något nytt. Det har gjorts med framgång tidigare. Bergquist menar att när koloniområdena på 1940-talet inte längre ställdes mot marknadsintressen utan mot andra allmänna nyttigheter, såsom bostäder, skolor, sjukhus och badhus, började kolonirörelsen snabbt prata om koloniområden som hälsofrämjande platser för friluftsliv och rekreation (1996 s. 44). Norén menar vidare att när kolonirörelsen på 1960-talet sökte en ny identitet för att kunna motivera sin plats i den modernistiska staden, gjorde man det genom att skapa en gemensam diskurs kring koloniområdenas ”möjligheter att erbjuda gröna oaser för rekreation och återhämtning för människor som tillbringade sina dagar i de annars så genomplanerade och andefattiga storstäderna och förorterna” (2019 s. 35-36). Enligt Bergquist sågs det ideala koloniområdet på 1970-talet som en del av staden, men en mindre genomplanerad och mer mänsklig del. Det som gjorde kolonierna till unika stadsrum var att de ”förenade två till synes oförenliga kvaliteter: grönska och lantlighet kombinerat med stadsmässig täthet”. Han citerar

en artikel i Göteborgs-Posten från den 25 november 1971 där koloniområden beskrivs som ”En grön oas mitt i stadsbebyggelsen.” (Bergquist 1996 s. 47, 57).

Idag pratar den bredare kolonirörelsen fortfarande om det gröna området som är till för alla. Koloniträdgårdsförbundets dåvarande generalsekreterare Leif Thorin skriver i förordet till Sommars, Preis och Norlanders bok:

En trädgård för alla, det vill Koloniträdgårdsförbundet att kolonilotten ska vara. /.../ För kommunerna borde kolonier vara en lysande affär. En skara entusiaster skapar med gemensamma krafter ett helt område med prunkande trädgårdar som alla kan ha glädje av, med blomsterprakt och atrikedom som kommunen aldrig skulle ha råd med på vanlig parkmark. /.../ Stadens odlare har inte sina kolonilotter av altruistiska skäl utan för att de själva mår så bra av det. Ändå finns det väl knappast något som är så samhällsnyttigt i så många avseenden. Folkhälsa, integration, biologisk mångfald, kretsloppsanpassad livsstil, lokal ekologisk produktion av livsmedel, klimatsmart mat, hållbar utveckling... (Sommars, Preis & Norlander 2009 s. 9)

I dagens entreprenöriella kontext går berättelsen om den gröna oasen att knyta an till den rådande hållbarhetsdiskursen, vilket görs även från Göteborgs Stads sida. Enligt Svensson fanns för tio år sedan en samstämmighet i stadens styrdokument och bland ledande politiker och tjänstemän om att stadsjordbruk främst har en social funktion som avkoppling, hobby, mötesplats etc. Samtidigt vill man bygga en hållbar stad, med vilket avses en förtätad stad där grönytor i form av parker dock bör värnas. Ordet ”lunga” (jfr föreningarnas debattartikel) används återkommande för att beskriva grönområdenas funktion. Svensson drar slutsatsen att odlingen står i konflikt med andra grönområden då dessa konkurrerar om samma ytor. (Svensson 2014 s. 31-32) Både Larsson och Lawson menar att stadsplanerare har lättare att förstå sig på parker och friluftsområden som har en tydlig status på kartor och förvaltas av kommunen. Odlingsområdets tillfälliga förutsättningar och halvoffentliga karaktär gör dem svårplacerade och de betraktas oftare som sociala praktiker än som fysiska platser. Därför inkluderas de sällan som resurs i en sammanhållen *grönstruktur*, vilket är ett begrepp som inkluderar all grönska, obebyggd mark och vatten i staden oavsett ägoförhållanden. (Larsson 2009 s. 50-52; Lawson 2004 s. 165-166, 171) Baudry och Eudes menar dock att stadsjordbruk kan ha en plats i byggandet av den hållbara staden, inte minst genom att hålla nere stadens kostnader för grönområdets skötsel (2016 s. 481).

I maj 2022 antog kommunfullmäktige den nya översiktsplanen för Göteborg (mötesprotokoll 2022-05-19 s. 46). Där återfinns fortfarande såväl skrivningar om förtätning som om vikten av grönområden. Under rubriken ”Nära, sammanhållen och robust stad”, där

utvecklingsinriktningar för staden listas, står det att syftet med att förtäta staden dels är att använda befintliga resurser och strukturer mer effektivt, del att skapa mervärde ”genom att nya funktioner läggs till och högre markvärden genereras”. Förtätningen ska ske med ”lyhördhet för de värden som finns på platsen idag”. Det står också att ”I takt med att staden växer behöver nya parker tillskapas och andra områden göras mer tillgängliga. Närhet till parker och natur har stor betydelse ur ett hälsoperspektiv och skapar intressanta stadsmiljöer.” samt att ”Viktiga mötesplatser och offentliga rum stärker ett områdes identitet och ibland hela stadens.” (Digital översiktsplan Göteborgs Stad 2023) I Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande inför Byggnadsnämndens beslut om Göteborgsförslaget angavs både sociala och ekologiska värden i området, såsom att det finns flera aktiva föreningar samt att området bidrar till ekosystemtjänster som ”bullerdämpning, god luftkvalitet, vattenhållande förmåga och biologisk mångfald”. Redan här kan man dock se att naturvärdena dominerar ihop med att man också lyfter Sjöbergens värde som ett besöksmål:

Området är välbesökt av allmänheten och boende i närheten. Utblicken över älvmyningen och hamnen bidrar till områdets värde som besöksplats. Genom ärendet skyddas ett allmänt tillgängligt område och möjliggör vidare för vuxna, barn, unga och äldre att dra nytta av områdets natur- frilufts- och rekreationsvärden. (Tjänsteutlåtande: Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 2)

I översiktsplanen står det under rubriken ”Framtida parker” följande om Sjöbergen:

Sjöbergen är dels ett välanvänt rekreationsområde, dels ett koloniområde med odlingar och djurgårdar inbäddade i grönskan strax intill Älvsborgsbron. Naturstigar ringlar sig fram genom skogen och upp på berghällarna med utblickar över hamninloppet och havet i väster. Nedanför Sjöbergen, vid Älvsborgsbrons södra fäste, ligger Röda sten med bryggor, kaféer och ett aktivt kulturliv. /.../ Området nyttjas bland annat för utflykter, promenader, löpning och orientering. Röda Sten tillsammans med delar av Sjöbergen föreslås säkerställas och utredas för utveckling till en stadspark som rymmer både park- och naturkaraktär. Vid Röda Sten finns plana och öppna ytor som kan utvecklas för att stärka dess kulturprofil samtidigt som karaktären av urban park kan utvecklas. (Digital översiktsplan Göteborg Stad 2023)

Sjöbergens roll i stadens framtidsvision är alltså fortsatt som ett grönområde; som någon typ av park. Föreningarnas berättelse om den gröna oasen som ett intresse för hela staden kan i detta sammanhang anses ha varit en bra strategi för att bevara Sjöbergen som område, men kan däremot inte anses ha bidragit till att utmana hur platser ges mening och produceras i det offentliga samtalet. Det sker ingen egentlig förhandling mellan olika föreställningar om rummet (jfr Hoskyns 2014).

7.3 I skärningspunkten mellan flera urbana fronter

Hur som helst är det nog mer krasst så att omvandlingen av angränsande markområden faktiskt har gjort det svårare för staden att riva Sjöbergen idag än för tio år sedan. Smith har nog rätt i att det i slutändan är kapitalrörelserna som avgör var *urbana fronter* hamnar (1996 s. 51). Det kommer mer och mer folk till Sjöbergens närområde, de behöver grönområden att vara i och det finns helt enkelt inte så många sådana i närheten. Göteborg vill vara en grön stad och enligt stadsträdgårdsmästaren kommer det att behövas 125 nya stadsdelsparker fram till 2050 om de ska räcka till för den förväntade befolkningsökningen (Göteborgs-Posten 2022-07-12). I detta läge blir Sjöbergen en resurs för både staden och byggbolagen. Saltzman skriver att användningen av ett föränderligt landskap kan resultera i nya värden och ändra förutsättningarna utifrån stadsplanerarnas perspektiv (2009a s. 13). Hon ger som exempel Bernstorps mosse i Burlöv; ”ett skräpbemängt våtmarksområde” som skulle bli industrimark fram tills att kommunen insåg att det fanns bevarandevärda växt- och djur-arter där. Burlöv hade precis som Göteborg brist på naturområden och mossen omvärderades från skräpmark till naturreservat. (Saltzman 2009b s. 32) För Sjöbergens del illustreras omvärderingen av en intervju med projektledaren för översiktsplanen. Journalisten undrar: ”Men efter år av debatter, varför kommer förslaget om att göra Sjöbergen till en stadsdelspark först nu?”. Projektledaren svarar: ”En förklaring är att staden växer. I takt med det behövs fler ytor med parkkvaliteter.” (Göteborgs-Posten 2021-06-05)

I förövningsrapporten gällande Göteborgsförslaget om att skydda Sjöbergen konstateras att det kommer att ske en stor befolkningstillväxt i Sandarna de kommande åren och att behovet av tillgängliga grönområden kommer att öka eftersom ”denna del av Göteborg har brist på både bostadsnära park och stadsdelspark” (2020 s. 12). Även i översiktsplanen står det under rubriken ”Framtida parker” att ”I delar av Majorna-Kungsladugård, med relativt långt avstånd till större naturområde, fyller Sjöbergen en viktig funktion, liksom för delar av Västra Göteborg med stor brist på tillgång till större park.” (Digital översiktsplan Göteborg Stad 2023). Orsaken till befolkningsökningen är studentbostäder men framför allt byggandet av Fixfabriksområdet, med 1100 bostäder, grundskola, äldreboende och en idrottshall i den första etappen (Förövningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 12, 14). Fixfabriken ligger på ett tidigare fabriksområde. Där bygger HSB och Balder nu tillsammans fyra kvarter med bostadsrätter ”som förtätar området mellan Sandarna, Klippan och Kungsladugård.” De första inflyttningarna skedde hösten 2021.

På Fixfabrikens hemsida finns en stor mängd redaktionella inlägg under rubriken ”Livet kring Fixfabriken” och ett av dem är ”Utflyktstips: Sjöbergen!”. Där beskrivs området som ”en pärla”;

På området finns kaninuppfödning och biodling, och hela platsen är som en lantlig idyll – precis runt hörnet från stan. Platsen är en viktig biotop för djurlivet såväl som en viktig plats för lugn och ro för många göteborgare – såväl för de aktiva med joggingskor, som för den som strosar på en promenad och de som bara söker ett avbrott från stadens sus och dus. /.../ Oasen är lite gömd, men det finns skyltar och stigar som visar vägen, och när du väl kommer fram är det som att du gått igenom garderoben och kommit till Narnia!” (Fixfabrikens hemsida u.å.)

HSB äger också tillsammans med Skanska mark på den södra slänten av Sjöbergen genom Kommanditbolaget Sjöbergen (Förprovningssrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 16; Bolagsverket 2023). Det här har nämnts av några av mina intervjupersoner, som menar att hindret för att bygga där är att det just nu inte finns någon framkomlig väg. I närområdet finns även Kungsstens industriområde, som Thorstenson i sin uppsats beskriver som givet för gentrifiering med sina industriromantiska byggnader, många kreativa rörelser samt närhet till trafikleder och kollektiva knutpunkter. För sex år sedan fanns fortfarande små verkstäder kvar jämsides med de nyinflyttade verksamheterna och det fanns inga planer på exploatering men Thorsstenson resonerar kring att det sannolikt bara är en tidsfråga. (Thorsstenson 2017) Dessutom har Västra Sandarna Fastighetsutveckling nyligen fått sin markreservation för bygget i rondellen förlängd till 2025 (Göteborgs-Posten 2022-12-27). Intressant att notera är dock att de inte ser Sjöbergen som en resurs. Enligt Fastighetskontoret ska utgångspunkten för bolagets förslag ha varit att Rödastensmotet ”är en plats med låga miljömässiga kvaliteter, men att platsen har en stor potential att bli attraktiv genom sina utsiktskvaliteter och sitt läge” (Tjänsteutlåtande: Markreservation till Västra Sandarna Fastighetsutveckling 2018 s. 4). Bolaget själva beskriver sitt projekt som en omvandling ”Från en ’icke-plats’ till ett attraktivt bostadsområde med blandstadskvaliteter” (Elof Hansson Fastigheter power point u.å.).

Smith menar att gentrifiering är en strategisk process, som sker kvarter för kvarter. När investeringar sker i ett område blir *räntegapet* tillräckligt stort i anslutande områden med låga fastighetsvärden för att det ska vara värt att dra igång byggplaner där. (Smith 1996 s. 23, 70, 190) En sådan process verkar vara igång nu med Fixfabriken och kanske även ett bygge i rondellen vid Sjöbergen. Det är svårt att sia om ifall det senare projektet i slutändan kommer att bli av, men Tahvilzadeh drar i alla fall i sin studie slutsatsen att ”det är den entreprenöriella

och nyliberala stadsutvecklingen som dominerar både strategier och praktik i Göteborgs stad” och att det ”i sista hand [är] marknadens aktörer som har det starkaste inflytandet i att avgöra när, hur och för vilka grupper det byggs i staden.” (2015 s. 79). Despotović och Thörn menar utifrån sin studie av Östra Kvillebäcken att byggplaner kan realiseras väldigt fort när det finns tillräckligt starka ekonomiska och politiska intressen, även i ett område som har befunnit sig i ett permanentat provisorium i decennier (2015 s. 241). De skriver: ”Att ha kontroll över tiden ger makt – gentrifiering sker ofta i områden som tillåtits förfalla under lång tid, och där omvandlingstrycket sedan gör en snabb omvandling möjlig.” (Despotović & Thörn 2015 s. 242). För Sjöbergens del verkar dock som sagt tiden och det faktum att bygget av Fixfabriken redan är igång medan bygget i rondellen har fördröjts, ha varit till kolonisternas fördel på så sätt att det sannolikt har bidragit till områdets bevarande. En risk med diskursen om en tät och hållbar stad är dock att exempelvis befintliga grönområden används för att legitimera tillväxtorienterad stadsutveckling (Tahvilzadeh 2015 s. 79). Eizenberg et al. menar att koloniträdgårdar som inte läggs ner eller flyttas ofta får en ny funktion och form om de ligger i områden som håller på att gentrifieras (2016 s. 106-107). Sjöbergen beskrivs mycket riktigt i stadens framtidsvisioner mer som en park än ett koloniområde.

7.4 Avslutning

I det här kapitlet har fokus legat på stadsomvandlingsprocesser som sker utanför Sjöbergen men som påverkar koloniområdet, såsom hur kommunen styrs och vilka diskurser som är centrala i denna praktik, planer för och pågående byggnationsprojekt i närområdet samt förändringar av de närliggande stadsdelarnas demografi. De två processer som mest direkt kommer att påverka Sjöbergen när (och i det senare fallet om) de genomförs är fortfarande på planeringsstadiet. Stadens plan för Sjöbergen är att området tillsammans med Röda sten ska utvecklas till en stadsdelspark. I översiktsplanen, som antogs i maj 2022, står det under rubriken ”Framtida parker” följande:

Naturområdet bör utvecklas med stor varsamhet men göras mer tillgängligt för rekreation genom att exempelvis vissa stigar förbättras, bänkar placeras ut och platsbildningar med vyer över älven utvecklas. I anslutning till stadsparken föreslås även koloniområdet i Sjöbergen säkerställas. Lämplig användning, utformning och avgränsning av stadsparken samt för koloniområdet behöver utredas i fortsatt arbete. (Digital översiktsplan Göteborg Stad 2023)

Samtidigt beslutade Fastighetsnämnden i december 2022 att Västra Sandarna Fastighetsutveckling får sin markreservation förlängd till 2025 baserat på den utredning som bolaget har

gjort av trafiksituationen, miljöaspekter, ekonomi med mera och under förutsättning att bolaget tar alla kostnader för det fortsatta utredningsarbetet. Planen är nu inte längre att bygga en skyskrapa men 1400 bostäder, kontorshus och andra lokaler, förskolor och en skola. Det finns dock fortfarande en stor osäkerhet kring den ekonomiska kalkylen, inte minst avseende den kostnad som kommunen skulle ta för att bygga och äga överdäckningen av motet. Några andra aspekter som gör projektet komplext är att det fortfarande skulle behövas undantag från strandskyddet samt att Älvsborgsbron ägs av staten. (Göteborgs-Posten 2022-12-27; Tjänsteutlåtande: Förlängning av markreservation för bebyggelse vid Rödastensmotet inom stadsdelen Sandarna 2022 s. 1-3).

Det är inte självklart vad dessa och redan pågående förändringar, såsom att befolkningen i närområdet håller på att bytas ut samtidigt som påbörjade byggprojekt medför en stor inflyttning av nya invånare, konkret kommer att innebära för Sjöbergens del. De här frågorna diskuteras vidare i nästa kapitel som fokuserar på huruvida det är möjligt att – i en nyliberal samhällskontext och givet hur Sjöbergens rumsliga position har förändrats under de senaste åren – både bevara området *och* de alternativa värden som ger platsen dess karaktär.

8. Att bevara en alternativ ordning

[Det finns] en spänning mellan behovet av officiellt erkännande för att få odla i fred och sprida praktiken, och ett motstånd mot alla former av kontroll, antingen som en politisk markering eller som överlevnads-mekanism. Den här spänningen blir ännu mer påtaglig idag när miljöargument gör att styrande på olika nivåer /.../ inte bara accepterar stadsjordbruk som ett godtagbart sätt att använda mark, utan också uppmuntrar, gör anspråk på och använder det. (Baudry & Eudes 2016 s. 480, min översättning)

I det föregående kapitlet analyserade jag Sjöbergens position i stadsrummet och den roll som koloniområdet har fått i pågående stadsomvandlingsprocesser. Viljeinriktningen i kommunens översiktsplan och Byggnadsnämndens positiva beslut gällande Göteborgsförslaget ”Skydda Sjöbergen!” innebär att koloniområdet med största sannolikhet kommer att få vara kvar. Samtidigt gör flera parallella skeenden att avskildheten som hittills har präglat platsen minskar; fler flyttar till närområdet och kan därmed också tänkas upptäcka Sjöbergen, staden planerar att tillgängliggöra området på olika sätt när det ska bli stadsdelspark och kolonisterna har själva försökt få fler att komma dit som en strategi i bevarandekampen. Frågan är vad detta kommer att innebära för möjligheterna att behålla Sjöbergen som en alternativ oas, antingen ”som det är nu” eller i någon annan form. Det är denna fråga som diskuteras i det här kapitlet ihop med vilka olika motståndsstrategier som har använts i bevarandekampen. I mitt empiriska material har öppenhet och estetik framträtt som två sammankopplade teman och jag kommer därför här att analysera Sjöbergen som en *halvoffentlig plats*, diskutera olika *estetiska ideal*, samt återkomma till distinktionen mellan ekonomiska och andra värden.

8.1 Omvärldens blick

En sjuvrig men uppstyrd fristad. (Göteborgs-Posten 2021-06-05)

[N]är man väl hittar fram är det som att ett eget litet samhälle tornar upp sig inne i skogen, vars arkitektur och stadsplanering påminner om Villa Villekullas och Christianias. Grönsaksland och bärbuskar trängs med skulpturer och gungor. (Göteborgs-Posten 2015-08-23)

Olshammar menar att de som enbart är besökare på en plats, som journalisterna som citeras ovan, betraktar den som bild eller skådespel. Medan de verksamma upplever platsen direkt, som praktiskt använd, upplever besökaren den indirekt. Besökarens uppfattning av platsen formas av hur hen, baserat på sin förförståelse och åsikter om liknande platser, tolkar miljöns estetiska uttryck. (Olshammar 2002 s. 157-158) I citaten ovan ligger besökarnas beskrivning

av och inställning till platsen nära kolonisternas, men det är ofta så att olika relationer till en plats leder till olika uppfattningar om den. Både Holgersson och Costa et al. menar att när utomstående betraktar den brist på struktur som kan tyckas känneteckna vissa platser, så ser de lätt kaos och skräpighet. Brukarna kan för sin del istället se samma oordning som ett uttryck för frihet, kreativitet och självbestämmande. (Costa et al. 2016 s. 219-221; Holgersson 2022 s. 57) Faktum är att det till ytan ostyriga på vissa sätt kan vara väldigt välorganiserat, vilket är fallet i Sjöbergen. De verksamma är på många sätt fria att odla, ha djur och bygga husen så som de själva vill, men nyttjandeaftalen anger vissa ramar och alla föreningarna gör inspektioner av att reglerna följs. Om man inte sköter sin lott eller sin gård får man en tillsägelse, och om man inte skärper sig blir man uppsagd. Det är alltså långt ifrån någon anarki som råder på området. Som utomstående kan man dock få det intrycket när man ser blandningen av tryckta och handskrivna skyltar, odlingslotter som är olika stora och ibland har oklara gränser, samt byggnader med väldigt varierande form. Några av stugorna ser ut som arbetsbodas, andra är mer som ”vanliga” kolonistugor, många ger uttryck för en hel del snickarglädje, men det finns också en del som håller på att falla ihop. Av mina intervju-personer framhålls blandningen som en del av områdets charm, men det verkar också som att de kommande förändringarna har gjort det mer påtagligt för de verksamma att Sjöbergen inte bara är en *praktiskt använd plats*, utan även en *betraktad* och en *visionerad plats*, som fler än de själva kan tänkas ha åsikter om (jfr Olshammar 2002).

De personer som jag har intervjuat i Sjöbergen ser mest fördelar med att området ska bli detaljplanerat. Enligt geograferna Paul Chatterton och Jenny Pickerill, som har studerat autonoma miljöer som är uttalat ideologiska och betonar stor frihet, så finns det till och med där en stark önskan om stabila rum. Att ockupera en fastighet eller på andra sätt verka under provisoriska förutsättningar har sina poänger i teorin men i praktiken föredrar även mer radikala grupper ofta att hyra långsiktigt eller äga. (Chatterton & Pickerill 2010 s. 484) Inte helt oväntat nämner många intervjupersoner att större trygghet skulle innebära att man skulle kunna slappna av och slippa oroa sig. Flera av intervjupersonerna resonerar dock också kring risker med ett permanent skydd, såsom att priserna på husen kan komma att stiga och kanske även att en del av de verksamma på området själva skulle bidra till en sådan utveckling genom att tänja på byggreglerna och börja investera i husen på ett annat sätt än tidigare. I Gunnemarks studie av villaområdet Ekeback började även andra värden att betonas när husen blev dyrare och köptes av andra typer av människor. Medan hennes äldre intervjupersoner framhåller sin sociala livsvärld och berättar om de människor som har präglat stadsdelens liv, pratar de yngre mycket mer om områdets estetik och husens materiella historia. (Gunnemark

2022 s. 79-81, 89) I min studie förlitar sig ändå en del personer på att de som vill ha mer komfort inte kommer att söka sig till Sjöbergen, samt på att viljan i djurföreningen fortsatt kommer att vara att standarden ska vara enkel för att hålla nere huspriserna och bevara områdets karaktär.

Oavsett hur det blir med husen, så är det sannolikt att en ökad tillgänglighet till och kännedom om området kommer att locka dit fler besökare. Flera av intervjupersonerna berättar att de idag möter många besökare som säger att de kommer till Sjöbergen för att inspireras och njuta. Men det finns även en del ”som rynkar på näsan och undrar ’Hur kan ni ha det så här?’ ”. De är dock än så länge få besökare som verkar höra till dem ”som vill ha det som i Slottsskogskolonin; att det ska vara perfekta hus, ordning och reda”, som en av intervjupersonerna uttrycker det. Slottsskogskolonin nämns även i fler intervjuer som en antites till Sjöbergen. Om fler besökare skulle innebära fler av den senare sorten, så finns det en risk att de även börjar framföra synpunkter till kommunen. Så har det blivit i Lissabon i Portugal, som av Drilling, Giedych och Poniży samt Costa et al. på många sätt framförs som ett föredöme eftersom de styrande där har tagit initiativ till att anlägga helt nya koloniområden, som också har integrerats på ett genomtänkt sätt i stadens grönstruktur. Samtidigt har kommunen formaliserat och tagit mer ansvar för en del tidigare informella kolonier, som dock har behållits under förutsättning att det ska vara ordning där. I vissa fall har dock inte de äldre koloniområdena levt upp till omgivningens uppfattning om ett välskött grönområde. (Costa et al. 2016 s. 222; Drilling, Giedych & Poniży 2016 s. 48, 56) Då har staden reagerat på inkomna klagomål med att rensa upp det som de ser som tecken på förfall och oordning, vilket har resulterat i ett mer sterilt landskap (Costa et al. 2016 s. 222).

Kommunen kan även själva tänkas börja visa mer intresse för Sjöbergen om det ska bli en stadspark, och det är sannolikt att kolonisternas vision om den framtida platsen inte helt matchar stadens. Det är till exempel möjligt att kommunen kan komma att vilja uppgradera med bättre vattenledningar (just nu är de inte nedlagda frostfritt), vintervatten och kanske även avlopp. Bättre vattentillgång är i för sig något som en del, särskilt djurägare som är där året om, skulle uppskatta. Samtidigt innebär allt sådant en risk att områdets atmosfär förändras genom att det börjar användas på andra sätt. Flera av de verksamma resonerar kring att det skulle kunna medföra fler krav och kontroller utifrån om kommunens ansvars känsla för och närvaro i området skulle öka.

En positiv förändring skulle å andra sidan kunna bli att det blir tydligare vem som har ansvar för vad. Hittills har det enligt intervjupersonerna snarare varit svårt att få staden att engagera sig. Större delen av Sjöbergen är kommunal mark och de delar som inte förvaltas av

föreningarna sköttes fram tills 2023 av Fastighetsförvaltningen och Park- och naturförvaltningen. I den nya stadsutvecklingsorganisationen förstår jag det som att ansvaret ligger hos Stadsmiljöförvaltningen. (Förprovningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 16; Göteborgs Stad u.å.) Enligt intervjupersonerna har föreningarna egentligen bara ansvar att sköta om den mark där lotterna och tomterna ligger. Gångar och stigar, parkeringsplatserna, ”Gubbtorget” i mitten av området och skogen runtomkring ingår som de uppfattar det inte i arrendena. Det innebär att det ständigt pågår förhandlingar kring vem som ska ta olika kostnader, till exempel för grus till gångarna och dräneringsrör till diken. Många menar att kommunen inte heller alltid sköter sådant som att ta bort skräp eller röja grenar i skogen. Ett annat problem är att människor utifrån långtidsparkerar sina bilar på området eftersom det är gratis och de vet att de inte blir avhysta. Åberg, som har studerat tillsammansodlingen Bellevue Farm som ligger i en park i Stockholm, menar att placeringen ger goda förutsättningar för samarbete mellan kommunen och odlarna, till exempel att nerklippt gräs kan användas som gödning i odlingsbäddarna. Hon beskriver dock att det även där har uppstått konflikter om vem som ska sköta vad och hur. Ett år tog till exempel parkförvaltningen bort komposten. För att kompensera för detta ersatte man den med en ny, men utan att kommunicera med odlarna, som inte anser att den nya är funktionell. Förvaltningen har även två år i rad sågat ner träd som odlarna har planterat. (Åberg 2019 s. 76-78)

Det som Olshammar kallar en *visionerad* eller *föreställd plats* är en framtidskonstruktion som uppstår i intellektet (2002 s. 158). Medan kolonisternas visioner för Sjöbergen utgår från hur platsen faktiskt används idag, utgår stadens visioner från tanken om Sjöbergen som grön plats i den entreprenöriella staden. Olshammar menar att i de fall visioner används som ”strategier för att skapa mervärde åt mark” är risken stor att markens ägare bortser från vad en plats i övrigt har för betydelser (2002 s. 159). Norén beskriver hur koloniföreningarna i hans studie varje år fick kämpa för att få sina arrendeavtal förnyade, och att de på grund av detta började utforma områdena mer utifrån stadens uppfattningar än utifrån odlarnas behov och önskemål (2019 s. 25, 29). I hans källmaterial, som består av protokoll, skrivelser och andra interna föreningsdokument, betonas vikten av att ”reglera trädgårdarnas och stugornas utseende och gestaltning för att få dem att framstå som estetiskt tilltalande och som något som allmänheten förväntar sig att se när de besöker ett koloniområde.” Föreningarna anpassade sig till omvärldens blick genom att innehållet i upplåtelseavtal och regler för områdena premierade homogenitet, som kopplades till ordning och skönhet, framför heterogenitet, som kopplades till oordning och fulhet. I verksamhetsberättelserna uppmanades medlemmarna att vårda sina tomter och stugor för att inte staden eller utomstående skulle uppfatta koloni-

områdena som störande inslag i staden, utan tycka att de skapade ”skönhets- och trivselvärden även för de omkringliggande bostadsområdena”. (Norén 2019 s. 26, 33)

I kolonisternas beskrivningar av Sjöbergen, liksom i deras visioner om den framtida platsen, formuleras också skönhets- och trivselvärden, men begreppen ges andra innebörder än i stycket ovan. Det som i intervjupersonernas ögon gör Sjöbergen både vackert och härligt att vistas i är att det inte är så ”propert” och ”inrutat”. En brukare som intervjuas i Göteborg Direkt säger att ”Vi vill rusta upp utan att göra det för tjusigt. Det som är charmen med Sjöbergen är att det inte är så perfekt utan lite alternativt” (2013-04-28). Det sammanfattar också vad intervjupersonerna tycker och vill. Kolonisterna verkar ha vunnit kampen om områdets bevarande, men den kamp som troligtvis kvarstår är att säkerställa att kommunens planer på att göra Sjöbergen mer tillgängligt som ett allmänt rekreationsområde (Digital översiktsplan Göteborgs Stad 2023) inte samtidigt innebär att området ”städas upp” och förlorar sin känsla av fristad, som en brukare uttrycker oro för (Göteborgs-Posten 2015-08-23).

Åberg diskuterar med hjälp av Foucaults begrepp *hierarkisk observation* hur Bellevue Farms odlare påverkas av besökarens närvaro och kommentarer samt av kommunens regler. Hon menar att både besökarna och kommunen av odlarna upplevs som domare som värderar och letar efter tecken på oordning, vilket leder till självdisciplinering från odlarnas sida eftersom man uppfattar att en estetik som baseras på prydlighet och raka linjer är avgörande för områdets fortsatta existens. (Åberg 2019 s. 81-86) Även Barron menar att odlingsområdets arrendeavtal med kommuner tenderar att disciplinera odlare som är rädda att förlora sitt område, också i de fall då avtalens villkor går emot odlarnas intressen i övrigt (2017 s. 1144). Några av mina intervjupersoners svar tyder på att även kolonisterna i Sjöbergen kanske redan har börjat förhålla sig mer till omvärldens blick. En person menar att det ”är viktigt att det ser snyggt ut utifrån”, en annan säger att det ”har blivit tydligare för mig att vi behöver efterleva vissa saker i arrendeavtalet”, en tredje berättar att styrelserna håller på att skicka ut avtalet till alla medlemmar så att ingen ska kunna säga att de inte vet vad som står där. En person berättar att det tidigare har varit mycket sopor och sly på ett berg i områdets utkant, vilket de som bor i närheten har reagerat på, men att detta numera har rensats upp. En odlare upplever att styrelserna har blivit noggrannare med att kolla att lotterna sköts och att alla utför sina kollektiva sysslor, vilket hon illustrerar med att hon själv inte fick några anmärkningar på sin odling i början, men har fått det de senaste åren.

8.2 En offensiv kamp för rätten till staden

Enligt Chatterton och Pickerill behöver de som är verksamma på och önskar bibehålla alternativa platser hela tiden upprätthålla en balans mellan att å ena sidan hålla sig väl med myndigheterna, och å andra sidan upprätthålla det på platsen som utmanar samhällets hegemoni (2010 s. 480). Det här verkar vara en svår balansgång. Thörn (se även Holmberg 2006) menar till exempel att man i backspegeln kan se att aktivisterna i Haga, trots att de ville bevara både bebyggelsen och det sociala sammanhanget på platsen, oavsiktligt bidrog till områdets gentrifiering genom att lyfta argumentet att husen hade kulturhistoriskt värde (2013 s. 15-16). På samma sätt som kolonisternas berättelse om den gröna oasen idag gifter sig väl med stadens vision om en hållbar stad, där Sjöbergens koloniområde kan ingå i en integrerad grönstruktur genom att naturområdet som helhet ”utvecklas med stor varsamhet” till en park (Digital översiktsplan Göteborg Stad 2023), kunde berättelsen om bebyggelsen i Haga som historiskt värdefull enligt Thörn ”utnyttja politiska möjlighetsstrukturer” i sin tid. Dels knöt den an till en kulturarvsdiskurs som på 1970-talet var förankrad både hos Riksantikvarieämbetet och den regionala Länsstyrelsens länsantikvarie, dels kunde den användas i den pågående omdefinieringen av Göteborgs identitet från industristad till besöksmål. (Thörn 2013 s. 386-387) Planerna på att ”totalsanera”, alltså riva allt, och bygga nytt i Haga stoppades visserligen till förmån för ”varsamma renoveringar”, men alternativkulturen och de flesta boende tvingades bort när hyrorna höjdes och områdets karaktär förändrades (Thörn 2013 s. 15-16).

Endast framtiden kan utvisa om aktivisterna i Sjöbergen har gjort rätt avvägningar, men det kan i alla fall konstateras att de har gjort mycket. Det är som sagt kolonisterna som har tagit initiativ till att detaljplanera området. Frågan om stadsplaneläggning av koloniområden har, med varierade framgång, drivits under hela 1900-talet, både av enskilda föreningar och av det nationella Koloniträdgårdsförbundet (Sommar, Preis & Norlander 2009 s. 76). Möjligheten att lämna in ett Göteborgsförslag fanns inte före 2017, men redan 2015 lämnade föreningarna in en namnsamling med 3000 underskrifter till Byggnadsnämnden om att permanent skydda området genom detaljplanering (Göteborgs-Posten 2015-08-23). Även 2011 överlämnades en namnlista med 1400 underskrifter till Byggnadsnämnden, men den gången var det endast en protest mot byggnation i Sjöbergen (Sveriges Radio 2011-06-21). Smith menar att det är genom att ha koll på var den *urbana fronten* ligger som de som bor eller är verksamma i ett område kan försvara sig i tid (1996 s. 190). Enligt Lawson finns det dock en tendens att brukare börjar organisera sig för varaktigt skydd först när deras odlingsområde är direkt hotat av exploatering (2004 s. 167). Lawsons slutsatser gäller

Nordamerika, men samma provisoriska förutsättningar gäller för stadsjordbruket där som i Europa. De verksamma i Sjöbergen reagerade också först när det fanns ett allvarligt hot mot området. Det som dock har varit utmärkande för bevarandekampen efter det är att den har varit offensiv. Två exempel på den offensiva kampen är namnlistan 2015 och Göteborgsförslaget 2018. De motiverades redan på planeringsstadiet av att kolonisterna inte bara ville ”motarbeta de exploateringsidéer som finns utan också komma med ett positivt förslag på i vilken riktning vi tycker att området ska utvecklas” (Göteborg Direkt 2013-04-28).

Majoriteten av de som jag har intervjuat är inte särskilt engagerade i bevarandekampen, förutom att de bidrar till ”Sjöbergens dag” (se nedan), har skrivit på namnlistor och delat information i sociala medier. De som är mer aktiva är dock överens om att det är viktigt att emellanåt ta initiativ för att försöka hålla liv i den allmänna opinionen inför nästa drabbning, till exempel genom att arrangera evenemang för allmänheten, samt att hela tiden ta ny kontakt när politiker byts ut. Enligt Harvey handlar rätten till staden om mer än att få ta del av gemensamma resurser; det handlar om att kunna vara delaktig i hur staden ska utformas (2012 s. 4). Aktivisterna i Sjöbergen menar att det är viktigt att hålla sig i framkant, att se till att få information och ställa krav på att få vara med i samtalen om områdets framtid; med andra ord att få utöva sin demokratiska rätt att ta del i styret av staden (jfr Burman 2021). Enligt Plan- och bygglagen ska det ske samråd med berörda parter i slutet av en planeringsprocess, men i detta skede blir det mest en fråga om att informera om vad som är på gång (Tahvilzadeh 2015 s. 40-41). Vill man kunna påverka behöver man alltså komma in tidigare i processen, vilket de som jag har intervjuat menar att aktivisterna i Sjöbergen är medvetna om. Det verkar dock ligga på kolonisterna själva att ta den platsen. Enligt mina intervjupersoner bjuder staden inte in dem, utan de får informera sig via media och egna kanaler, som bland annat verkar vara föreningsmedlemmar med kunskaper om och insyn i stadsplaneringsprocesser.

Holgersson, Despotović och Thörn menar att de verksamma i Gustaf Dalénsområdet, som revs utan protester, hade svårt att organisera något motstånd eftersom de dels inte lyckades få insyn i de konkreta planerna – även om de visste att något var på gång – och dels saknade de sociala och kulturella resurser som behövs för att exempelvis formulera ett vinnande narrativ. De jämför med Haga, där det fanns sådant kapital och där bebyggelsen bevarades efter protester. (Despotović & Thörn 2015 s. 246; Holgersson 2022 s. 55-56) Baudry och Eudes drar dessutom, utifrån forskning om odling på ockuperad jordbruksmark för att förhindra exploatering i Frankrike, slutsatsen att det ofta inte räcker med utåtriktade aktioner och opinionsbildning, utan att man även behöver ha goda kunskaper om juridiken som reglerar stadsutvecklingsprocesser och hur man kan använda den till sin fördel (2016 s. 487-488).

Sjöbergen är mer likt Haga än Gustaf Dalénsområdet på så sätt att det finns ett stort inslag av ”intellektuell medelklass” på området, liksom ett befintligt föreningsengagemang, och därmed också ett stort socialt och kulturellt kapital, inklusive kunskap om stadsutvecklingsprocesser.

8.3 Öppenhet och gemenskap som strategier för bevarande

I kampen för bevarande av Sjöbergen används många olika strategier. De som redan har nämnts är att formulera en gemensam berättelse, namnlistor, Göteborgsförslaget, debattartiklar och att ta kontakt med politiker. I en artikel beskrivs även att ”Byggnadsnämnden har blivit bombarderad med mail och sakliga protester” (Miljömagasinet 2011-08-12), vilket bekräftas av ärendelistan för Program för bostäder m m i Västra Sandarna i Majorna, som under maj och juni 2011 redovisar ett stort antal inkomna mejl med ”bevarande av Sjöbergen”, ”protestskrivelse” eller motsvarande i rubriken (Ärende 0348/07 u.å.). Det här är ungefär samma typer av strategier som Hagagruppen använde på sin tid. Där fanns de som ville använda sig av mer direkta aktioner, men bevarandekampen kom istället att ske genom opinionsbildning, mobilisering och dialog med både beslutsfattare och allmänhet. Bland annat bjöds det in till ”Öppet hus” i stadsdelen. (Thörn 2013 s. 14) Även de som kämpar för bevarande av New Yorks tillsammansodlingar har främst fokuserat på sådant som rundturer på odlingarna för allmänheten, debattartiklar, namninsamlingar, närvaro på internet och samarbeten med andra organisationer (Schmelzkopf 2002 s. 336).

Gemensamt för flera av de strategier som används av kolonisterna i Sjöbergen är att de syftar till att dels skapa opinion genom mer öppenhet utåt, dels gemenskap inåt för att kunna mobilisera. I det senare rivna Gustaf Dalénsområdet saknades enligt Olshammar även sammanhållning. Det pågick ett vardagligt utbyte mellan verksamheterna men det fanns varken en känsla av att det som skulle försvaras var en kollektiv angelägenhet, eller en gemensamt formulerad och uttalad önskan om vad man ville bevara. (Olshammar 2002 s. 144, 162, 203-204) Och tvärtom menar Norén att det var genom att kolonirörelsen gick samman i mitten av 1900-talet som man lyckades behålla kolonierna som ett inslag i staden, bland annat genom att påverka diskursen om vad områdena var och kunde utvecklas till (2019 s. 36).

I det första analyskapitlet nämnde jag att det i Sjöbergen görs gemensamhetsskapande åtgärder inom ramen för föreningsarbetet samt att det har startat upp studieverksamhet och en samverkansgrupp för att skapa sammanhållning så att fler ska backa upp området. Det har också tidigare tagits initiativ till en mer formell organisation för bevarandekampen. När hotet mot området var som starkast runt 2011 bildades en gemensam paraplyförening för att skapa en mer samlad kraft och kunna knyta till sig andra föreningar och allmänheten. Föreningen

skulle bevaka planärendet och bedriva opinion. En webbsida, www.sjobergen.se, skulle fungera som informationskanal utåt. (Göteborg Direkt 2012-05-27 och 2013-04-28; Miljömagasinet 2011-08-12) Den föreningen verkar inte vara igång längre, åtminstone har ingen som jag har intervjuat nämnt den och websidan verkar inte ha blivit uppdaterad sedan 2013.

2011 skapades också den offentliga gruppen "Naturrepubliken Sjöbergen" på Facebook. Den finns kvar och är den klart största gruppen/sidan med anknytning till Sjöbergen på Facebook med drygt 2000 medlemmar och mycket aktivitet. Innehållet är en blandning av interna praktiska grejer, bilder på områdets folk- och djurliv, information om yttre planer samt personer utifrån som frågar om vad som sker på området. Gruppens syfte beskrivs som att "Vi jobbar för att låta Sjöbergen i Göteborg få fortsätta vara den gröna oas som den är idag!". (Naturrepubliken Sjöbergen u.å.) Det finns ett inlägg i gruppen från 2022 om att det har startats upp ett officiellt Instagramkonto med namnet "sjobergenGBG" i syfte att "nå ut till fler om vikten av att bevara Sjöbergen" (Naturrepubliken Sjöbergen 2022-05-11). Något sådant verkar alltså inte ha funnits tidigare. Bildandet av naturrepubliken 2015, som markerades med en självständighetsceremoni, är också ett inslag i bevarandekampen (Syre 2015). Naturrepubliken har en egen flagga, som bland annat finns uppsatt runt om i området. En annan bild som skapar igenkänning är den som tillsammans med texten "Bevara Sjöbergen" finns på tygkassar, t-shirts, kepsar med flera produkter som säljs till stöd för bevarandet (Naturrepubliken Sjöbergen 2023-04-16).

Föreningarna i Sjöbergen har också samarbetat med andra aktörer. Debattartikeln om att bevara Sjöbergen, som refereras i föregående kapitel, är till exempel även undertecknad av Nätverket Ekologisk stadsdel Majorna, Röda sten Kulturförening och Hyresgästföreningen Västra Göteborg (Göteborgs-Posten 2011-05-28). Man har även undertecknat olika kollektiva debattartiklar, till exempel en ihop med andra föreningar som vill bevara specifika områden samt organisationer som Fältbiologerna och Jordens Vänner om att mer generellt bevara grönområden i Göteborg (Göteborg-Posten 2014-04-28).

Även själva verksamheten har använts i bevarandekampen. Schmelzkopf menar att eftersom olika berättelser inte konkurrerar på lika villkor räcker det inte med ett starkt narrativ, utan aktivister måste även skapa uppmärksamhet på andra sätt. I konflikten om tillsammansodlingar i New York, som har pågått sedan 1980-talet, har de som vill bevara områdena bland annat släppt ut 10 000 syrsor vid polishögkvarteret, samlats för att sjunga tillsammans i Bryant Park och deltagit i "Stop the Auction Earth-Shaking"-protesten 1999 utklädda till blommor och andra växter. (Schmelzkopf 2002 s. 336) En liknande aktion har genomförts av kolonisterna i Sjöbergen. När man lämnade över namnlistorna till

Byggnadsnämnden 2015 hade man även tagit med sig hönor, tuppar och kaniner till Gustaf Adolfs torg. Vid överlämnandet släpptes det också ut brevduvor som skulle hitta tillbaka till Sjöbergen. (Göteborgs-Posten 2015-08-21)

Vidare har hönskooperativen delvis startats som en bevarandestrategi. Kooperativen har uppmärksammats i flera tidningsartiklar och initiativtagaren berättar där att hon både vill skapa ett alternativ till industriell äggproduktion och locka fler människor att bli verksamma i Sjöbergen. Genom att fler får en anknytning till platsen är tanken att fler också ska stå upp för den när det kommer byggplaner som hotar området. (t.ex. Göteborg Direkt 2014-04-12; Göteborgs-Posten 2014-08-29) Det första hönskooperativet startades 2014 och en av de intervjuade berättar att det står i det första kooperativets stadgar att de ska verka för fler kooperativ, vilket de har gjort genom att ta reda på vilka gårdar som är lediga, annonsera utåt för att samla intresserade och bistå med kunskaper på olika sätt. En lite mindre utåtriktad strategi är att flera gårdar har dvärghöns, öländska gäss och andra utrotningshotade lantraser. En av de intervjuade berättar att han brukar uppmana nya djurgårdsägare att skaffa rödlistade djur, alltså sådana raser som är på väg att dö ut. Han menar att det är ett sådant unikt inslag i området som media skulle ta fasta på om det återigen skulle bli tal om att lägga ner området.

En strategi som har fått väldigt många människor att hitta till området är evenemanget ”Sjöbergens dag”, som sedan 2011 arrangeras i augusti varje år. Programmet varierar från år till år men återkommande inslag är att djurgårdarna öppnas upp för besök, det finns livemusik samt försäljning av lokalproducerade produkter och hemlagad mat och fika. Några exempel på aktiviteter från olika år är poängpromenad, naturvandring, träff med ornitologer och botaniker, konsthandverk, fotoutställning, kaninhoppning, tuppgalningstävling, barndisco, sagoyoga och ansiktsmålning. Vissa år har det också hållits samtal om Sjöbergens framtid med inbjudna politiker, senast var 2022. Ett år hölls också en yogafestival i juni. (Göteborg Direkt 2013-08-25; Göteborgs Fria 2017-08-25; Göteborgs-Tidningen 2012-09-02; Göteborgs-Posten 2011-08-20, 2014-08-29, 2015-08-23 och 2019-06-14; Miljömagasinet 2011-08-12; Naturrepubliken Sjöbergen 2022-08-19) Enligt tidningsartiklarna och de som jag har intervjuat startades ”Sjöbergens dag” för att göra området mer känt hos allmänheten och därigenom skapa en större opinion för dess bevarande. Det är fortsatt ett sätt att hålla kvar området i göteborgarnas medvetande. De flesta år hörs det inte så mycket om Sjöbergen i medierna, förutom just en artikel eller notis i samband med ”Sjöbergens dag”.

8.4 Den tvetydiga öppenheten

Sjöbergen är en *halvoffentlig plats* och enligt intervjupersonerna har det alltid rört sig andra människor än odlare och djurgårdsägare där. Det är folk som är ute och promenerar eller rastar sina hundar. Flera av de senare ”kan man ställa klockan efter”, som en av intervjupersonerna uttrycker det. Det är alltså en del som inte är verksamma på området som ändå är där ofta eller till och med dagligen. De som besöker Sjöbergen skulle kunna vara var som helst ifrån, men intervjupersonerna tror att de flesta är från närområdet. Flera brukade själva promenera där innan de skaffade sin lott eller gård. På helgerna kommer människor utifrån för att fika på området kafé ”Guldtuppen” och på ”Sjöbergens dag” är det alltid fullt med folk. Något som dessutom enligt en av de intervjuade har fått nya, mer ”snobbiga”, grupper att upptäcka och uppskatta Sjöbergen är att det sedan 2021 finns ett kommersiellt musteri på området. I en artikel i Göteborgs-Posten beskrivs en man som lastar ur frukt som ska bli must ur sin bil: ”Han är på många sätt en representativ kund /.../: villaägare i Långedrag som inte vill se kilovis med äpplen ruttna bort varje år.” (2021-09-19). Samtidigt som omvärldens blick av de verksamma delvis upplevs som problematisk handlar många av bevarandestrategierna om att öppna upp området ytterligare. Det är också vad staden vill göra. Mer öppenhet är något som kolonisterna framöver sannolikt kommer att behöva förhålla sig till, men öppenhet är mångtydigt och det är inte självklart hur den bäst signaleras och hanteras.

Tanken att öppna upp koloniområden och göra dem mer tillgängliga för att få allmänhetens stöd är inte ny. Norén beskriver att svenska koloniträdgårdar länge hade både staket och grindar, de var alltså slutna miljöer och inte tillgängliga för andra än de som odlade där. Det var först med 1960- och 70-talens mer storskaliga hot mot kolonierna som områdena öppnades upp för det övriga samhället. (Norén 2019 s. 31-33) I Sjöbergen anlades runt 2015 med pengar från kommunen nya allmänna fruktlundar med bland annat kvitten, mullbär, vinbär, körsbär och plommon, med förhoppningen om att locka dit fler människor (Göteborgs-Posten 2015-08-23). Det finns också bord och bänkar runt om på koloniområdet, inklusive inne bland odlingarna, där även allmänheten är välkommen att slå sig ner. Lawson menar dock att även när det finns en positiv inställning till nya medlemmar och besökare, vilket visas exempelvis genom att man sätter upp välkomnande skyltar eller anordnar festivaler och rundturer, så upplevs odlingsområden ändå ofta av utomstående som ganska privata sfärer (2004 s. 168).

När jag själv påbörjade mitt fältarbete hade jag varit i Sjöbergen en handfull gånger; en gång i sällskap med en vän som odlar där och övriga gånger ensam för att delta i utomhusyogan, som sommartid hålls på en av området allmänningar. Under fältarbetet har jag enbart

rört mig på gångarna och de öppna platserna om jag inte har varit i sällskap med någon av de verksamma. Fram tills att en av de sista personerna som jag intervjuade berättade att man får gå in bland odlingarna och att vissa bänkar där är till för alla, så framgick det inte för mig. Det visade sig att jag hade missat de anslag som finns om att besökare är välkomna in för att gå runt eller slå sig ner på bänkarna, så länge man inte går in på lotterna eller tar något av det som odlas. Kanske gjorde jag min tolkning av var jag fick lov att vara baserat på att det första som möter vid infarten är stängsel. Senare fick jag veta att stängslen är till för att hålla borta rådjur, inte människor (de är dessutom gjorda av metalltråd och förhindrar inte insyn). Åberg beskriver att samma typ av inhägnad finns av samma skäl på det odlingsområde som hon har studerat. Hon menar att stadsjordbruket ofta måste hantera en spänning mellan att grödorna uppfattas som privata men områdena som offentliga, och att det behövs en del sådana här kompromisser mellan vad som gör en *halvoffentlig plats* funktionell för brukarna och hur tillgänglig den uppfattas vara av allmänheten. (Åberg 2019 s. 73-75)

Många andra utestängs dock idag mer direkt från hela Sjöbergen eftersom det är fysiskt otillgängligt, vilket inte kan ses som annat än odemokratiskt. Dels är det inte så lätt för alla att ta sig till området, dels är det svårt att ta sig runt när man väl är där om man till exempel använder rullator eller rullstol. Förutom Otterklintsvägen, så är det naturstigar och grusade promenadstigar som gäller. I sitt yttrande om Göteborgsförslaget trycker dåvarande SDF Majorna-Linné på att staden behöver säkra upp att det byggs trygga gång- och cykelstråk upp till Sjöbergen eftersom området är svårt att nå på ett säkert sätt på grund av barriärer, särskilt alla bilvägar (Förprövningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen 2020 s. 11-14). Både de personer som jag har pratat med och de brukare som intervjuas i media (Göteborg Direkt 2012-05-27 och 2013-04-28) menar att de gärna vill att Sjöbergen tillgängliggörs på så sätt att det blir nya och bättre stigar, fler skyltar och informationstavlor, och kanske utsiktsplatser på klipporna vid älven. En intervjuperson säger att ”om man har tillgång till ett sådant här paradiset, då måste man bjuda på det”, en annan resonerar kring att om man vill att Sjöbergen ska vara en plats som är öppet för nya människor så behöver man också välkomna att det kan medföra vissa förändringar.

Alla som jag har pratat med upplever att de flesta besökare idag utgör ett positivt inslag på området. Samtidigt uttrycker en del, särskilt de som gillar att få vara i fred, en oro för att det kan bli för mycket folk i Sjöbergen om det blir lättare att hitta dit och Fixfabriksområdet samtidigt fylls på med nyinflyttade. En del resonerar kring att det kanske även skulle innebära att stölderna kan öka, vilket i nuläget inte är något som man har särskilt stora problem med. Den största farhågan är dock som sagt att fler besökare och en mer närvarande kommunal

förvaltning kan medföra att de verksamma förlorar kontrollen över områdets estetiska utformning, och därmed också över dess sociala karaktär och atmosfär.

En tänkbar strategi för bevarande av Sjöbergens karaktär i detta läge skulle kunna vara att framhålla områdets charmiga sjaivighet som något *autentiskt*. Lagom mycket och rätt inslag av estetisk ursprunglighet anses i den nyliberala modellen bidra till att skapa ekonomiskt mervärde eftersom det kan särskilja en person, en produkt eller ett område från sina konkurrenter. Zukin menar att genom att en grupp lyckas hävda att något är autentiskt på en plats, så får de ett strategiskt övertag som de kan använda för att kontrollera både utseendet på och bruket av platsen. (Zukin 2011 s. 15-16). Samtidigt är det svårt för dem som är i en försvarsposition att på riktigt bevara det ursprungliga; den kontinuerliga vardagliga process som gör det möjligt för människor att rota sig och som ger en plats dess själ. Risken är stor att det enda man lyckas bevara är estetiken och upplevelsen av autenticitet på platsen, som blir något som konsumeras av besökare. (Zukin 2011 s. 24, 303) Olshammar menar på samma sätt att det finns en risk att den symboliska manifestationen av platsen reducerar dess egenskaper. Hon skriver att om platsen anses tillräcklig intressant som den är behöver manifestationen av den inte inskränka vardagslivet, men också att ”där vardagens praktik och estetik däremot ter sig lite mindre rätlinjig och exklusiv fast mer oordnad och svårbestämd kan vardagslivet kringskäras av högt ställda ambitioner om att platsen ska manifesteras utåt”. (Olshammar 2002 s. 205-206)

En annan strategi är att, som odlarna i Åbergs studie, förhålla sig till omvärldens blick genom att anpassa formen på delar av området, i deras fall genom planer på att göra odlingen i sin köksträdgård mer rätlinjig, samt genom att sätta upp skyltar för att förklara varför vissa odlingar kan se skräpiga eller röriga ut. Då förhåller man sig till besökarnas förväntningar men anpassar sig inte lika mycket, utan fokus hamnar på att informera. (Åberg 2019 s. 82-83)

En tredje, men i en nyliberal kontext mycket svårare, strategi skulle kunna vara att i högre grad lyfta platsens sociala värden även utåt. Holgersson menar att även på platser där det inte kan anses finnas mer storskaliga ekonomiska eller kulturhistoriska värden, kan de sociala värdena i högre grad behöver erkännas av en stad som vill vara jämlik och socialt hållbar. Det behöver dock utvecklas verktyg för att skydda sådana platser. (Holgersson 2022 s. 48, 55-57)

8.5 Avslutning

I det här kapitlet har jag haft fokus på Sjöbergen som *betraktad* och *visionerad* plats. Jag har diskuterat hur förändrade förutsättningar och kolonisternas strategier för att förhålla sig till dessa kan komma att påverka koloniområdets användning och form i framtiden. Eftersom vi

ännu inte befinner oss i framtiden och varje empiriskt fall i slutändan är unikt, så har jag inte kunnat konstatera så mycket utan håller mig till att resonera om vad som, baserat på teori och tidigare forskning, är sannolikt och rimligt. Det som dock kan konstateras är att det blir en utmaning att givet kontexten inte bara bevara området, utan även dess karaktär. Jag tror att det skulle vara värdefullt för hela staden om aktivisterna i Sjöbergen inte anpassar sig till omvärldens blick utan orkar ta kampen för självbestämmandet och de sociala värden som finns på platsen. Bevarandekampen hittills visar att det på området finns mycket kreativitet och resurser för att komma på nya strategier. De sociala värdena i Sjöbergen kommer, givet vad som har diskuterats i tidigare kapitel, sannolikt inte att värnas av någon annan än de som till vardags är på platsen. Att värna områdets karaktär betyder dock inte att allt behöver förbli precis som det är nu, utan ger fortfarande utrymme för att området på vissa sätt kan förändras.

9. Slutdiskussion

I den här uppsatsen har jag studerat Sjöbergens koloniområde i Göteborg som plats i staden i relation till frågor om makt och motstånd. Jag har särskilt velat förstå om och hur en sådan plats kan bidra till en mer demokratisk kultur och ett mer demokratiskt stadsrum. De frågor som jag inledningsvis ställde var: Hur har rumsliga förutsättningar, vardagliga praktiker och de verksamma berättelser format Sjöbergens koloniområde som plats? Hur påverkar ekonomiska krafter, politiska beslut och offentliga diskurser Sjöbergens position i stadsrummet och koloniområdets roll i pågående stadsomvandlingsprocesser? Vilka lokala strategier och yttre faktorer påverkar möjligheterna att bevara Sjöbergen som område samt platsens karaktär? Jag har emellertid inte bara varit ute efter att beskriva och förstå det specifika, utan det typiska. Enligt Becker förstår man inte typiska företeelser och händelser genom att försöka klarlägga generella orsaker och nödvändiga villkor, utan genom att följa ”den process genom vilken de kom att inträffa”. Typiska historier är sådana vars steg har en logik och som därför utfaller på ungefär liknande sätt varje gång. (Becker 2008 s. 71-72) Becker menar att man kan få syn på typiska processer och de sammanhang som bidrar till dem genom att fokusera på de aktiviteter som människor ägnar sig åt, hur olika aktiviteter påverkar och skapar förutsättningar för varandra, samt ”på den situation som aktiviteten utspelar sig i och på alla de samband som det man studerar har med alla andra saker runtomkring det, med dess kontext” (2008 s. 53-55).

9.1 Stadsjordbrukets kulturella och demokratiska roll

Brown menar att vårt samhälle domineras av ett nyliberalt tankesätt som har tagit över alla delar av våra liv. Hon beskriver nyliberalismen som ”den rationalitet genom vilken kapitalismen till slut sväljer vår mänsklighet – inte bara genom sitt maskineri av påtvingad varufiering och vinstdriven expansion, utan genom sina uppfattningar om vad som är värdefullt” (2015 s. 44, min översättning). Den nyliberala ideologin förstör också demokratin genom att sakta men säkert urholka den. Nyliberalismen påverkar grundläggande värderingar (till exempel vår syn på rättvisa) samt vårt språk, våra vanor och inte minst vår föreställningsförmåga. I en nyliberal kultur finns det inte utrymme för motiv eller drivkrafter som inte är ekonomiska. Vi kan fortfarande vilja delta och ha inflytande i politiken samt vilja ha frihet att påverka våra egna liv men uppfattar samtidigt inte längre att vi kan göra val eller ha ambitioner som inte är i enlighet med en marknadslogik. (Brown 2015 s. 17-18, 22, 41-44)

Tidigare forskning har visat att stadsjordbrukets roll inom den nyliberala kulturen kan variera. Stadsjordbruk kan utmana hegemonin om människor exempelvis ägnar sig åt självhushållning och byteshandel utanför marknaden eller om odlingsgemenskapen är utgångspunkt för motstånd mot lokala eller globala kapitalistiska processer. Stadsjordbruket kan dock också användas av de styrande för att slippa undan kostnader och ansvar för välfärdsfunktioner, såsom hälsovård och markskötsel, eller ingå i gentrifieringsstrategier eftersom grönområden höjer fastighetsvärden och kan användas som ursäkt för att direkt flytta på funktioner och personer som inte är önskvärda. (jfr Baudry & Eudes 2016; Barron 2017; Eizenberg et al. 2016 m.fl.) Jag kommer i den här uppsatsen fram till att koloniområdet i Sjöbergen samtidigt både utmanar nyliberalismen och används i gentrifieringen av Göteborg. Jag menar att det i Sjöbergen finns sociala värden som gör platsen till en viktig alternativ oas i den nyliberala staden, men att dessa värden är svåra att hävda inom den diskurs om hållbar utveckling som dominerar förhandlingarna om stadsrummet. En annan slutsats som jag drar är att det – även när det finns ett organiserat motstånd – är svårt att lokalt bevara en alternativ ordning i ett stadsrum som håller på att gentrifieras. Själva området kan dock bevaras genom att tillskrivas en ny roll. Min undersökning visar också att det i en sådan kontext inte finns ett självklart samband mellan öppenhet och demokrati eftersom mer öppenhet sannolikt ökar tillgängligheten till platsen, men eventuellt också kan bidra till att likrikta rummet.

Demokrati innebär att många deltar och har inflytande i samhällslivet och i styret av gemensamma angelägenheter. Ju mer ett sammanhang domineras av vissa intressen, desto mer krymper det demokratiska utrymmet. Jag har studerat demokrati både som levd kultur och som styrelseform (jfr Burman 2021) och har använt begreppet *det tomma utrymmet* (jfr Hoskyns 2014) för att kunna analysera Sjöbergens demokratiska betydelse ur flera olika aspekter. Det är när maktrelationerna är under förhandling som det tomma utrymmet upprätthålls, och det som uttrycker ett alternativ till dominerande strukturer bidrar därmed till att öka graden av demokrati i rummet.

Jag menar att i förhandlingarna om stadsrummet i Göteborg är det nyliberala värden såsom ständig tillväxt, varumärkesbyggande och en konsumtionsinriktad estetik som har övertaget. På vissa sätt har aktivisterna i Sjöbergen i rätt liten grad lyckats utmana denna dominans. De har inte lyckats få gehör när de försöker ställa krav på staden att få delta aktivt i de stadsbyggnadsprocesser som påverkar deras verksamhet. Det sker inte heller någon egentlig politisering av det offentliga samtalet och ingen förhandling mellan olika föreställningar om rummet. Även om kolonisterna i viss mån hävdar sociala *bruksvärden* som står i kontrast till ekonomiska *bytesvärden* utåt (jfr Barron 2017; Schmelzkopf 2002), så lyfts

ändå främst berättelsen om den gröna oasen fram och knyts till en hållbarhetsdiskurs som staden i det här fallet använder för att legitimeras gentrifiering. Lokalt försöker de verksamma i högre grad att stå upp för de sociala värden som de uppskattar, till exempel genom föreningsstadgar som ska motverka att husen ses som investeringsobjekt och olika åtgärder för att många människor från hela staden ska känna sig välkomna. Än så länge har man delvis lyckats stå emot bortträngning av mindre resursstarka grupper och likriktning av hur rummet används, men det kommer sannolikt att bli svårare ju mer närområdet gentrifieras.

Det sätt på vilket de verksamma i Sjöbergen idag främst bidrar till ett mer demokratiskt stadsrum är genom att aktiviteterna, den kultur som finns på platsen och platsens estetiska uttryck erbjuder fler alternativ och mer mångfald genom att i all sin vardaglighet placera sig utanför nyliberala krav på prestation, anpassning och lönsamhet. Det här är ett viktigt bidrag. Graden av demokrati på platsen har också förstärkts på senare år av att föreningslivet numera är välfungerande. En fortsatt odemokratisk aspekt är dock att Sjöbergen inte är fysiskt tillgängligt för alla. Detta kan komma att ändras framöver i och med att både staden och föreningarna vill att området ska bli mer tillgängligt för allmänheten. Att platsen öppnas upp för fler är en demokratiåtgärd. Samtidigt blir inte ett rum demokratiskt enbart genom att många olika människor vistas där, utan genom hur det används. En allmän plats, exempelvis en park, blir ett demokratiskt offentligt rum både genom att inte utestänga någon och genom att användas för politiska aktiviteter (jfr Hoskyns 2014; Franzén, Hertting & Thörn 2016). En halvoffentlig plats, exempelvis ett koloniområde, blir demokratisk genom att brukas som en allmänning, det vill säga gemensamt och icke-kommersiellt, och genom att stå för alternativa värden (jfr Harvey 2012).

Harvey menar att i en omvärld som är helt igenom nyliberal kan tillträdet till en plats som står för andra värden eventuellt behöva begränsas på något sätt (2012 s. 70-71). Att direkt neka någon tillträde är inte riktigt ett alternativ på en plats som Sjöbergen, och troligtvis inte heller något som skulle främja bevarandet av platsens sociala värden. Kolonisterna använder dock redan indirekta strategier, såsom kravet på djurhållning för att få ha en gård, för att reglera vem som söker sig till platsen. Både sådana utestängande strategier och de initiativ som har tagits för att göra platsen mer välkomnande, såsom att placera ut bord och bänkar för allmänheten, kan bidra till att öka det demokratiska utrymmet genom att syfta till att behålla respektive öka mångfalden. En större öppenhet kan dock också komma att medföra att de omvärldskrav som de verksamma hittills har kunnat lämna kvar utanför när de kliver in i sin oas, nu i större utsträckning kan komma att flytta in på området. Om mer öppenhet kommer

att innebära att fler påverkas av platsens rumsliga kraft, eller om det tvärtom blir så att platsens karaktär förändras så att Sjöbergen blir mer likt andra stadsrum, återstår att se.

9.2 Makt och motstånd i den nyliberala staden

Mitt empiriska exempel illustrerar tydligt att både makt och motstånd är situationsspecifikt och kan uttryckas på många olika sätt (jfr Foucault 1976/2002; Courpasson & Vallas 2016). Styrkeförhållande på platsen förändrades till exempel runt 2010 i samband med att nya personer kom in i verksamheten samtidigt som man utsattes för ett yttre hot, vilket förändrade föreningarnas funktionssätt. Idag pågår en lite mer lågintensiv maktkamp mellan de som inte följer föreningarnas regler och styrelserna som ger dem anmärkningar, vilket i sin tur ibland kan tolkas som att styrelserna anpassar sig till omvärldens blick (om syftet är yttre ordning) och andra gånger som att de utmanar den (om syftet är att behålla områdets nuvarande form och funktion). Styrkeförhållandet i förhandlingarna/maktkampen om Sjöbergens existens och roll i staden har också påverkats av vilka personer som har varit verksamma på platsen, deras resurser samt de motståndsstrategier som de har valt. Andra faktorer och aktörer som har haft betydelse är de nyliberala värden som präglar vårt kulturella tankesätt, diskursen om hållbar utveckling som dominerar det offentliga samtalet om stadsutveckling, att den mesta marken i området ägs av kommunen, flera stora byggbolags vinstintressen och i vilken kronologisk ordning politiska beslut har tagits. Det lokala motståndet har uttryckts språkligt genom berättelser om platsen och olika typer av protester, men också materiellt genom att anpassa bebyggelsen eller skaffa vissa typer av djur. Flera av strategierna för att få mer stöd från allmänheten är av det positiva slaget, såsom att arrangera "Sjöbergens dag", starta hönskooperativ eller anlägga fruktlundar.

Despotović och Thörn menar att en analys av hur staden förändras också visar hur makten i staden är fördelad (2015 s. 246). Den slutsats som jag har dragit utifrån de förändringar som jag har kunnat se, är att det här och nu fortsatt är marknadens aktörer och stadens ekonomiska intressen som styr utvecklingen, det är inget som aktivisterna i Sjöbergen har kunnat rå på. Även om styrkan i maktrelationerna egentligen inte har förändrats, så har dock formerna för maktutövandet gjort det. Sjöbergen hotas inte längre av rivning men har tilldelats rollen som grönt besöksmål både i stadens dokument och i vissa byggbolags marknadsföring, vilket kommer med en del mer eller mindre uttalade förväntningar. Det kan ses som ett exempel på en mer positiv typ av maktutövande och som en del i en entreprenöriell strategi för att skapa en skenbart konfliktfri stad (jfr Franzén, Hertting & Thörn 2016; Hoskyns 2014). Vad det här

innebär för Sjöbergens framtid är däremot inte självklart, eftersom även typiska processer ofta kan utfalla på mer än ett sätt.

En möjlig framtid beskrivs i Zintchenkos studie av Torslanda Havsbadskoloni på Skeppstadsholmen. Kolonin, som är ett stugområde som etablerades på 1920-talet, är också ett permanentat provisorium där närområdets gentrifiering från 1990-talet med nya villor, anläggande av golfbana och upprustning av småbåtshamnen, har smittat av sig på koloniområdet. Även om Torslanda Havsbadskoloni aldrig har befunnit sig i någon bevarandesträd, så har det funnits hot om exploatering; på 1960-talet såg det ett tag ut som att den flygplats som då fanns intill skulle expandera och hela tiden har det funnits en oro att hamnen ska vilja utöka sin verksamhet. Zintchenko skriver att fastän koloniområdets fysiska utformning inte har förändrats, så har ”omgivningarnas omvandlingar blivit betydelsefulla för områdets status”. Den nya attraktiviteten gör å ena sidan områdets fortsatta existens säkrare men har å andra sidan förändrat atmosfären genom att stugorna har blivit mycket dyrare och lockat till sig andra typer av människor. (Zintchenko 2009 s. 61, 64-68)

En annan möjlig framtid är att det skulle kunna bli som med Långgatorna (jfr Forsemalm 2007), som visserligen också numera har gentrifierats men ändå har behållit en del av sin karaktär. Det framhålls ju i Göteborgs Stads översiktsplan att parker skapar intressanta stadsmiljöer, och Sjöbergen har med sina djurgårdar och sjavighet vissa unika kvaliteter som även utifrån entreprenöriella stadsplanerares perspektiv kan anses bidra till hela stadsdelens attraktivitet. Brohammer skriver i sin uppsats om Drömmarnas kaj att i det fallet så anses den till synes lite kaotiska varvsverksamheten i stadens förstudie ha ett värde som ”identitetsbärare i utvecklingen av det nya Gullbergsvass”. Precis som Sjöbergen beskrivs Drömmarnas kaj som ett rekreativområde för allmänheten, men platsen anses också ha ett kulturellt värde som anknyter till Göteborgs historia som varvsstad. Därmed får den en värdehöjande funktion i området, vilket också gör den intressant att bevara i någon form. Samtidigt uttrycks i förstudien en önskan om ett i framtiden mer ”ordnat, tryggt och pittoreskt stråk”. (Brohammer 2017 s. 26-29, 32) Det kan bli så att staden börjar ställa krav på ordning även i Sjöbergen när det ska bli stadspark, men man kan kanske också tänka sig att området även fortsättningsvis lämnas någorlunda ifred och får rollen som något lite hippt och ruffigt som ger nybyggda bostadsområden runtomkring en spännande udd.

9.3 Forskningsbidrag och framtida forskning

Holmberg menar att det i urbanforskning ofta görs en separering av geografiska och historiska perspektiv, av rum och tid, vilket man bör försöka överskrida för att fånga platsens socio-

rumsliga konstruktion (2006 s. 22-23). Det som jag har försökt att göra i den här uppsatsen är att bidra till att överskrida denna separering genom att kombinera teorier som fokuserar på rumsliga aspekter och platsers karaktär med mer processinriktade teorier om stadsomvandling, samt diskutera de förändringar som har skett i Sjöbergen över tid. Jag hoppas också att jag har bidragit till förståelsen av vilken roll stadsjordbruk och odlingsområden har i nutida stadsomvandlingsprocesser, vilket inte har studerats i särskilt hög grad i en svensk kontext och i ännu mindre grad utifrån ett kritiskt perspektiv. Genom att inte utgå ifrån att stadsjordbruk troligtvis kan kopplas till vissa specifika effekter, och genom att studera ett koloniområde istället för en tillsammansodling, har jag också fått lite mer blandade resultat än många andra svenska studier.

Jag hoppas också att min uppsats kan komma till användning utanför universitetet, till exempel genom att läsas av några av de som planerar våra städer. Särskilt hoppas jag dock att kolonisterna i Sjöbergen och aktivister på andra platser ska få glädje av den. Kulturstudier bör enligt Stuart Hall, en av ämnets grundare, göra något mer än att enbart analysera hur kulturer fungerar. Kulturstudier bör även ha ambitionen att vara en emancipatorisk praktik som bidrar till att faktiskt demokratisera samhället (refererad i Couldry 2000 s. 137-138). Ett skäl till att jag valde Sjöbergen som mitt empiriska fall var att jag trodde att jag där kanske skulle hitta exempel på framgångsrika motståndsstrategier som även andra kunde använda sig av. Det har jag också gjort. Även om aktivisterna i Sjöbergen inte helt och hållet har lyckats stå emot de krafter som vill omvandla området, så tror jag dock att både kunskap om de strategier som har varit lyckade och om de som andra aktörer har kunnat parera, kan vara värdefullt att ha med sig i den fortsatta kampen för att bevara alternativa platser. För att kunna ligga steget före behövs också kunskaper om pågående stadsomvandlingsprocesser (jfr Smith 1996) och jag hoppas att aktivisterna i Sjöbergen kan hämta sådan kunskap ur den här uppsatsen.

Förutom att det vore intressant att genomföra en liknande studie av någon annan urban företeelse som är kopplad till en specifik plats, eller att studera stadsjordbrukets roll i staden utifrån andra perspektiv, så har en hel del av mina egna funderingar under arbetets gång kretsat kring metodologiska aspekter och jag tror att den som vill fortsätta att utforska detta eller närliggande ämnesområden ska börja där. Jag har nämligen en föräning om att andra metoder kan ge ytterligare andra resultat. Något som till att börja med inte finns med mer än indirekt i min studie, och inte heller i de flesta andra texter som jag har läst, är besökares perspektiv. En annan svaghet är att många studier, särskilt uppsatser, precis som denna bygger på intervjuer som huvudsaklig metod för materialinsamling. Problemet med detta är inte metoden i sig, utan att så många gör likadant. De större studierna kombinerar oftare metoder

och jag tror att det är en fördel att i högre grad även använda sådana metoder som ger mer bredd, till exempel frågelistor, för att inkludera fler röster. Den som har mer tid än en vårtermin till sitt förfogande bör också använda mer platskänsliga metoder, såsom observationer och go-alongs. Då kan man också samtidigt passa på att inspireras och drömma.

Referenser

Litteratur

- Andersson, Tim & Skalleberg, Simon (2019). *Sjöbergen – En fallstudie i hur grönområden värderas i en växande stad*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.
- Arvastson, Gösta & Ehn, Billy (2009) "Observationens dynamik". I Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.) *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Averdal, Rebecca (2014). *Stadsodlingen som mötesplats – Odlingar på allmän platsmark i Göteborg som exempel*. Masteruppsats, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Bacchi, Carol Lee & Goodwin, Susan (2016). *Poststructural policy analysis: a guide to practice*. New York, NY: Palgrave Pivot.
- Back, Les (2007). *The art of listening*. Oxford: Berg.
- Barron, Jennifer (2017). "Community gardening: cultivating subjectivities, space, and justice." *Local Environment*, vol. 22, nr. 9.
- Baudry, Sandrine & Eudes, Emeline (2016) "Urban Gardening: Between Green Resistance and Ideological Instrument". I David Courpasson & Steven Vallas (red.) *The SAGE Handbook of Resistance*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Becker, Howard S. (2008). *Tricks of the trade: Yrkesknep för samhällsvetare*. Stockholm: Liber.
- Bell, Simon (2016) "Introduction". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Bergquist, Magnus (1996). *En utopi i verkligheten: Kolonirörelsen och det nya samhället*. Avhandling, Göteborgs universitet.
- Björkman, Lise-Lotte (2012). *Fritidsodlingens omfattning i Sverige*. Landskap, trädgård, jordbruk, rapport nr. 8. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Boréus, Kristina (2022) "Diskursanalys". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder* (3. uppl.). Stockholm: Liber.
- Brohammer, Jennifer (2017). *Vems Gullbergs Kaj paradis? - En studie av relationen mellan brukare och en postindustriell plats under produktion*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.
- Brown, Wendy (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.

- Burman, Anders (2021). *Dissensus: Drömmar och mardrömmar i demokratins idéhistoria*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Chatterton, Paul & Pickerill, Jenny (2010). "Everyday activism and transition towards post-capitalist worlds". *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 35, nr. 4.
- Costa, Sandra, Fox-Kämper, Runrid, Good, Russel & Sentić, Ivana (2016) "The position of urban allotment gardens within the urban fabric". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Couldry, Nick (2000). *Inside culture: re-imagining the method of cultural studies*. London: Sage.
- Courpasson, David & Vallas, Steven (2016) "Resistance Studies: A Critical Introduction". I David Courpasson & Steven Vallas (red.) *The SAGE Handbook of Resistance*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Delshammar, Tim (2012) "Stadsodling i Sverige". I Tim Delshammar (red.) *Stadsodling – Reflektioner och perspektiv från SLU Alnarp*. Landskap, trädgård, jordbruk, rapport nr. 31. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Despotović, Katarina & Thörn, Catharina (2015). *Den urbana fronten: En dokumentation av makten över staden*. Stockholm: Arkitektur.
- Dauids, Tine (2014) "Trying to be a vulnerable observer: Matters of agency, solidarity and hospitality in feminist ethnography". *Women's Studies International Forum*, vol. 43.
- Drilling, Matthias, Giedych, Renata & Poniży, Lidia (2016) "The idea of allotment gardens and the role of spatial and urban planning". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Eizenberg, Efrat, Tappert, Simone, Thomas, Nicola & Zilans, Andis (2016) "Political-economic urban restructuring: Urban allotment gardens in the entrepreneurial city". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Ekelund, David & Sundholm, Ida (2019). *Bland krattor och pallkragar - Stadsodlingens roll i den socialt hållbara staden*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.
- Flodin Furås, Ulrika (2019). *Stadsodlingens historia: Kålgårdar, kolonier & asfaltsblommor*. Karlstad: Votum & Gullers.

- Forsestalm, Joakim (2007). *Bodies, bricks and black boxes: Power practices in city conversion*. Avhandling, Göteborgs universitet. Göteborg: Digressiv produktion.
- Foucault, Michel (2002). *Sexualitetens historia: Band 1 Viljan att veta*. (Britta Gröndahl & Per Magnus Johansson, övers) Göteborg: Daidalos. (Originalutgåvan publicerad 1976)
- Franzén, Mats, Hertting, Nils & Thörn, Catharina (2016). *Stad till salu: Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos.
- Gunnemark, Kerstin (2022). *Villaliv i Ekeback: Om generationsskiften och gentrifiering*. Göteborg: Makadam.
- Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (2005) ”Att arbeta med frågelistor: En introduktion”. I Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund (red.) *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Harvey, David (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.
- Holgersson, Helena (2011). *Icke-medborgarskapets urbana geografi*. Avhandling, Göteborgs universitet. Göteborg: Glänta.
- Holgersson, Helena (2017) ”Keep Walking: Notes on How to Research Urban Pasts and Futures”. I Charlotte Bates & Alex Rhys-Taylor (red.) *Walking Through Social Research*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Holgersson, Helena (2022) ”The Value of the Uncool: Reflections on the Demolition of an Old Re-used Industrial Area”. I Feras Hammami, Daniel Jewesbury & Chiara Valli (red.) *Heritage, Gentrification and Resistance in the Neoliberal City*. New York, NY: Berghahn Books.
- Holmberg, Ingrid Martins (2006). *På stadens yta: Om historiseringen av Haga*. Avhandling, Göteborgs universitet. Göteborg: Makadam.
- Hoskyns, Teresa (2014). *The empty place: democracy and public space*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Johansson, Anna & Vinthagen, Stellan (2016). ”Dimensions of Everyday Resistance: An Analytical Framework”. *Critical Sociology*, vol. 42, nr. 3.
- Johansson, Ella (2009) ”Iakttagelser av urban materialitet”. I Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.) *Etnografiska observationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Jönsson, Lars-Eric & Nilsson, Fredrik (2017) ”Om etnologi och kulturhistoriska metoder”. I Lars-Eric Jönsson & Fredrik Nilsson (red) *Kulturhistoria: En etnologisk metodbok*. Lund: Lund studies in arts and cultural sciences.

- Lundgren, Anna Sofia (2013) "Doing age: methodological reflections on interviewing".
Qualitative Research, vol. 13, nr. 6.
- Keshavarz, Nazila & Bell, Simon (2016) "A history of urban gardens i Europe". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Klefbom, Sanna (2022). *Reuse and rethink the smart city: Co-designing other ways of seeing*. Masteruppsats, Malmös universitet.
- Klein, Barbro (1990) "Transkribering är en analytisk akt". I Rig – Kulturhistorisk tidskrift, vol. 73, nr. 2.
- Kohn, Margaret (2001). "The Power of Place: The House of the People as Counterpublic".
Polity, vol. 33, nr. 4.
- Kusenbach, Margarethe (2003). "Street phenomenology: The go-along as ethnographic research tool". *Ethnography*, vol. 4, nr. 3.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2014) *Den kvalitativa forskningsintervjun* (3. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001) *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics* (2. uppl.). London: Verso.
- Lalander, Philip (2022) "Observationer och etnografi". I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder* (3. uppl.). Stockholm: Liber.
- Larsson, Marie (2009). *Stadsdelsträdgård – Plats för gemenskap och kreativa processer*. Avhandling, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Lawson, Laura (2004). "The Planner in the Garden: A Historical View into the Relationship between Planning and Community Gardens". *Journal of Planning History*, vol. 3, nr. 2.
- McClintock, Nathan (2013). "Radical, reformist, and garden-variety neoliberal: coming to terms with urban agriculture's contradictions". *Local Environment*, vol. 19, nr. 2.
- McKay, George (2013). *Radical Gardening: Politics, Idealism & Rebellion in the Garden*. 2. uppl. London: Frances Lincoln.
- Noori, Susan & Benson, Mary (2016) "Urban allotment garden: A case for place-making". I Simon Bell, Runrid Fox-Kämper, Nazila Keshavarz, Mary Benson, Silvio Caputo, Susan Noori & Annette Voigt (red.) *Urban Allotment Gardens in Europe*. Abingdon, Oxon; New York: Routledge.
- Norén, Roger (2019). *Flykten från samtiden - Föreställningar kring ordning och oordning i bevarandet av Göteborgs koloniträdgårdar*. Masteruppsats, Göteborgs universitet.

- Olshammar, Gabriella (2002). *Det permanentade provisoriet – Ett återanvänt industriområde i väntan på rivning eller erkännande*. Avhandling, Chalmers tekniska högskola.
- Pottinger, Laura (2016). "Planting the seeds of quiet activism". *Area*, vol. 49, nr. 4.
- Rosengren, Lisa Sofie (2012). *Community Gardens in Gothenburg: Local Counter-actions in the Age of Globalization? - A Qualitative Study on Motives behind Urban Agriculture in Gothenburg*. Masteruppsats, Göteborgs universitet.
- Sahlin, Ingrid (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod". I Katarina Sjöberg (red.) *Mer än kalla fakta: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Saltzman, Katarina (2009a). "Inledning: Staden emellan och vid sidan av". I Katarina Saltzman (red.) *Mellanrummens möjligheter: Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam.
- Saltzman, Katarina (2009b). "Revor och fransar i vardagens föränderliga landskap". I Katarina Saltzman (red.) *Mellanrummens möjligheter: Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam.
- Schmelzkopf, Karen (2002). "Incommensurability, Land Use, and the Right to Space: Community Gardens in New York City". *Urban Geography*, vol. 23, nr 4.
- Smith, Joe & Jehlicka, Petr (2013). "Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners". *Journal of Rural Studies*, vol. 32.
- Smith, Neil (1996). *The new urban frontier: Gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- Sommar, Ingrid, Preis, Miriam & Norlander, Malin (2009). *Kolonikärlek: Rapport Från En Dröm Som Lever*. Malmö: Roos & Tegnér.
- Svensson, Karin (2014). *Ska det framtida Göteborg växa och gro? - En diskursanalys gällande beslutsfattares syn på urbant jordbruk*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.
- Tahvilzadeh, Nazem (2015). *Socialt hållbar stadsutveckling? Stadsdelsnämnderna, stadsutvecklarrollen och sociala konsekvensanalyser i planeringen av Göteborgs stad*. Förvaltningshögskolans rapporter, rapport nr. 136. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Thibert, Joël (2012). "Making Local Planning Work for Urban Agriculture in the North American Context: A View from the Ground". *Journal of Planning Education and Research*, vol. 32, nr. 3.
- Thorstensson, Johan (2016). *Kungsstens Industriområde - En kvalitativ studie om ett industriområde i förvandling*. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.

- Tornaghi, Chiara (2014). "Critical geography of urban agriculture". *Progress in Human Geography*, vol. 38, nr. 4.
- Thörn, Catharina & Holgersson, Helena (2014a) "Gentrifiering – kultur, politik och ekonomi". I Catharina Thörn & Helena Holgersson (red.) *Gentrifiering*. Lund: Studentlitteratur.
- Thörn, Catharina & Holgersson, Helena (2014b) "Göteborg – den urbana frontlinjen och nya Kvillebäcken". I Catharina Thörn & Helena Holgersson (red.) *Gentrifiering*. Lund: Studentlitteratur.
- Thörn, Håkan (2013). *Stad i rörelse: Stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*. Stockholm: Atlas.
- Van Maanen, John (2011). *Tales of the field: on writing ethnography* (2. uppl.). Chicago: University of Chicago Press.
- Veen, Esther J. & Eiter, Sebastian (2018). "Vegetables and Social Relations in Norway and the Netherlands: A Comparative Analysis of Urban Allotment Gardeners". *Nature and Culture*, vol. 13, nr. 1.
- Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning* (rapport).
- Vildskog, Jennie (2021). "Att göra staden lite mindre dum" - En studie i drivkrafterna hos odlare vid tre olika stadsodlingsprojekt i Göteborg. Kandidatuppsats, Göteborgs universitet.
- Wikström, Tomas (2007) "Restytter och gränsöverskridande rumsliga praktiker i Flemingsberg". I Katarina Nylund (red.) *Periferin i centrum: Gränsöverskridande praktiker i Stockholms offentliga rum*. Göteborg: Daidalos.
- Zintchenko, Lennart (2009) "Oförutsägbarhetens urbana landskap". I Katarina Saltzman (red.) *Mellanrummens möjligheter: Studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam.
- Zukin, Sharon (2011). *Naken stad: Autentiska urbana platsers liv och förfall*. (Anna Sörmark, övers.) Göteborg: Daidalos. (Originalutgåvan publicerad 2010)
- Åberg, Ida (2019). *Imagining Urban Gardening Space: An Ethnographic Study of Urban Gardening in Sweden*. Licentiatavhandling, Linköpings universitet

Kommunala handlingar

Byggnadsnämnden Göteborgs Stad mötesprotokoll 2020-03-17.

Fastighetskontoret (2018-12-10) *Tjänsteutlåtande: Markreservation till Västra Sandarna Fastighetsutveckling i Göteborg AB vid Rödastensmotet inom stadsdelen Sandarna.* Göteborgs Stad, Dnr: 1109/05.

Fastighetskontoret (2022-12-12) *Tjänsteutlåtande: Förlängning av markreservation för bebyggelse vid Rödastensmotet inom stadsdelen Sandarna.* Göteborgs Stad, Dnr: 1109/05.

Göteborgsförslag 714: *Skydda Sjöbergen!* (registrerat 2018-08-16 på Göteborgs Stads hemsida) samt webbkomentarer. Hämtat 2023-02-15 från <https://goteborg.se/wps/portal/start/kommun-o-politik/sa-kan-du-paverka/har-du-ett-bättre-forslag/goteborgsforslaget/arkiverade>

Göteborg Stad: *Översiktsplan för Göteborg*, digital. <https://oversiktsplan.goteborg.se/> besökt 2023-04-20.

Kommunfullmäktige Göteborgs Stad mötesprotokoll 2020-05-19.

Stadsbyggnadskontoret (2020-01-08) *Förprövningsrapport gällande Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen: Sandarna 725:1 inom stadsdelen Sandarna.* Göteborgs Stad.

Stadsbyggnadskontoret (mars 2008) (9) *Majorna – Beskrivning av stadsdelen.* Göteborgs Stad.

Stadsbyggnadskontoret (2020-01-08) *Tjänsteutlåtande: Göteborgsförslag [714] – Skydda Sjöbergen.* Göteborgs Stad, Dnr: 0773/18.

Stadsbyggnadskontoret (u.å) ”Ärende 0348/07”. Mottaget från diariet via e-post 2023-03-28.

Tidningsartiklar

Andersson, Erik (2015). ”Sjöbergen ska bli en grön fläck på kartan”. I *Göteborg Direkt* 1 september.

Andersson, Sofia (2021). ”Koloniområdet Sjöbergen – en oas för odlare och fritänkare”. I *Göteborgs-Posten* 5 juni.

Arbman Hansing, Sanna (2020). ”Förtvivlade odlare vräks från sina kolonilotter”. I *Göteborgs-Posten* 23 juni.

Balkander, Mattias (2022). ”Här ska stadens ’nya typer’ av parker ligga”. I *Göteborgs-Posten* 12 juli.

Carlsson, Ylva (2015). ”Galet mycket folk när Sjöbergen firade sin dag”. I *Göteborgs-Posten* 30 augusti.

Eklund, Benita (2015). "Sjöbergen utropas till 'naturrepublik' ". Webartikel från *Tidningen Syre* utan datum.

Göteborg Direkt Centrum – Majorna/Linné 2013, 25 augusti. "Missa inte i veckan".

Göteborgs Fria Tidning 2017, 25 augusti. "Kalendarium".

Göteborgs-Posten 2001, 24 april. "Boende protesterar mot planerade byggen".

Göteborgs-Posten 2019, 14 juni. "Veckans spaningar: Designbutik i sjöbod, yogafestival och upprustat bad".

Heyman, Eva (2011). "Ny stadsdel på gång". I *Göteborgs-Posten* 23 maj.

Jansson, Anna-Carin (2010). "Tillsammans i paradiset". I *Göteborgs-Posten* 21 juli.

Johansson, Tommy (2011). "Skyskrapa planeras vid Älvsborgsbron." Webartikel från *Sveriges Radio Göteborg* 18 december.

Johansson Sjöwall, Caroline (2014). "Första äggen kläckta i Sjöbergens hönskollektiv". I *Göteborg Direkt Centrum – Majorna/Linné* 12 april.

Jonsson, Tomas, Larsson, Monika, Svanholm, Anne, Vollbrecht, Birgit m. fl. (2014). "Bygg på asfalt och rädda vår gröna stad!". I *Göteborg-Posten* 28 april.

Kennedy, Marie & Ingemarsson, Jenny (2021). "Drömmen om kolonin kostar långt över miljonen kronor". I *Göteborgs-Posten* 3 april.

Klasén, Joanna (2012). "Fortsatt osäker framtid för Sjöbergen". I *Göteborg Direkt Centrum – Majorna/Linné* 27 maj.

Klasén, Joanna (2013). "Enad kamp för bevarandet av Sjöbergen". I *Göteborg Direkt Centrum – Majorna/Linné* 28 april.

Lennander, Fredrik (2011). "Sjöbergen hotad idyll: Många protesterar". I *Göteborgs-Posten* 20 augusti.

Lundberg, Rebecca (2015). "Sjöbergen – den gröna fristaden". I *Göteborgs-Posten* 23 augusti.

Lundgren, Åke (2008). "Superhuset". I *Göteborgs-Tidningen* 27 juni.

Lundgren, Åke (2008). "En skyskrapa i rondellen". I *Göteborgs-Tidningen* 20 november.

Löfstedt, Maria (2014). "Här finns djuren mitt i stan". I *Göteborgs-Posten* 29 augusti.

Martinsson, Anders & Ekström-Frisk, Eleonor (2015). "Kräver att Sjöbergen ska bevaras". I *Göteborgs-Posten* 21 augusti.

Raun, Anki (2012). "Paradiset vid bron bjöd på stort kalas". I *Göteborgs-Tidningen* 2 september.

Sahlberg, Anders (2007). "Höghus vid Älvsborgsbron?". I *Göteborgs-Posten* 7 september.

Sandin, Anna, Sjöbergen Södra odlarförening, Sjöbergen Norra odlarförening, Biodalarföreningen Sjöbergen m. fl. (2011). ”Bevara Sjöbergens naturområde”. I *Göteborgs-Posten* 28 maj.

Skoglund, Git (2011). ”Sjöbergen – landet mitt i stan”. I *Miljömagasinet* 12 augusti.

Svensson, Pia (2018), ”Lägst andel utlandsfödda i Majorna-Linné”. I *Göteborgs-Posten* 26 maj.

Sveriges Radio Göteborg 2011, 21 juni. ”Avgörande idag om Sjöbergen”, webartikel.

Wedel, Hanna (1997). ”Jordbruk, djur och gemenskap”. I *Göteborgs-Posten* 25 oktober.

Wiedenheim, Caroline (2021). ”De gör must av äpplena som ingen orkar äta”. I *Göteborgs-Posten* 19 september.

Yousuf, Etezaz (2022). ”Då kan första bostäderna vid Älvsborgsbron stå färdiga”. I *Göteborgs-Posten* 27 december.

Övrigt

Bolagsverket ”Kommanditbolaget Sjöbergen”. Hämtat 2023-04-21 från <https://foretagsinfo.bolagsverket.se/sok-foretagsinformation-web/foretag/916851-8455/foretagsform/KB>

Elof Hansson Fastigheter (u.å.) ”Västra Sandarna/Rödastensmotet” (power point). Bilaga till Fastighetskontorets tjänsteutlåtande 2021-11-15.

Föreningen Göteborgs Koloniträdgårdar (u.å.) ”Medlemsföreningar”. Hämtat 2023-02-18 från <https://www.fgk1905.se/medlemsf%C3%B6reningar>

Göteborgs Stad (u.å.): ”Ny organisation för stadsutveckling 2023”. Hämtat 2023-04-24 från <https://goteborg.se/wps/portal/start/kommun-och-politik/kommunens-organisation/sa-styrs-goteborg/ny-organisation-for-stadsutveckling-2023>

Göteborgs Stad (u.å.) ”Stadsnära odling: från odlingslåda till hektar”. Hämtat 2023-02-17 från <https://stadsnaraodling.goteborg.se/>

Göteborgs Stad (u.å.) ”Koloniområden och odlingslotter”. Hämtat 2023-02-17 från <https://goteborg.se/wps/portal/start/bostader-och-boendemiljo/bostader-och-lokaler/koloniomraden-och-odlingslotter>

Göteborgs Stad (u.å.) ”Arrende (uthyrning av mark)”. Hämtat 2023-02-17 från <https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmateri-och-planarbete/mark-och-exploatering/arrendera-kommunens>

HSB & Balder (u.å.) ”Utflyktstips: Sjöbergen!”. Hämtat 2023-02-18 från <https://fixfabriken.se/redaktionellt/utflyktstips-sjobergen/>

HSB & Balder (u.å.) ”Fixfabriken: En modern klassiker”. Hämtat 2023-04-21 från
<https://fixfabriken.se/om-fixfabriken/>

Naturrepubliken Sjöbergen (u.å.) ”Om”. Hämtat 2023-04-24 från
<https://www.facebook.com/groups/189662894415490/about>

Naturrepubliken Sjöbergen (2022). Inlägg i flödet 11 maj.
<https://www.facebook.com/groups/189662894415490> besökt 2023-04-24.

Naturrepubliken Sjöbergen (2022). Inlägg i flödet 19 augusti.
<https://www.facebook.com/groups/189662894415490> besökt 2023-04-24.

Naturrepubliken Sjöbergen (2023). Inlägg i flödet 16 april.
<https://www.facebook.com/groups/189662894415490> besökt 2023-04-24.

Sjöbergen (u.å). <http://sjobergen.se/> besökt 2023-04-24.

Sjöbergen norra odlarförening (u.å) <https://www.sjobergennorraodlarforening.com/> besökt
2023-02-18.

Sjöbergen södra odlarförening (u.å) <http://sjobergensodra.se/> besökt 2023-02-18.

Bilaga A: Informationsbrev

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Information om genomförande och användning av intervju

Jag önskar som en del av min masteruppsats genomföra intervjuer med personer som har odlingslott eller djurgård i Sjöbergen.

Syftet med mitt forskningsprojekt är att undersöka om och hur en plats som Sjöbergens koloniområde bidrar till en mer demokratisk kultur och ett mer demokratiskt stadsrum i en tid då nyliberal stadsomvandling är den rådande modellen. Jag vill försöka förstå vilken typ av kultur som har uppstått på den här platsen med utgångspunkt i stadsjordbruk som praktik, den osäkra situation som hela tiden har varit förutsättningen för verksamheten samt de senaste årens mer akuta hot mot koloniområdets existens.

Som intervjuperson kommer du att få frågor om din vardag på området, om hur saker och ting fungerar på området som helhet, om eventuella förändringar som har skett under de år som du har varit verksam i Sjöbergen, samt om dina tankar om Sjöbergens betydelse och roll i staden. Intervjun kommer att spelas in och skrivas ut. Flera personer kommer att intervjuas och ditt namn kommer att anonymiseras i uppsatsen.

Uppsatsen skrivs inom ramen för masterprogrammet Kultur och demokrati vid Göteborgs universitet.Handledare är Helena Holgersson, som är urbansociolog och lektor vid institutionen för kulturvetenskaper.

Om du har några frågor är du välkommen att kontakta mig eller min handledare.

Vänliga hälsningar, Lisbet Buzleta

Mail: [borttaget]

Tel: [borttaget]

Mail handledare: [borttaget]

Bilaga B: Intervjuguide

Fråga om samtycke till inspelning.

Förklaring av projektet och anonymisering.

Gå igenom informationsbrevet.

Om intervjupersonen och verksamheten

Berätta lite om dig själv!

Vilka typer av aktiviteter ägnar du dig åt i Sjöbergen?

När började du odla/ha djur/annat i Sjöbergen?

Hade du odlat/haft djur/annat innan du kom till Sjöbergen?

Hur kommer det sig att du skaffade kolonilott/djurgård i Sjöbergen?

Var i Göteborg/annan ort vistas du när du inte är här (till exempel bostad, jobb, fritidsaktiviteter)?

Hur ofta är du här (under året/veckan)?

Vad gör du konkret när du är här? Berätta gärna om både praktiska och sociala aktiviteter!

Vilken betydelse har din kolonilott/djurgård för dig?

Vilken betydelse har området Sjöbergen för dig?

Om området och relationer

Hur skulle du beskriva den här platsen för någon som inte känner till den?

Finns det några variationer i hur platsen används över dygnet/veckan/året?

Hur skulle du beskriva de människor som är verksamma här? Vilka är inte här?

Hur är verksamheten här organiserad (administration, praktisk skötsel, gemensamma arrangemang, annat)?

Vilken är din roll på området?

Är du på något sätt delaktig och/eller drivande i de gemensamma aktiviteterna?

Ingår du i något nätverk eller någon arbetsgrupp på området (till exempel styrelse, Sjöbergens dag, bevarandekampen, annat)?

Samarbetar du på något annat, mer informellt, sätt med någon annan på området (till exempel utbyte av tjänster/produkter/kunskap, annat)?

Vad har du mer generellt för relationer till andra på området (till exempel socialt umgänge)?

Finns det några oenigheter bland de verksamma om något på området? Hur hanteras det i så fall?

Har du några relationer eller något engagemang utanför området som är kopplat till din verksamhet här?

Vilken roll skulle du säga att Sjöbergen har i lokalområdet/stadsdelen?

Är det vanligt att det kommer besökare till Sjöbergen som inte känner någon som har odlingslott/djurgård här? Vilka är de? Vad gör de när de är här?

Vad är det bästa med Sjöbergen?

Saknas något här och i så fall vad?

Om historia och förändringar

Vad var din relation till Sjöbergen innan du skaffade odlingslott/djurgård här?

Har din syn på området förändrats på något sätt sedan du först kom hit?

Är dina motiv/drivkrafter för att vara verksam här annorlunda idag jämfört med när du först kom hit?

Har området förändrats under tiden du har varit verksam här? Vad har det i så fall berott på (inre/yttra faktorer)? Hur har förändringarna påverkat dig?

Upplever du att du kan påverka vad som sker på och med området? Hur?

Hur har du under åren tagit del av information om planer för området?

Hur skulle du säga att verksamheterna på området har påverkats av de provisoriska förutsättningarna (markreserv, korttidskontrakt, återkommande byggplaner)? Hur har det påverkat dig?

Känner du till den bevarandekampen som har pågått sedan 00-talet? Berätta!

Om framtiden

Hur skulle du önska att du kunde beskriva Sjöbergens koloniområde om tio år? Vilka resurser kan du och/eller andra på området bidra med för att det ska bli så?

Har du några tankar om vilken roll Sjöbergen har i staden Göteborg idag?

Tror du att det finns några intressekonflikter mellan er som är verksamma i Sjöbergen och andra som vill använda området/marken?

Upplever du att det finns några hot mot koloniområdet? Vilka i så fall?

Tror du att Sjöbergen kommer att förändras om området får juridiskt skydd? Hur i så fall?

Avslut

Har du några andra tankar om det vi talat om eller tips till mig?